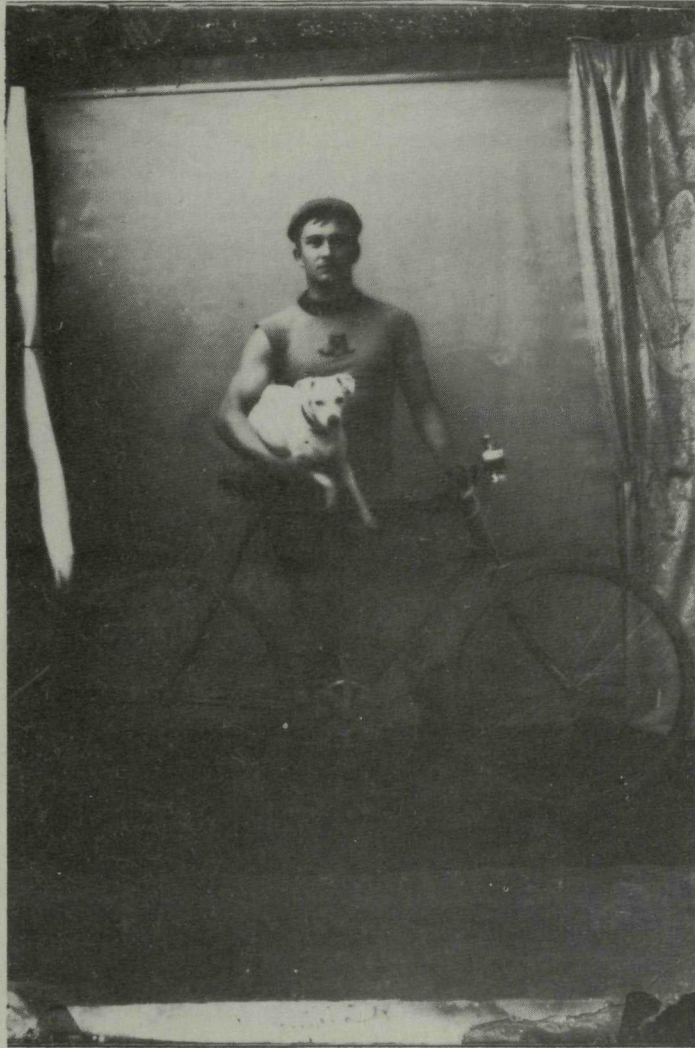

Jász-kunság

társadalom, kultúra

XXXVII. évfolyam, 2-3. szám 1991. június

Ára: 48 Ft

Szócs Géza és Beke György
a magyarságról és Erdélyről

*

Tanulmányok Orwellről

*

Boros László vitaindítója
a polgárosodásról

*

Kerekasztal beszélgetés
a könyvtárak helyzetéről

*

Wehner Tibor írása
Szolnok köztéri szobrairól

*

Jász-Nagykun-Szolnok megye
új címeréről ír Botka János

*

Képzőművészeti, rádió-, tévé-
és színházkritika

A KOR FALÁRA

ZALÁN TIBOR

HONFOGLALÁS

Emlékezzünk vissza, persze nem kötelező, hogy egykor mennyit neveltünk azon, Magyarországon annyi partizán bújott elő a kommunisták hatalomra jutása után - ki tudja, honnan (persze, ezt csak-csak lehet tudni) - annyi talán, amennyivel, optimista feltételekkel számolva, akár Európát fel lehetett volna szabadítani. (Na jó, nekik legalább nem kell a számlájukra írni olyan állati kegyetlenséggel végrehajtott gyilkosságokat, tömegmészárlásokat, mint a titói

banditáknak - ők csak a jó nyugdíjért s az jó hírnévért vállalták visszamenőleg a dicsőséget, utóbbi megítélés szerint a szegényt. Meg hát, így adhatott magára a Táborban az ország, hogy nem csak úgy bambán, hanem igenis, és ha lettek volna hegyeink, meg völgyeink, Neretváink vagy egyéb istallációk, e sok korai kommunista itt sem sokat gatyázott volna a fasisztákkal.

(folytatás a 72. oldalon)

Olvasóink ránézésre megállapíthatják, hogy szembeötlően más ez a folyóirat, mint az eddigi Jászkunság. Ez a szám tartalmában még nem annyira, mint megjelenésében. Szándékunk szerint az eddiginél jobban reagálunk majd mindennapjaink aktuális gondjaira, már amennyire ezt a kéthavonkénti megjelenés lehetővé teszi. Ez a kényszer szülte, a pénzühiány által kikényszerített változás talán nem is válik a Jászkunság kárára, hiszen lehet, hogy éppen ez által sikerül közelebb kerülni olvasóinkhoz. Aki igényesen szeretné megismerni és végiggondolni ezt a nagyon nehéz, ám rendkívül izgalmas korszakot, annak a számára fontos lehet majd folyóiratunk. Megtalálják Jász-Nagykun-Szolnok megye művelődési intézményeiben, elsősorban a könyvtárakban.

K.L.

A Lakitelek Alapítvány pályázata

A Lakitelek Alapítvány anyagi gyarapodásától függően tízezer-ötvenezer forint egyszeri összeggel kívánja támogatni az önkormányzatok, egyesületek, szövetségek, pártok helyi újságjait, elsősorban kisvárosok, községek színvonalasan szerkesztett hetilapjait, havonta megjelenő kiadványait.

A pályázat részleteit tartalmazó Adatlap a következő címen igényelhető:

LAKITELEK ALAPÍTVÁNY

H-1033 Budapest, Pf. 701-380

Beküldési határidő: 1991. szeptember 1.

Eredményhirdetés: 1991. szeptember 28.

Könyvajánlat

Egriné Rónai Mária - Pettendi Zsuzsa:

Alapítványok létesítése és működése

Az alapítványok létrehozóit akarja segíteni ez a hasznos könyv. Ismerteti az alapítvánnyal kapcsolatos jogszabályokat és azok értelmezését, magyarázatát. A kézikönyv használhatóságát növeli az okirati minta, amely praktikus segítséget nyújt. A kézikönyv nemcsak az alapítvány létrehozásánál, hanem az alapítvány működése során is használható. Ára: 220.-Ft.

A Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó és a Pallas Közlöny- és Kiadványszerkesztő Igazgatóság közös kiadása (Budapest, 1990.).

Alapítványi almanach

A könyv nemzetközi áttekintést ad az alapítványokról, azok jellemzőiről és működéséről, de ismertetik az alapítványokkal kapcsolatos magyarországi tudnivalókat is. A könyv legnagyobb részét a hazai alapítványok címjegyzéke foglalja el. Megjelent a "Selyemgombolyító" Rt és a Magyarországi Alapítványok Szövetsége kiadásában 1990-ben.

<i>Zalán Tibor:</i> A kor falára (esszé)	1. és 72. oldal
<i>Szöcs Géza:</i> Márai Sándornál, 1987-ben (esszé)	3
<i>Lengyel Boldizsár:</i> Világnézetem kulcsfogalma a szabadság (interjú Szöcs Gézával)	4
<i>Dobozi Eszter:</i> "Jövő időben ragozott igék, ti tettek hátizsákjai" (tanulmány)	9
Mircea Dinescu versei (Szlafkay Attila fordításai)	15
<i>Beke György:</i> Kisebbségi stratégia (felszólalás)	16
Nyilatkozat (dokumentum)	21
<i>Seprősi-Czárán György:</i> Felemelkedés a romhalmazból (esszé)	22
Román költők versei (Szlafkay Attila fordításai)	26
<i>Barna Anikó:</i> A totalitarizmus valóságképe George Orwell művében (esszé)	28
<i>C.M. Woodhouse:</i> Előszó (esszé) (Fordította: Lajos István)	34
<i>Boros László:</i> A polgárosodásról (esszé)	37
<i>Oláh Anna:</i> "Tanár Bolyai Farkas emlékkönyvi levélkéi" (tanulmány)	42
<i>Varga Gyöngyi:</i> Ablak a világra (dokumentum)	49
<i>Lengyel Boldizsár:</i> Gondolatok a könyvtárban a könyvtárügyről (kerekasztal beszélgetés)	52
<i>Wehner Tibor:</i> Szolnok, szabványok, szobrok (tanulmány)	55
<i>Rideg Gábor:</i> Opus - opera - operi (kritika)	59
<i>Molnár H. Lajos:</i> Magyar? Rádió? (kritika)	60
<i>Zelei Miklós:</i> Nicsak, ott vagyok én! (kritika)	61
<i>Rigó József:</i> Szürkén a tenger mélyén (kritika)	61
<i>Botka János:</i> Jász-Nagykun-Szolnok megye új címeréről (felszólalás)	65
<i>Ecseki Jánosné:</i> Rólunk írták (cikkbibliográfia)	68
E számunkban Mezey Lajos, Fazekas Sándor, Tarpai Zoltán, Nagy Zsolt, Korényi Éva és Kardos Tamás fotóit, illetve reprodukcióit közöljük.	
Címlapunkon Mezey Lajos felvétele (1901)	
A lapunkban található iniciálékat és piktográfiákat Györfi Sándor készítette.	

JÁSZKUNSÁG

Társadalmi és kulturális folyóirat. 1991. április-június XXXVII. évfolyam 2-3. szám. Megjelenik kéthavonta 48 oldalon, A/4-es nagyságban.

A szerkesztőség címe: 5000 Szolnok, Kossuth L. út 2. fszt. 65.

Szerkesztőségi fogadóóra: szerda 10-13 óráig

Főszerkesztő: Körmendi Lajos

Olvasószerkesztő: Dorkovics Ágnes

Technikai szerkesztő: Dede Géza

Szerkesztőbizottság: dr. Botka János, Csatári Bálint, Fekete-Szabó Sándor, Györfi Sándor, dr. Kerékgyártó T. István, Körmendi Lajos, dr. Mrena István, Sarusi Mihály, dr. Szabó László

Kiadja a Versegly Ferenc Megyei Könyvtár,

5001 Szolnok, Kossuth tér 4. Pf. 139. Telefon: (56) 41-333.

Felelős kiadó: Pápayné Kemenczey Judit

Készült a Versegly Ferenc Megyei Könyvtár nyomdájában.

Felelős vezető: Demeter Miklósné

A nyomdai előkészítés a Megyei Művelődési és Ifjúsági Központ számítógépes rendszerén készült.

Megvásárolható Jász-Nagykun-Szolnok megye közművelődési intézményeiben (könyvtárak, művelődési házak, múzeumok). Előfizethető rózsaszín postai utalványon a Versegly Ferenc Megyei Könyvtár címen.

Egyes szám ára: 38.-Ft

Előfizetési díj egy évre: 228.-Ft

Márai Sándornál, 1987-ben

Vannak olyan települések a nagyvilágban, melyek a magyar szellem, a magyar művelődés kis fővárosainak számítanak, szétszórva az öt kontinensen, mégis valamiféle kapcsolatban egymással. Németországtól Kanadáig, Hollandiától Ausztráliáig. Föltérképezésük még hátralevő, alighanem hálás, de mindenképpen kötelező feladat.

Az egyik legfényesebben, bár legmagányosabban ragyogó ilyen fény a magyar szellem mai égboltjának atlaszán San Diego városa, a Csendes-óceán partján, ahol Kalifornia Mexikóba olvad: itt él, elzárkózva a világtól, Márai Sándor, akiről felsőfokú jelzőket túlságosan is könnyen osztogató körünkben már le sem igen merjük írni, hogy a legnagyobb élő magyar prózaíró. De miért is írának le olyasmit, amit oly sokan tudunk - töpreng a látogató, miután Máraitól elbúcsúzott, azután így fogalmazza meg a választ: nem Márai lesz szegényebb attól, ha hallgatunk róla, hanem mi magunk.

Lakhat-e az írófejedelem máshol, mint egy tengerparti villában - véli ezt természetesnek a tájékozatlan olvasó, aki úgy képzele: ha valaki, hát Mária megszolgáltta azt, hogy saját teraszáról vagy dolgozószobájából, netán vízbe szaladó fővenyére kitett napozóágyából figyelje a világ legnyugatibb pontját, melyet a napról napra ugyanott tengerbe bukó nap jelez, és ahol az égtájak átfordulnak egymásba. E megfoghatatlan, de körülírható pontot Spengler is szívesen és hosszan nézegette volna; Márai lakásának ablakai azonban nem az óceánra nyílnak.

Nem nagyon tágas és nem is nagyon világos ez a lakás, a parthoz sincs közel, Márai fő jövedelme pedig a társadalmi segély. Hogy ez mekkora szegye a Márai-könyveket megjelentető kiadóknak, valamint azoknak a magyar egyesületeknek és milliomosoknak, akik oly szívesen tetszelegnek a mecénási szerepben, erről sokat lehetne és kellene írni, hiszen beszélni már amúgy is beszélnek erről - épp csak Márai hallgat róla, s ebben legalább annyi az elegancia, mint a méltóságérzet. Állítható, hogy amilyen remekbeszabottak és nyomdakészek Márai tár-

salgás közbeni rögtönzései, éppoly végleges, tökéletes, csiszolt, nemes és remekbeszabott a hallgatása is: ahogyan mindarról hallgat, amiről panaszkodni szokás, és sértetten világgá zokogni.

Mióta eljöttem San Diegóból, gyakorta jutott eszembe: vajon nem volna-e kötelességem lejegyezni Márai szavait, ameddig még hűen emlékezem rájuk: elegáns mondataira kultúránk szimbolikus erőinek állandó gyengüléséről, irodalmunk elprofesszionizálásáról, fokozatos tekintélyvesztéséről. De végül is úgy gondoltam: nincs jogom Márai szavait *helyette* elmondani; hiszen az egyetlen erre hivatott csak ő maga lehet.

*

Máraival beszélgetve nemcsak a szellem sérületlensége nyűgözi le az embert, hanem az érdeklődés frissége is; az, hogy ez a szellem nemcsak ép, hanem éber is. Míg egyfelől pontosan és plasztikusan képes emlékezni, felidézni, sőt megjeleníteni, addig másfelől, kérdései mögött ott érezni a ki nem alvó tudni és megtudni akarást.

mi egyébként számomra a Máraival, úgyis, mint élő irodalomtörténeti mítosszal folytatott beszélgetésből legmeglepőbb volt, az századunk magyar szellemi életének egyik kritikus tünetegyüttesére utal. Vörösmarty és Petőfi, Petőfi és Arany János, Arany és Madách, Ady és Babits, Babits és Kosztolányi: mindannyian személyes (mondhatnám azt is: érzelmes) viszonyban éltek egymással, melyet szeretet vagy féltékenység egyaránt jellemezhetett, de amely föltétlenül azon a felismerésen alapul, hogy a másik: velem egy táborba tartozik. Azt lehetne képzelni, hogy bizonyos minőséget meghaladva, különösen egy világméretű értéktudat-vesztés kontextusában (márpedig századunkat ez jellemzi): nos, úgy lehetne képzelni, hogy adott szellemi teljesítmény és adott morális tartás törvényszerűen közelebb hozza az egymással rokon alkotókat: de nem így van. Márai Sándor, Hamvas Béla,

Szentkuthy Miklós, Szabó Zoltán és Cs. Szabó László a századforduló éveiben született nemzedékek legnagyobb stilsztái: életükben éppoly kevésbé voltak egymás bizalmas barátai és közvetlen fegyvertársai, mint amilyen természetesen helyezi ma a távlat mind egyiküket egymás közelébe. Hadd ne mérlegeljük most az egyes életművek súlyát, mondjunk csak annyit: mint a stílus és tollforgatói erkölcs csillagait, melyek más-más fényességűek, de biztos, hogy Márainál erősebb fényű nincs közöttük. De ha már itt tartunk, hadd ne hallgassam el - a tollforgatói erkölcshez mint témához fűzött adalékként - azt a mély elégtételt, amelyet akkor éreztem, mikor Márai az erdélyi helyzetről beszélt és érdeklődött. Az írástudók erkölcsé mindig is határos volt a politikával; a nemzetnevelésről már a háború előtt röpiratot kiadó Márai háború utáni naplói éppúgy bionyítják ezt, mint a tény, hogy még ma is inkább él San Diegóban száműzöttként, holott talán csak egy telefonhívásába kerülne, hogy egy tihanyi villába költözhessen, s ott élvezze az egyébként olyannyira megérdemelt népszerűséget és kényelmet, mint körüludvarolt nemzeti nagyság.

Máraival, mint említettük, a magyar könyvkiadók, de talán az olvasók is, és a „mecénások” mindenképpen, különösen hálátlanul bántak el. Az őt ért üzleti és személyes csapások azonban - nehéz ezt közhelyek nélkül megfogalmazni - nem törték Márait sem *meg*, sem *össze*; keményné, majdhogynem ásványszerűvé lett, mint akinek nem számít már az idő múlása sem, ahogy ott ül dolgozóasztalánál kopott házikabátjában, mint a húsvét-szigeti szobrok, csak néhány lépésre az óceántól, s mégis úgy, hogy hónapokig nem is látja a hullámokat. De vajon érdeklie igazán az óceán - kérdeztem magamban, látva, hogy még a szülőházáról készült képeslapot is oly rezzentlen arccal nézegeti, közömbös hangon magyarázva el: hol, melyik ablak mögött milyen szoba volt hajdanában.

Mostani lakása - talán kárpótolja ez őt valamennyire az óceánért - a világ egyik legszebb nyilvános parkjára nyí-

lik. E park szebbnél szebb pálmáit és egzotikus bokrait nézegetve, s mindazokat a növényeket, amelyek Kaliforniába érkezésem óta annyira elbűvöltek, hirtelen hiányérzetem támadt és úgy tűnt: rájöttem, mi az, ami Márai-nak leginkább hiányozhat a középkori utcákon kívül, ha kinéz vagy kisétál. Ez pedig nem egyéb, mint a közép-kelet-európai havasok; az őszi lombhullató erdők, és a bennük élő madarak beszéde.

De talán ez is hozzátartozik a marat-

honi futó életéhez (vagy inkább sorsához, esetleg végzetéhez): márpedig Márai olyan marathoni katonája kornaknak, aki töretlen életpályát befutva, lihegés nélkül, csöndesen csak ennyit mond a polgároknak mint üzenetet: vesztettetek. Vesztettetek, de még győzhetünk.

(1987. április)

*

P.S. 1991. február

1986 őszétől, Svájcban való letelepedésemet követően, független újságí-

róként dolgoztam: legtöbbit a Deutschlandfunk rádió magyar adásának. A szöveg a Deutschlandfunknak írott jegyzeteim egyike, kézírata nemrég került vissza hozzám. Megírásának körülményeiről itt annyit: 1987 tavaszán látogatóban jártam Márai Sándornál San Diegóban; az ezt követő napokban küldtem el a szöveget a rádióknak. Amerikai magyarok később sérelmezték azt az állításomat, hogy Márai nyomorogna.

Véleményem ma is az, hogy Márai íróhoz méltatlan körülmények közt élt; s ez minden vele kortárs kiadó vagy akár magyar olvasó felelőssége is.

Lengyel Boldizsár

Világnézetem kulcsfogalma a szabadság

(Három beszélgetés Szócs Gézával)

Szócs Géza író és politikus 1953-ban született Marosvásárhelyen. Magyar irodalom tanári diplomát szerzett a kolozsvári egyetemen. Sütő András javaslatára 1979-80-ban Herder-ösztöndíjas lett Bécsben. Sokfelé utazott, Jeruzsálemtől Torontóig. Dolgozott mint kétkézi munkás, irodalmi referens, újságíró, irodalomtanár.

Az 1981-től megjelenő „Ellenpontok” című földalatti politikai kiadvány egyik szerkesztője volt. Mert szembe fordult a romániai hatalmi erőszakkal, a titkosrendőrök lefogták és bántalmazták. Nemzetközi tiltakozás hatására engedték szabadon. Egy hónapig feküdt kórházban, életveszélyes állapotban. 1985 őszétől gyakorlatilag már házi őrizetben tartották. A nemzetközi közvélemény nyomására útlevelet adott kezébe a hatóság, és kiutasították Romániából.

A „száműzetésben” töltött időt végig ideiglenesnek tekintette. Magatartását mindenki, köztük barátai is illúzióknak, utópiának tekintették. Azt várták tőle el, hogy integrálódjék a svájci társadalomba. Benne viszont nem volt kétely, hogy valamikor visszatérhet Romániába. Svájcban, s „vendégmunkásként” - a SZER budapesti irodájának élén - Magyarországon is folyton

azt érezte, hogy ahhoz a közösséghez tartozik, ahonnan elüldözték. Azok a határok, amelyek elválasztották a szülőföldjétől, csak egy hivatalnoki térben léteztek. Belső érzelmi terében ezek a határok nemlétezőek voltak. A forradalmat követően ezért tért fizikailag is vissza. Ott él, ott politikáz az RMDSZ többi jeles személyiségével együtt. Jelenleg szenátor, az RMDSZ titkára.

1989. október

Körözöplakát c. versedben találok jellemzést adtál külsődről. Utólag mivel egészítenéd ki?

Különös ismertetőjegyek megfogalmazása általában azok dolga, akik követnek, keresnek, felkutatni akarnak valakit. Életemben nem egyszer voltam kilátástalannak tűnő helyzetben. Soha nem hagyott cserben egyfajta humorérzék, derű és bizakodás. Ismétlem, egészen reménytelen helyzetekben sem. Leginkább ez különböztethet meg az emberek legtöbbszörétől. Talán olyan adottság ez, amely velünk születik, de valamiért elfojtás alá kerül. Pedig mindannyiunkban megvolna a képesség, hogy felszínre hozzuk a túlélésnek, a túlélésben való bizakodásnak ezt a sokszor irracionális hitét.

Nyilatkozatod szerint (1985. október) elkötelezettje vagy „egy olyan nemzetköziségnek, mely számára a kisebbségek nem gyötrő gondot jelentenek, hanem ígéretes lehetőséget”. Miben látod a kisebbségek ígéretes lehetőségét?

Az ígéretes lehetőséget több oldalról is megközelíthetjük. A világ legtöbb országában él egy olyan kisebbség, amely egy másik országban államalkotó többség, vagy jelentős etnikumnak számít. A nagyon sokat hangoztatott, talán le is járatott, közhellyé tett híd szerepre gondolok velük kapcsolatban. Tehát arra, hogy egy olyan csatorna épül bele az államszerkezetbe, a társadalomszervezés mindennapjaiba, amely a mással szembeni toleranciát, a másféleséggel szembeni türelmet és mérsékletet hordozza magában. Európában, Izlandon és Portugálián kívül úgy emlékszem, nincs ország, ahol ne élne jelentős számú kisebbség. A külön-külön társadalmakba ékelődő más-más minőségek egy olyan láncot, olyan kohéziós rendszert képezhetnek, amely megerősítheti ezt a struktúrát, amelyet valószínűleg nagyon sokan épp a sokféleségből adódóan gyengének, sebezhetőnek tartanak. Én nem annak tartom, inkább azt hiszem, hogy a társa-

dalmi evolúció előtt álló lehetőségek közül nem egyetlen a nagy olvasótégely. Nem hiszem, hogy a jövődő Európában például valamelyik etnikumnak, kultúrának, politikai berendezkedésnek dominálnia kellene, egyszer s mindenkorra asszimilálni és feladni a többi. Ellenkezőleg, minél nyitottabb egy rendszer, minél toleránsabb önmaga részelemeivel és a fejlődési lehetőségekkel szemben, annál életképesebb. Azt gondolom, hogy a történelemben - ideértve még a biológia történelmét is, az élőrendszerek evolúcióját - általában egy zárt és adaptációra éppen emiatt képtelen rendszer halálra volt ítélve. Az a rendszer pedig, amelyik nyitott volt, amelyik képes volt integrálni más minőségeket, más értékeket, más tendenciákat hordozó csírákat is, az mindig képes volt válaszolni azokra a kihívásokra, amelyek szükségképpen érik az egyes rendszereket.

Európában az elmúlt években váratlanul felgyorsultak az események. Egy évtizeddel ezelőtt úgy tűnt, hogy a kelet-európai rendszereket nem lehet megingatni. Írtam is egy külön tanulmányt arról, hogy a romániai hatalmi berendezkedés miért zárja ki azt, hogy belülről ez a szerkezet megváltoztatható legyen. Már pedig ez hosszú távon egyenértékű a nemzetiségek halál

ítéletével. Az elmúlt néhány évben történetek viszont arra mutatnak, hogy képtelenség lesz Európában elképzelni egy olyan berendezkedést, amely nyilvánvalóan ellentétben áll azokkal a politikai, gazdasági, kulturális, jogi rendezőelvekkel, amely elvek az európai társadalmak többségét kormányozzák és kormányozni fogják. Romániának nincs más választása, mint lazább vagy szorosabb szálakkal ahhoz az Európához kötődni, amely nem tűri az emberellenes gyakorlatot.

A szocializmusnak nevezett rendszerek sorra összeomlottak. Miért éppen az elmúlt években következett ez be?

Igen hálás témája a történészeknek mind a mai napig azt boncolgatni, hogy miért bukott meg például a Római Birodalom? Oly sok idő óta nincs akárcsak minimális egyetértés sem a bukás okainak felderítésében. Nyilván kockázatosabb dolog egy még meg sem történt eseménynek az okait megtalálni. Elmesélem egy olyan ötletet, amit sajnos még nem tudtam megírni. Esszé sorozatot tervezek arról, hogy bebizonyítsak meg nem történt dolgokat. Mert például igen könnyű és látványos volna írni egy olyan tanulmányt, amely kimutatja, hogy a Szovjetuniónak miért kellett szükségképpen

vereséget szenvednie a második világháborúban. A választ erre egy gyerek is megadja. Nem is történhetett másképpen, hiszen a szovjet hatalmi struktúra maga ellen fordította az országnak teljes népét, a nemzetiségeket. Maga ellen fordította a parasztságot, amely ellen irtó hadjáratot folytattak. Nyomorba tartotta a munkásosztályt. Agressziót követett el az orosz ember számára oly fontos vallási dimenzióban. Üldözte a haladó értelmiséget. Lefejezték a katonai hierarchiát. Hát nem nyilvánvaló ezek után, hogy ennek az országnak el kellett vesztenie ezt a világháborút? Csak arra akarok tehát figyelmeztetni, hogy sokszor a nagyon kézenfekvő magyarázatok és logikus elméletek nem mindig fedik a valóságot. Ha nekem a '30-as évek végén jövendőlni kellett volna egy világháború kimenetelét, azt mondtam volna: a Szovjetunió nem képes kiheverni a csapásokat, és nem tud megfelelni egy olyan kihívásnak, mint a háború. Tévedtem volna. Lehet, hogy ma is tévednék, amikor megpróbálnám kitapogatni azokat az okokat, amelyek a mostani felbomláshoz vezetnek. Nem hiszem azt, hogy a monolitikus, totali-

A Ceausescu-palota szemből, a hozzá vezető sugárút elejéről jól látható a mesterséges domb, amire épült

ez a térség? Hogyan látod Európa és Közép-Európa viszonyát?

tárius társadalomnak lehetnek még olyan erőforrásai ebben a térségben, hogy visszarendezhesse ezeket a tendenciákat. A falansztereknek a történelemben nem volt életképességük. A szuper-centralizált diktatúrák természete olyan, hogy nem örökíthetők át. Ez nem sikerült még Mátyás királynak sem. Pedig Corvin János herceg bátor katoná volt, az ország leggazdagabb ura, feleskette hűségére minden hadvezérét, mégsem sikerült átörökítenie a centralizált diktatúrát.

A kohéziós eszme megszűnése után - mely mindig a diktátor - az egyes elemek élni kezdenek, egymással rivalizálásba fognak, egy új hierarchiát törekednek kialakítani. Az új hierarchia pedig lehet egy új diktatúra vagy egy liberálisabb berendezkedés. De mindenképp kell követnie egy lazább, zavarosabb periódusnak, ahol az egyes tendenciák megpróbálnak érvényesülni a többi rovására. Valószínű, hogy most egy ilyen periódus él át a szovjet birodalom is. Megoldhatatlan probléma előtt áll, mert ki kell elégíteni a nemzetiségek méltóságérzetét és a társadalom úgyszólván minden rétegének és osztályának igényeit. Hiszen csak egy nagyon vékony réteg, a fegyveres apparátus és az állami pártadminisztrációhoz tartozók érdekeltek a viszonyok reprodukálásában.

Összefoglalva - én azt hiszem, hogy a megoldhatatlannak tűnő problémák ellenére a Szovjetunióban is érvényesülni fognak a piac törvényei, és azok a törvények, hogy hosszú távon annak van túlélési lehetősége, ami rugalmas, adaptációra kész. Biztosra veszem, hogy szinte minden egyes társadalom evolúciójának az alapvető iránya rengeteg vargabetűn keresztül, mégis az önszerveződés magasabb foka felé tart. A fejlődés és a haladás gondolatát összekapcsolni egy viszonylag újabb jelenség a gondolkodástörténetben. Sokáig magam sem voltam biztos benne, hogy ez a kettő összekapcsolható. Ma már úgy ítélem meg, hogy egy szabad versenyben azok a tendenciák életképesebbek, sikeresebbek, amelyek a rendszer túlélésének garanciáit hodozzák magukban.

Sokat beszélnek napjainkban Közép-Európáról. Valóban ennyire fontos

Nem hiszek abban a közép-európai föderációs gondolatban, amelynek a legkülönbözőbb változataival ismerkedhettünk meg egyes teóriákban. Nem hiszem azt, hogy szó lehetne egy életképes gazdasági, politikai integrációról ebben a térségben. Az elképzelt birodalmat legfeljebb csak irodalmi, fikatív figurákkal lehetne benépesíteni, konkrét hús-vér román, lengyel, magyar, szlovák és szerb emberekkel nem. Úgy tűnik, a kelet-európai országok igazi esélye nem egy kelet-európai föderáció, hanem az Európához direkt módon való hozzátartozás. Más kérdés az, hogy jelenleg a két hozzánk közelebb eső világhatalom között az erőviszonyok nagyon érdekes konstellációig jutottak el. Röviden úgy foglalnám össze, hogy a szovjet birodalomnak előbb-utóbb fel kell ismernie azt, hogy a következő évtizedekben az igazán nagy presszió órá nem ebből a térségből fog nehezedni, hanem a Csendes-óceáni térségből, az ottani amerikai, japán, kínai gazdasági és politikai nyomásra. Elemi érdeke lesz a birodalomnak, hogy békét kössön Európában. A béke azt feltételezi, hogy ő ezeket a szatellit államokat föladja. Katonai jelenléte megszűnik a térségben. Egy neutrális, lefegyverzett zóna jön létre Skandináviától a Földközi-tengerig, ahol nincs fenyegetést képező katonai jelenlét semelyik oldalon. Finnország, Lengyelország, Németország, Ausztria, Magyarország, Jugoszlávia, Románia egy katonailag semleges, de gazdasági és kulturális szálakkal Nyugat-Európához kötődő térséggé válik. Ez szinte az egyetlen igazi esély Kelet-Európa, az abban foglalt társadalmak számára. Nem látok ennél kedvezőbb lehetőséget, csak ennél hátrányosabbat. A magam képességeit, a magam munkáját ezen gondolatoknak a szolgálatába állítom.

Lassan egy évezred végéhez közeledünk, és újabb ezerévek következnek. Hogyan látod az emberiség búcsúját és milyennek képeled jövőjét?

Az utóbbi két évtizedben a legtöbb nagy összefüggésekben, rendszerben gondolkodó számára egy új periódus kezdődik. Az indián naptárszámításoktól egészen addig a szemléletig, mely úgy tudja, hogy új világév indul, és az emberiség átlép a vízöntő korszakba.

Az új szakasz az univerzális összefüggésekben való gondolkodás képességét, az ember kozmikus otthonderemtésének az ígérését jelenti. Úgy, ahogy az elmúlt kétezer év, amely a halak jegyében a kereszténységé volt. A legkritikusabb a most következő száz év lesz. Ha ezt a száz évet az emberiség túléli önpusztítás nélkül, az önmaga környezetének a megsemmisítése nélkül, akkor valóban kiléphet a kozmoszba, és talán örök életű lehet. Kiléphet a naprendszerből idegen galaktikákba. Az már a kisebb feladat lesz, ami 2200-ban vár az emberiségre. A nagyobb feladat az lesz, ami most 2010-ben, 2020-ban vár ránk, és ha erre odafigyelünk, akkor nemcsak a saját magunk életét biztosítjuk, hanem talán az egész emberiségét.

Milyen irodalmi, szellemi, morális értékek határozzák meg a te munkásságodat?

Nehéz legfőbb értéként mást megnevezni, mint a szabadságot. Az én politikai és poétikai világnézetem kulcsfogalma a szabadság, a kötöttségeken való túllépés, a korlátozások alól való felszabadulás. Ez bizonyos költői technikák alkalmazására éppúgy érvényes, mint arra, hogy az ember, mint egyén, vállalhassa saját identitását, és a közösség, mint közösség is vállalhassa saját identitását, minden kényszertől mentesen és minden kényszer ellenében. Nem tudok ennél többet mondani erről, mert amit mondhatnék, már csak a variálása, ismétlődése volna ennek az alapképletnek.

1990. október

A forradalom napjaiban több minden találkozott - kezdi elgondolkodva a beszélgetést. Találkozott egyfajta éhség-lázadás, nemzetiségi elégedetlenség, számos réteget átható igény, hogy változás történjék a hatalom csúcsán. Találkozott egy viszonylag szűk összekövő csoport, akik a hatalomátvételt konkrét formában megtervezték. Ezek mind egybeestek és mellettük még mindig nem tudjuk, hogy mennyiben volt katalizátora az eseményeknek egyes külföldi titkosszolgálatok jelenléte. Tény az, hogy a hihetetlen elszigeteltségben, külpolitikai magányban, amiben Románia létezett, nem lehetett más kiútja a fejleményeknek, mint az, hogy az elnökházaspárnak buknia kellett.

Az a hangulat, amelyben a román

társadalom jelentős hányada úgy gondolta, hogy sikerült megszabadulnia attól a valóságos „osztálytól”, melyet a fegyveres erőkhöz tartozók és a pártoligarchia alkottak, nem bizonyult tartósnak. Az „osztály” nem szűnt meg a decemberi forradalmat követően sem. Megszeptent, visszavonult, próbálkozik új szerepek megtalálásával. Ezzel nem számoltak azok az elemzők, akik értetlenül állnak az előtt a tény előtt, hogy a román társadalom, viszonylag korrekt választáson arra szavazott, hogy azok az erők irányítsák tovább a társadalmat, amelyek Kelet-Európában szinte totális vereséget szenvedtek. Milliós nagyságrendben van szó olyan emberekről, akik diktatúrában nőttek fel, élvezték annak előnyeit, akik a centralizált politikai és gazdasági hatalmon kívül nem akarnak mást ismerni. Szerintük minden ellenvélemény állammal szembeni, a többségi nemzettel szembeni. Nem toleránsak, nem tűrik a vélemények sokféleségét.

Hogyan jellemezhető a civil társadalom Romániában?

A román társadalomnak nincs egy belülről működő manipulálatlan, spontán tájékozási rendszere. A civil társadalomnak csak a kezdeményei léteznek. Ez okozza azokat a bajokat, amelyek most Romániát kínozzák. A rendeletek, reformok helyett egy dolog segíthetne. Azoknak a korosztályoknak, akik 6-10 év múlva kezükbe veszik a gazdaság, az adminisztráció, a kultúra irányítását, biztosítani kell az európai civilizációs normákkal és szokásokkal való megismerkedést és ezek elsajátítását. Akkor lehet egy belső és tudatos igény a változásra. Jelenleg csak öntudatlan igény van. Romlik az életszínvonal, kimennek az utcára és megbuktatják a vezetőket. A lényeg azonban nem változik csak akkor, ha a demokrácia importált értékei hoznak változásokat. A jelenlegi tendencia az, hogy az ország megint egy zárt társadalom felé halad, mindent ellenőrizni akarnak, a spontán mozgásokat igyekeznek csökkenteni. A külföld csak annyiban játszhat szerepet, hogy támogatásokat, kölcsönöket juttat, de nem szólhat bele például abba, hogyan bánnak a nemzetiségekkel vagy a saját állampolgárokkal. Ez belügy - mondják. Aki másként gondolkodik, az a nép ellensége. Ez a tendencia erősödik. Pedig fel kellene

ismerni, hogy nem fenyegeti a nemzet érdekeit, ha elfogadják a pluralizmust, mint értéket. Etnikai értelemben is természetesen. A másságok kiküszöbölése szükségszerűen oda vezet, hogy egyetlen kijelentésre szűkül minden társadalmi és szellemi tevékenység. A mondat úgy szól: éljen a társadalom vezető ereje és annak vezetője. Az út, amely úgy kezdődik, hogy egy más nyelvű iskolát felszámolunk, oda vezet, hogy később felszámoljuk azokat az iskolákat is, amelyek a többségi nemzet anyanyelvén működnek, de a bennelevők másként gondolkodnak. Az iskola szót szellemi értelemben használom. Ha felismeri a társadalom, hogy az őt monolit falanszterre változtató akarat a saját érdekei ellen való, akkor megtörténhet egy maturizálódás 8-10 év múlva, és a dolgok jobbra fordulhatnak. Addig meglehetősen katotikus viszonyok lesznek. Közben kell a gazdasági folyamatokat is megerősíteni. Szerintem ugyanis a román-magyar ellentétet éppen úgy gazdasági megoldás fogja tompítani vagy megszüntetni, mint a francia-német ellentétet is ez oldotta végül föl. Tehát nem csak a humanista eszmék fognak dönteni, hanem a közös gazdasági érdekelttség, a profitban, a békében való érdekelttség. Nincs más út.

A változásokban milyen szerepe van az RMDSZ-nek? Az utóbbi események kapcsán sokan nem tartják elég radikálisnak a szervezetet.

Az RMDSZ óriási kockázatot vállalt júniusban azzal, hogy keményen fellépett a hatalom ellen. Egyedülként. Közben lesnünk kellett az utcát, hogyan torlják majd meg nyilatkozatainkat. Döntöttünk arról, hogy a Fronttal - melyet nyíltan posztkommunista pártnak tekintünk - nem lépünk koalícióra. Fontos elvi döntés volt ez, mert kijelölte helyünket és szerepünket a Fronttal szemben. A követeléseink, amelyek tengelyében az áll, hogy állítsák vissza az erdélyi magyarság 1947-es közjogi, vagyoni állapotát, azt az intézményrendszert, amellyel akkor rendelkeztek: ez megalkuvás nélkül hangoztatott igény. Itt még valamiről szó van. Amikor Nyugat-Európában valaki tagja egy pártnak, a tagsági viszony abban merül ki, hogy néhány évben egyszer az illető pártra szavaz, annak újságját járhatja, rendezvényeit látogatja. Ezzel szemben az RMDSZ-nek mindennel kell foglalkoznia. Egy-

szerre gyóntató atya, gazdasági tanácsadó, gyógyszerbiztosító, jogi asszisztenciát ellátó, szociális, karikatív funkciót gyakorló szervezet. Nem sorolom tovább, mennyi mindennek kell eleget tenni. Ránk szakadt a világtörténelemben példátlan feladathalmaz. Más szervezet már rég összeroppant volna a hihetetlen mennyiségű elvárás alatt. Az RMDSZ képes volt a Lajtától a Kaukázusig terjedő térségben - amelyet a bizonytalanság, az atomizálódás jellemez, ahol egy táborba tartozó emberek és csoportok között példátlan és gyilkos ellentétek feszülnek - stabil szervezet maradni. Következetes, nem hasadt szét részekre, tudja, mit akar, igényei reálisak és bölcs megfontolásra épülnek. A jelenlegi román társadalomban a megszerezhető jogok maximumát próbálja megtalálni, mert azon túllépni már felelőtlenség lenne. Kihívást jelentene a rendkívül ingerelhető és manipulálható román társadalom számára, ami százazrek biztonságát veszélyeztető játékká minősülhetne át. Szeretnék világosan beszélni. Nekem nagyon kényelmes volna a Szabad Európa Rádió mikrofonja mögöl - vagy valahonnan máshonnan, Nyugatról - radikálisnak lenni. Sőt, ettől még nagyon népszerű is lennék a hazaiak körében, mert tetszetősebb szövegem lehetne. De ha az ember egy valós politikai térben próbál meg mozgásteret létrehozni, amelyben leképeződhetnek az illető közösség elementáris érdekei, akkor bizony el kell mennie Bukarestbe vagy Kolozsvárra, és ott politizálni ahogy lehet, és nem úgy, ahogy tetszik.

1991. február

A demokratikus rend kialakulásának, az európai felzárkózásnak melyek napjainkban a legnagyobb akadályai?

Első és legnagyobb akadály, hogy a román rendőrállam fönntartásában, reprodukálásában érdekelt erők a forradalmat követően, a sokk után mind aktívabbak lettek. Mára olyan fokú a visszarendeződés, amely kétségessé teszi, hogy az egyébként valós liberalizálási és demokratizálási törekvéseket siker koronázza. A biztonsági szolgálat és a volt párt- és állami adminisztráció oligarchiája együttesen félelmetes fé-

ket és akadályt jelentenek. Túlteng a rendőri jelenlét, korlátozzák a mozgásszabadságot, ellenőrzik a véleménynyilvánítást. A televízióban például felszámolják az eddig létezett ellenzéki műsorokat. Lehetetlen helyzetbe került a magyar adás.

A problémák tehát állami szinten jelentkeznek? Nem szélsőséges csoportok megnyilatkozásaiban?

Végső fokon minden visszavezethető egy rendkívül túlfeljesztett állami berendezkedésre. Ez a mindennekfeletti állami jelenlétet, ellenőrzést és irányítást jelenti.

Van-e esély arra, hogy a kisebbségeket a készülő új alkotmány jobban fogja pártfogolni, mint az előző rendszerek vagy alkotmányok?

A kisebbségek talán a forradalmat követő három hónapban éltek olyan helyzetben, amely méltónak nevezhető. Ez az időszak tartalmazta azt a garanciát is, hogy az etnikumok fennmaradhatnak Romániában. A jelenlegi román alkotmány tézisei alapján nem tűnik biztosítottnak a kisebbségek zavartalan továbblétezése. Még az sem, hogy identitásukat megőrizhetik.

Az RMDSZ-nek van lehetősége, hogy a tervezeten módosítson? Arra van lehetősége, hogy meggyőző érvekkel elérjen egy bizonyos módosulást a

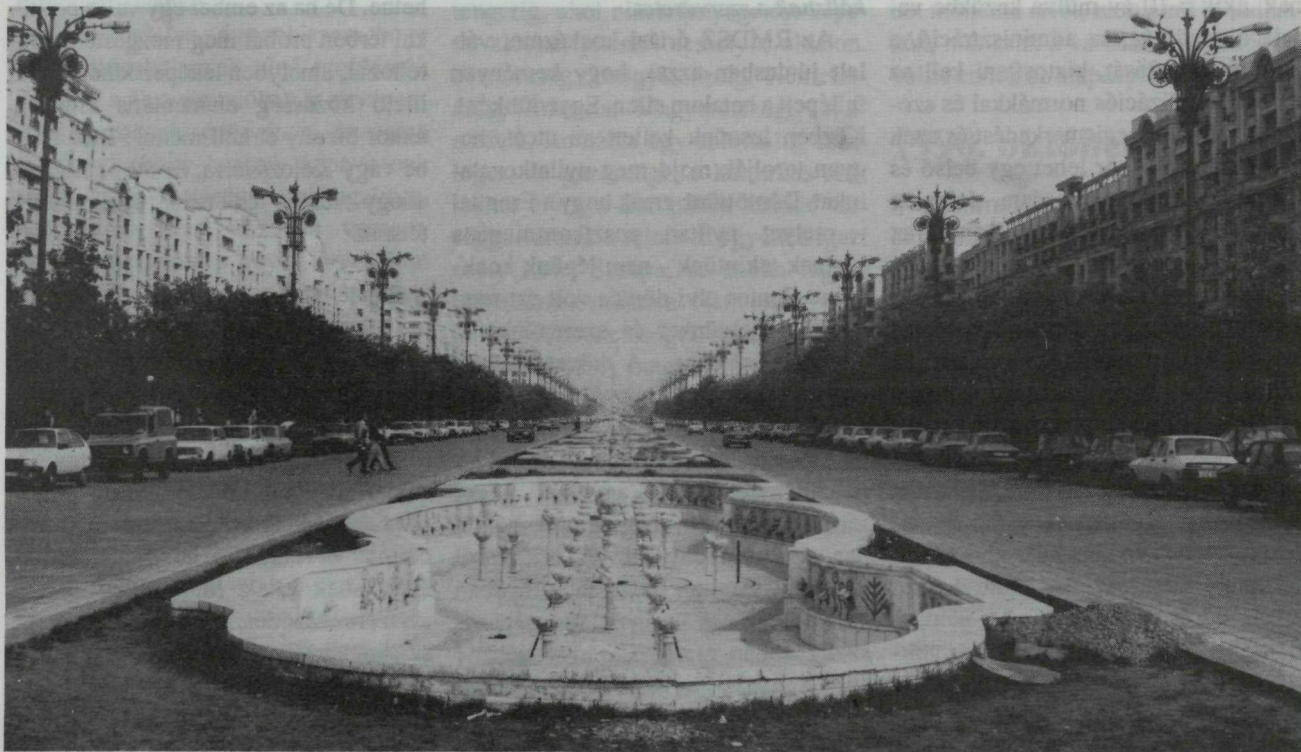
román honatyák szemléletében. Tapasztalataim alapján lényeges változásra nem számíthatunk. Talán a nyelvi, vallási alapon történő pártszervezést sikerül elérnünk. A tiltással ugyanis nem sokat érnének, mert ez esetben a magyarság nem etnikai alapon, hanem politikai alapon kezdené szervezni magát, szorosabban összefonódva a román ellenzékkel. Ez nem jelentene visszalépést, jelenlegi célkitűzéseinket maradéktalanul megtarthatnánk. Ők is felméri ezt.

A forradalom után sokan hazatértek és segítik a változásokat. Többen viszont kívül maradtak, s az otthoniak hiányolják őket. Ezek magatartása hogyan ítélné meg?

Igen sok olyan emberről tudok, aki azért volt kénytelen elmenekülni Erdélyből, mert konfrontációba került egy gonosz hatalommal. Választania kellett: vagy megsemmisül, vagy elhagyja szülőföldjét. A kérdésem az, vajon akik ma ítélkeznek az elmenekültek felett, szolidárisak voltak-e a függetlenül gondolkodó magyar értelmiségiekkel, akik azért is kénytelenek voltak elmenekülni, mert a hátuk mögött nem volt egy élő lánc. Azokról beszélek, akik nem álltak oda Tőkés László mellé sem, amikor Désről száműzték. Nem álltak oda Temesvá-

ron sem. Szerencse, hogy a vele kapcsolatos feszültség éppen akkor kulminált, amikor az országban megérett a helyzet a struktúra rohamszerű összetöréséhez. Az erdélyi középosztály, a polgárság és az értelmiség nem mindig, sőt nagyon ritkán állt ki azok mellett, akik a magyarság egyetemes érdekeiért kockáztatták személyes biztonságukat, vitték vásárra a bőrüket. Ezt tudom mondani az otthonról ítélkezőkre. Hogy valaki a közösséghez hűséges emberként éljen, nem a földrajzi helyzet határozza meg. Tudnék példát mondani tiszta életű emberekre, akik máshol szolgálják az erdélyi közösség ügyét.

Tapasztalatom van arról is, hogy bár otthon él valaki, mégsem erősíti, hanem gyengíti a közösséget. Egy dolog rosszabb. Vannak, akik a változások óta az erdélyi magyarok bizalmát élvezték, és visszaéltek ezzel a bizalommal. Aki készül áttelepülni, az települjön át és ne vállaljon kitüntető megbízást. Előfordult az egyik városban, hogy az RMDSZ elnöke egyik percről a másikra fogta magát és otthagya a benne bízó embereket. Nyilván nem órák vagy napok alatt döntött. Hatalmas csapás az ilyen cselekedet a cserbenhagyott közösség morális énjére. Egyszerű állampolgárként simán távozzhat, alattomos tett viszont, ha vezetőként megy el.

A palotától kiinduló sugárút a végtelenbe visz, a korlátlanág érzetét kelti

„Jövő időben ragozott igék, ti tettek hátizsákjai!”

Az idő problémája Szócs Géza költészetében

„Szónoki ez a vers/ És elég hagyományos - / bár, hogyha olvasná, hűmögne Arany János. /” / Ez már feltámadás / Önirónikus játék? Tudatos önreflexió Szócs Gézának ez a zárójelbe illesztett négy sora? Netán annak önkritikus felmérése, észrevételezése, hogy a körülmények és kényszerek kijelölte pályán milyen mértékben változott meg a mű és alkotójának viszonya - valamikori költészeti eredményéhez képest?

Hogy a nyolcvanas évekre az avantgárd indíttatású Szócs Géza szemléletének némi módosulása mind érzékelhetőbb, arra utal Gömöri György is, két új könyvét értékelő írásában. (A bujócskázó költő, Életünk, 1990/3) A Szócs Géza-költészet újabb terméséről szóló vázlatában ugyanis arról beszél, hogy az eredetében nem, és alkotójánál fogva sem politikai költő egyszeriben politikussá válik. Az elméleti, az esztétikai program és a megvalósult mű közötti hasadások valóban sokat elárulnak ennek a költészetnek a természetéből, s talán, mondhatjuk, a modernizmusnak abból a másságából, amely megkülönbözteti a kisebbségi, azon belül külön is az erdélyiség sajátos viszonyaiban születő irodalmat az európai, de akár a kortárs magyarországi párhuzamoktól is.

Az Echino köréből induló kísérleteiről, a pátosztalanítás, az ironikus nyelvhasználat különféle változatairól szólva az avantgárd magatartásnak ugyancsak bizonyos eltéréseire hívja fel a figyelmet könyvében Pomogáts Béla. (Jelenidő az eredélyi magyar irodalomban, Magvető Könyvkiadó, 1987) A modern művészet szépségével, etikai relativizmusával szemben az erdélyiek iróniájának kritikai értelmét emeli ki, azt a mozzanatot, hogy „mögöttes terében nem az értékvesztés vagy az értékhiány folyamata található,

ellenkezőleg, szilárd értéktudat, illetve erkölcsileg megalapozott értékkeresés”. Mindez arra enged következtetni, hogy Szócs Géza alkotói attitűdjének megértéséhez nem csupán a modernizmusok, avantgárdizmusok teóriáinak visszakeresése útján közelíthetünk, de éppennyire jogosultak lehetünk költészetünk klasszikus értékei felől is. Feltelezhetjük, hogy vannak e lírának oly rétegei, melyek bizonyos irodalmi előzmények eredményein függeszkednek, s amelyek által szerzőjének intenciója minden modernségével együtt is érintkezik némely hagyományos szerepekkel.

Ha költőnk verseit köteteinek sorrendjében, a kötetegészek, cikluskompozíciók összefüggésében vizsgáljuk, szembeütő, hogy újra és újra visszatérő motívumai bizonyos rendszerre transzformálhatók. Motívumainak sajátos elemei azok, amelyek a versben fölvezetett alaphelyzetek időkoordinátáinak megjelölésével, vagy a lírai jelentésséggel felruházott, ám epikus folyamatok időbeliségének érzékeltetésével egyidejűleg arra is szolgálnak, hogy jelezzék a vers alanyának az időhöz fűződő viszonyát. Ilyenek az adverbiumok például, amelyek első kötetétől a legutóbbiig rendre felbukkannak a szövegekben: a már, a még, a most és a majd. A múlt, a jelen és a jövő idejűségnek ezen ellenpontosításos kezelésével párosul a létigék különféle idejének és módjának változtatása, ahogyan szembeállítja a volt-akat azzal, ami lesz, ami volna, ami lehetett volna, vagy ami csak lenne, lehetne. A szélnek eresztett bábu című gyűjteményes, illetve a Sirálybőr című kötetének versei közül kilencvennyolcban érinti valamiként az időbeliség tényét. Az idő különféle síkjait montírozza egymásra, villantja össze, gyakran pedig helyezi egymással szembe. Szócs Géza költészetének mélyrétegeiben tehát épp ennek az emberi, Kantot idézve: velünk

született élményformának, az időnek lírai feldolgozását sejtethetjük.

Az idő érzékelése egyidős az emberi tudattal, s a civilizációs fejlődéssel vált észlelése, mérése és fogalma mind differenciáltabbá. Egyes új, szociológiai szempontú vizsgálódások arra mutatnak, hogy a „neolitikus forradalom technológiai újításai következtében alakul ki a történeti, kozmogóniai idő, amely az idő prekauzális-mágikus struktúrálását, az úgynevezett álomidőt váltja fel”. - írja Werner Bergmann (Az idő a szociológiában; Időben élni, Akadémiai Kiadó, 1990). „De a további világgépátalakulások is - teszi még hozzá - mint a mitikusról a racionális gondolkodásra, illetve a spekulatív-racionális gondolkodásról az empirikus gondolkodásra történő átmenet, az időtudat evolúciójához vezetnek.” Az időre a természettudományok is, a filozófia is, az irodalom is igen korai korszakoktól fogva ismételtén rákérdeznek. Az ókortól, Plotinostól Augustinuson át, s Horatiustól sorolhatnánk példák sokaságát. Válaszaikban mind újabb összetevőit emelik ki az idő fogalmának, ám a jelenség mit sem veszít rejtélyességéből, talányosságából. Norbert Elias mondja (Az időről; Időben élni, Akadémiai Kiadó 1990): „Lényegében még ma is tisztázatlan az idő ontológiai státusza: elmélkedünk róla, de voltaképpen nem tudjuk, miféle tárggyal van dolgunk. Vajon természeti tárgy-e az idő? Vagy természeti jelenségek egyik oldala? Esetleg kulturális intézmény?”

indenesetre mi az idő kérdésére nem követelhetjük a megfellebbezhetetlen ítéletet szerzőnkől sem, definíciót pedig végképp nem várhatunk tőle, mivelhogy költészet az, amit művel. Ellenben megérezhetjük, megsejthetjük belőle, megismerhetjük általa, mit jelent embernek - egy kultúra, egy

történelem részvevőjeként - az időben létezni. Ámbár annyiban bizonyosak lehetünk - a művek egymásutániságából ugyanis ez derül ki -, hogy Szócs Géza időszemléletének is, ha mégoly bonyolult is rétegzettségében, szerteágazóságában, végsősoron az a lineáris időértelmezés az alapja, amelyet Otthein Rammstedt is szerepeltet az időfogalom változásait bemutató sémájában. (Időben élni, Akadémiai Kiadó 1990), s amelyről különféle etnológiai vizsgálódások eredményeire hivatkozva Werner Bergmann (im.) azt írja, hogy az időnek ez a múlt-jelen-jövőre való hármass felosztása elsősorban a mi nyugati típusú kultúránk gondolkodásmódjában jelenik meg, szemben olyan kultúrákéval, amelyek az idő

lyamát ellentétekben (pl. nappal/éjszaka/, élet/halál, most/nem most kettősségében) érzékelik.

re az időhármasságra mint a művekben érvényesülő rendezőelvre Német G. Béla figyel fel - mégpedig József Attila kései költészetében. (Még, már, most; József Attila egy kései verstípusáról - 7 kísérlet, Budapest 1982.) Az általa időszembesítőnek nevezett verstípust József Attila utolsó korszakában uralkodó jellegűnek tartja, és gyakorta feltűnni látja más kortárs költők életművében is, így Kosztolányiéban, Babitséban, de - mint jelzi - kimutatható korábbi jelenléte is a magyar irodalomban. Ennek előzményeit fedezi fel például Berzsenyi Közéltű telében, Vörösmarty Előszó vagy Arany Epilógus című művében is.

E hármass osztatú időstruktúra s a mögötte meghúzódó sajátos költői szemléletmód, amely - mondja róla Németh G. Béla - gyakran visszatér a romantikától kezdődően, s amely József Attila költészetében meghatározó tényezővé válik, úgy tűnik - s nem csupán egy-egy költeményére, ciklusára, alkotói periódusára érvényesen -, végig jelenvalónak bizonyul Szócs Géza egész eddigi költészetében.

Már első kötetének egyik-másik cikluscíme is (IDŐ ÉS KOVÁCS, A LEHETETLEN ÉS A TEGNAP) figyelmeztethet bennünket a költő idő iránti érdeklődésére. Csakúgy, mint

később a Kilátótorony és környéke élére állított versének kiemelése (CSAK FENNMARAD AZUTÁN IS), továbbá a H.G. Wellstől vett mottó a Túlvilági utazásból. A kötetet lezáró írásának címe pedig már azt is előreve-títi, hogy a későbbiekben nemcsak a szubjektív idő, hanem a történeti is foglalkoztatja. Egy Hermann Hesse idézettel kezdődik harmadik kötet, a Párbaj, avagy a huszonharmadik hóhullás című: „Semmi sem volt, semmi sem lesz, minden van, mindennek léte-zése és jelene van”. A könyvbe beszerkesztett írásokban viszont mintha éppen a mottó tartalmával polemizálna. Merre mutat a versünk? című esz-szészertői részletében így fogalmaz péld-ául: „a vers egyik alapfeladata mind-ez, beszélgetni azzal az önmagammal, aki voltam, és azzal, aki leszek”. De múlt és jelen összegzésének szándé-kára vall a későbbiekből a Konkrét vers az afrikai löpéstísről című feje-zet alcíme is (A szélnekerezett bá-bu, Magvető 1986): Most már soha-sem lehetek olyan, amilyen vagyok. A sirálybőr cipő című kötetében pe-dig egyaránt otthonosan mozog a köl-tő a történelmi múlt időrétegeiben, azzal együtt, hogy az itt egybegyű-jtött költeményekben az eddigiéknél is hangsúlyozottabbá válik jövőre orientálódó gondolkodása.

„Az idő a létmegértés horizontja.” Szócs Géza költészete tehát mintha éppen ennek a felismerésnek a jegyében íródna. Az idézet pedig Heideg-gertől, a Lét és az idő című művéből való. S éppen Heideggerig ível Ploti-nostól Szent Ágostonon, Hegelen, Bergsonon keresztül azon gondolko-dók sora, akik elméletük egyik kulcs-fogalmává tették az időt. Szócs Géza lírájában is az emberi élet s a lét kérdé-sei fogalmazódnak meg az időre vonatkoztatottságukban, anélkül termé-szetesen, hogy az előbb említettek bár-melyikének is kizárólagosságot enged-ve költői invenciójának működtetésé-ben. Hol az idő szubjektív élménye tűnik át meg át a versek szövetén, hol pedig az egyénin túlmutató, az objek-tív, mondhatnánk úgy is, a történeti, fizikai idő kerül gondolkodásának kö-zéppontjába. Kötetkompozícióiban az, ami lehetett volna, s az, ami lehetne időtengelyén haladva, majd meg az, ami lesz prófécijában, egyben meg-kapjuk azt a többletet is, amellyel - a

filozófiai hagyomány szintézisén túl - a költészet megnevező, létfeltáró funk-cióját kiteljesíti.

„(December és január között, két év közötti pillanatban, már nem idén, / még nem a jövőben, még nem idén, már nem tavaly.)” - ezzel a zárójeles mondattal indítja első kötetét, így jelöl-ve ki a folyamatba tételtt egyén pozí-cióját, ahonnan aztán a szemlélődés idődimenziói egyaránt tágíthatók a voltak s egyaránt oly észleletek, törté-nések irányába, amelyek a meditáció jelenéhez képest még csak eljövendő-k. Itt az első kötetben azonban előbb a múltra szegeződik a kérdező tekintet. Az emlékezés ismétlődően ott van a szövegteremtés folyamataiban. „ide szállok le az emlékezet / alá, a hidegbe néha” (Három medve dörmögött) - fogalmazza válaszként a „hol a létbe tellett / idő? a kékes hófelhővé váltott / idő hol van hol?” augustinusi kérdésé-re. Miközben e kötet lehangsúlyosabb darabjaiban az önteremtő költő gesztu-saira ismerhetünk rá, az önmeghatáro-zás, az önazonosság kiküzdésének igé-nyére - s még azzal együtt is, hogy a szerző nem egyszerűen az önfeltárás, a vallomásosság szándékával dolgozik, mikor verset ír, hanem szöveget hoz létre, a nyelv, a kommunikáció határai-nak kitágításával egy másik, kváziva-lóságot teremtve. E megalkotott világ, a szövegekben működésbe lendített rendszerek pólusai egybeesnek a ha-gyományosabb verstruktúrák vonatkoztatási pontjaival: így például azzal a modellel, amelyben múlt és jelen szembesítésével a művek alanya léte felmérésére, összegzésére vállalkozik rendszerint.

Bátyám, Nin, az Sz.G., a Találkozunk a Hely-tartóval és az Aranykör című költeményeiben a gyermekkori múlt te-remtődik újjá, miközben a visszatekin-tő én fölméri önmagát, s ráébred a maga esetlegesség, a személyiség érvé-nyességének viszonylagosságára. Mert abban a nézőpontjátékban, amellyel Szócs Géza itt egymásra tol időket, tereket, ahogyan valószerűként kezeli azt is, ami csak a „lehet” birodalmába volna utalható, ahogyan egymásba csúsztat mesei, képzeletbeli szituáció-kat valószerűekkel, abban ott van az a

játékon is túli felismerés, hogy azonos-
ságtudatában is mily sérülékeny az én
(„6, jaj, Sz.G. elcserélte velem a lelkét,
/ velem, ki nem tudom már nevem
sem.”), vagy éppen az, hogy egyedisé-
günkben, megismételhetlenségünkben
is milyen sok az esetleges, személyis-
égünk belső rendjében mennyi
minden relatív. „Jaj, ki is vagyok én,
magasságos, hét mennyi?” - szól A
quetzalcoatlí koporsókészítő zárlatá-
ban. Az egyén felcserélhetősége, he-
lyettesíthetősége s az ötlet keltette bi-
zonytalanságerzést fogalmazódik meg a
Bátyám, Nin című költeményében is:

„És egyszer, úgy, mikor megállni
már nem tudott a szélen,
örökre eltűnt onnan Nin, a bátyám,
ki meg sem született.
És sokkal később így szólt hozzám
egy napon:
öcsém, szüless te meg,
és légy elsőszülött.”

Ám a múltbanzés mozzanata mel-
lett már itt feltűnnek a jövő idejű ígék,
másutt a jövő időt idéző határozószók,
olyanok, mint például a majd. („Ott
leszünk mi épp a dolgok héján” - A
világsólyom szeme; „Vacogni nem fo-
gok kimart / engem a só mint Stendhal
ágát / úgy járom majd mint csont-ikon
/ a csenddel bélelt kő világot”). - A
talajpápa) S minthogy Szócs Géza köl-
tészetének kibontakozásától fogva
egyik alapkérdése az idő, nem kerülhe-
tő meg - Heidegger utáni éveinkben
pedig különösképpen nem - a lét -
nemlét, a mulandóság problémája sem:

„szemünk fénye: mi s lelkünk eltávozik
a nagy hidegbe - így? s mivé változik
szemünkben a zöldszínű játszi láng.”
(A világsólyom szeme, IX)

Szerzőnk észrevehetően küzd a hei-
deggeri kategóriákkal, a heideggeri
létértelmezés sajátosan emelkedettsé-
gel kezelt szkepszisével, s így rögzíti
idegenséglényét, az önazonosság
elvesztését, léte inautentikus voltát:

„A halál idegen tőlem, mert a léten
kívül esik,
létem idegen tőlem, mert adatott né-
kem,
halálom nem az én halálom,
mert nem az én létem.”

(A quetzalcoatlí koporsókészítő)

Egyszer az öröklét esélyével játszik
(„ám megtart egyszer majd az év /
benne maradunk örökre mi ketten
megőriz / minket az idő” - A világsó-
lyom szeme), másutt a nem lenni, még-
is lenni paradoxális összefüggését kí-
sérli meg értelmezhetővé váltani
(„nem lenni is csak egy alakja annak,
amit, bár nincs, úgy nevezük, lenni”),
majd meg különböző József Attila-so-
rokat parafrázálva (többek között a Ta-
lán eltűnök hirtelen kezdetűből is) sze-
mélyes létének végességével kény-
szerül szembenézni:

„Így tűnök el
fiatalon
liba vágat
át a tavon...”
(Annabelle és a betyár)

1977-ben megjelent könyvében, a
Kilátótorony és környéke címűben
(Kriterion) továbbviszi a különféle
idők és terek egymásba játszásának azt
a technikáját, amelyet érvényesülni lát-
tunk már első kötetében is. Az egymás-
ra tolt idők itt is előbb múltként leírha-
tó történetekkel telítődnek, csakhogy
ezúttal nem a „ki is vagyok én” kérdé-
sének kíséretében, nem az önazonos-
ság keresésének, s nem is az érdeklő-
désnek, a megértő kíváncsiságnak
hangsúlyozott énré irányultságával pá-
rosulnak. Az idősíkok feltorlaszolása,
majd meg elkülönítésének művelete
mindinkább a szellem mutatványa, in-
tellektuális játék. A versek szövegében
egyes szám első személyben megszól-
aló elbeszélő vissza tud ereszkedni -
itt: „az érdes időben száz nemzedéket”
(Születésnapod), amott: pedig csak úgy
„lesétál” a közelebbi múltba: „lesétál-
tam 63-ba / becsengettem hozzátok és /
Asszonyom! - szóltam Édesanyádhoz”
(Az az idegesítő, állandó kopácsolás).
A Két év című versben az idő réteg-
zettségének alapja pedig az az elgon-
dolás, hogy megvalósítható valamiféle
szimultán létezés, az én könnyűszerrel
megkettőzhető.

„Fejébűbjáig a hétjőbe merülten
nyújtózkodik vissza, két karja átér a
vasárnapba,
meg is ég, röntgenzápor roncsolja, fé-
nyesíti, mossa.”

Amíg az előző kötetben az értelme-
zés szándéka elsősorban az énré vetül,
addig itt, s rögtön a kötet elején, fölraj-
zolódik egy másik személy szempontja
is. A Születésnapod című vers mögöt-
tesében ott áll a Te, a kedves. A „kik-
ből lettél”, s azon csoda megértésének
várakozásával szólítja, ami megismé-
telhetetlen az egyénben, s ami benne -
mert egyéniség - megtestesülni lát-
szik:

„Ha a múlt terek fenekelten és huzatos
égboltjaiba nézek,
látom,
mint szóródik szerte az én kedvesem:
ahogyan a pitypang
drága inge szétfúvódik - látom,
mint dobálódik szülőltől szülőlig, testtől
testig, látom különváló és egymástól
távolodó
szemét és homlokát az én kedvesemnek -
én kedvesem, szétesett virág a múltba
visszahullva.”

Mintha csak a genetikai törvények
érvényesülését feltételezve merülne
alá itt az időben. A személyiség miben-
létének értelmezésében az előbbiekkal
a bergsoni időszemléletnek azon vo-
natkozásait juttatja szintézisre, ame-
lyek már oly ismerősek lehetnek szá-
munkra költészetünk egy korábbi kor-
szakából, Babits Csak posta voltál cí-
mű költeményéből történetesen. („Éle-
ted gyenge szál, amellyel szőnek / a
tájak s múlt dob hurkot a jövőnek: /
amit hoztál csak annyira tied, / mint a
por, mit lábad a szőnyegen hagy. /
Nem magad nyomát veted: csupa
nyom vagy / magad is, kit a holtak
lépte vet.”)

Még - már ellentétei mellett a majd
idővonalozásai fölillantak a Te men-
tél át a vízen verseinek összefüggésé-
ben is. Itt a Kilátótorony és környéke
című kötetegészben azonban ez az idő-
hármasság talán még jelenvalóbb rend-
szerszervező erővé válik; azzal az új
szemponttal kiegészülve, hogy a majd
ideje az újabb költeményekben nem
csupán az egyéni lét folytatásának
vagy folytathatatlanságának problémá-
ját veti fel, a költő itt a történeti idő
folytonosságában gondolkodik. Az a
szemlélet ugyanakkor, ami e helyt jö-

vőtudatát meghatározza, jóval szkeptikusabb, tragikusabb, mint amelyik a személyes létidő végességével számolni kényszerül. A vég e művekben (Elődök, Beleskelődni egy pipacson) nem az egyéni sors drámája, vele egy egész közösség, egy egész kultúra jövőjét kérdőjelezi meg. A pusztulás tehát - amivel folyvást számolnia kell a szerzőnek - totálissá nő, s így válik feloldhatatlanul tragikussá:

*„s házunkat holnap: víztelen
iszonyú sodrás rontja el
szétrobbantja s min hattyút rongyba-
bát görgeti égen űrön
át”.*

(Beleskelődni egy pipacson)

A modern versek szövetén mintha itt-ott áttűnénk valami azon indítékokból, amelyeket oly igen sietett meghaladni a minden hagyománytól elszakadni kész költészetsztétika. Mintha a modern költői szerepek, szereptelenségek maszkjából kibomlani látszanának a politizálónak, a történelemben gondolkodónak arcvonásai. A kötet végére helyezett Kérdések a XXVI. század költőjéhez című vers alanyának attitűdjében valami mintha a látnokéra emlékeztetne. A katasztrófa jóslata, majd a zárlat soraiban az ennek ellenére is ott működő „mégis” prófécijája, a kollektív feltámadás várakozása már megelőlegez valamit abból, ami majd az utóbbi évek Szócs-verseinek természetévé válik:

*„De nem pusztul el a város, akárhogy is
Ezt a földet, ezt a megviselt országot
akárhány idegen talp tapossa is
akárhány idegen mancs tépázza is
dobálják akárhány halottal
ismét a kutakat tele
ha lehetetlen lesz is megint a források
fölé hajolnod, mert a vízből
nem a te arcod néz vissza rád - és az
ekével
felforgatott tarlók
és a lovasszobrok melléig érő tűzvész -
így is úgy is
elkotródna az országrontók
és akkor megint az országépítők
akkor megint ez a szűvs emberfajta
ezek az emberek, akik itt a Szamos
mellett is*

*olyan hosszú ideje
de milyen hosszú ideje
ezek!”*

Amint azt a Párbaj avagy a huszonharmadik hóhullás című kötet élén szereplő Hermann Hesse-idézet előrejelzi, az itt következő szövegvilágok is az idő problémája köré íródnak megint, csakhogy még az előbbieknél is élesebben rajzolódik ki bennük az idő tengelye. Merre mutat a versünk? című esszéjében - mert kötetében megszapornak a nem versszerű elemek - az idő fogalmának filozofikus magyarázatát adja: különbséget tesz például úgynevezett „elvont” és „reális”, az itt-nek és most-nak, más szóval az egyén belső ideje között. A civilizáció megbolydult idegrendszerű, önazonosságát egyre hasztalanabban kereső emberének elveszettségérzetét okolja meg a kétféle idő mind nagyobb távolságával. A belsővé váltott idő, a saját idő, az én egységérzetének, Heidegger kategóriájával, autentikus létezésének feltétele: „Az emberekben működik egy belső, tudatalatti óra, mely a valóságos, környező időnek megfelelően mutatja, hogy hány óra, ezen az órán akkor van dél, mikor a nap valóságosan is delel... én, mióta órám a valóságos idő szerint igazítottam, nyugodt vagyok, nem fáj a fejem”.

Ahogy pedig a szövegeiben megidézett idő különféle változatait kezeli, abban ismét sokszor jellegadóvá lesz a költői játék. Megint csak egyik fő szövegszervező erővé válik az ötletben rejlő esetlegesség, a kötöttségeket, kényszereket is legyőzni képes fantázia. Ebben a kötetben a versszerű részletek közé gyakorta ékelődik be egy-egy zárójelbe illesztett, kurzív betűvel szedett részlet. Bennünk - amellet, hogy erőteljes személyesség hatja át mondataikat - a levélírás sajátosan bensőséges kommunikációs helyzetét idézi a költő - képzeletet igencsak megmozgató játékot űzve az idővel. E szövegek megszólaló alanya egyidejűleg több idősíkból is megjelenik, így sokszorozva meg önmagát: „időnként jelen van a tudatomban - nem mondhatom, hogy / álmodom róla, mert tökéletesen éber és józan pillanataimban fog el ez az érzés, - jelen van bennem valaki, valaki idegen”; aztán: „hirtelen tudomást szerzek valakiről, aki ugyancsak én vagyok”. „Mintha néhány évtized múlva valaki, egy felismerhetet-

len vagy majdnem felismerhetetlen, különös Kolozsváron az én életem élné.” - írja az egyik ilyen-fiktív levélben Szócs Géza. S végig és újra-újra visszatérően feltételes módban beszél. Jövő időbe és múltba utalt feltételes mondatai, az olyan, mintha feltételességet is hordozó hasonlatok a létezésében korlátozott, de írótságában, az alkotásban határtalan szabadságot élvező költő sajátos gondolkodásmódjára valanak. Hogy kritikusaiknak csak egyikét, Görömbei Andrást idézzük: „káp-rázatos víziói olyan költői világot teremtenek, amelyeknek önállóak a törvényei, amelyekben minden megtörténhet”. (A hetvenes évek romániai magyar irodalma, Budapest 1985.) A lehetne, a ha, a majd, a lesz és a feltételes mód morfémaí által jelzett virtuális valóság korábban is beépült már egyszer-egyszer szövegeibe, ám ez a feltételes jövő idő innen válik költészete meghatározó tényezőjévé, s tapad hozzá mind jobban bizonyos politikai prófécia; Délkelet című költeménye példa erre:

*„Ott, bent, valahol,
rejtett repülőterek az erdőben, ahonnan
a reménykedés
türkiz és fekete repülőgépei emelkednek
magasba, mintha korszok... S
ahonnan fölszállunk majd egyszer,
és röpcédulákat szórunk le erre a város-
ra, amitől most búcsúzom:*

utolsó pillantás az erdőszélről. Városom, ne fogadd magadba őket! Hisz Főváros lennél, vagy mi. Most itt sétálnak mindenütt utcáidon, idegen szó és nevetés a Marx utcában és a Lenin úton is, itt járkálnak nagy peckes-kevélyen, itt, itt.”

Szócs Géza gyűjteményes kötetének utolsó fejezete Konkrét vers az afrikai lópestisről címmel olyan költeményeket tartalmaz, amelyeknek mögöttesében mind gyakrabban feltolulni látszik a '80-as évek politikai légkörének hatása, szorongató élménye. Noha korábbi műveiben is uralkodó volt a múlt-jelen-jövő hármassága, az itt következő szövegek történései majd mind a jövő felé mutatnak. Szerzőjük szemléletének ezzel a jövőre irányultságával a szócsi grammatikában már eddig is megszokott módon a feltételesség, a ha lehetne bizonytalansága,

olykor pedig az eljövendőknél ígérete párosul. („Mire majd hazajönnél, kinyit a sarki bolt is” - Várnak rád itthon, a kicsi bolt, az Ameddig, s a máskor; „föleveznek a Gedronon s a Kis-Szamoson alászállva / alattam fölfölfénylene / a juhar és a cédrusszálfá / mert hoznék neked nyárfát, nyírfát, / gyertyánt és szilvát, szálfát, szilfát: megjönnek örömhírral, borral, hollótojással, éppel, frissel, / nagy hordó mézzel, / rozssal, / rizzsel” - Mostmár mihez kezdjek?; KOVÁCSOLJ VALAMIT S VÉDD MAGAD! / Ügyünk gyógyzni fog! Gyógyzni fog az ügy! / Vagy nem fog gyógyzni.” - És apád merre? A szabadság angyala átutazik Kolozsváron.)

E jövő időbe rendelt versbeli történésekkel együtt feltöltődnek a sorok politikummal, s a szövegbeli politikai áthallások egyre nyilvánvalóbbakká válnak. „1994 augusztusának vége felé, a még bizonytalan kimeneteli szabadsághar nyári offenzívájának kezdetekor néhány elcsigázott fegyveres telepszik majd le egy tölgyfa alá a Szamos völgyében.” - így szól A fegyveres című írásában. Miközben a lírai alany tovább éli megkettőződését, megsokszorozódását - s ebben rejlik finom iróniája - (A tó apad s megárad / s a víz fölött egy harkály / átszáll és újra átszáll / mintha keresne téged, / keresné átszűrt mását), a költői szerepvállalásnak is nyomon követhető némi módosulása, hanghordozásán lassanként átüt a mégis csak fölvetett rétori tartás, s lesznek szavai mindinkább a prófétára emlékeztetők:

„nyírfá áll föl a vízből:
átüt rajta és megnő

megérint könnyű lombja,
föláll a vízben, felnő

így susog, ezt mind mondja
eljő még, meglásd, gyermek;
az az idő is eljő”

Üldöztetésének, meghurcoltatásának dokumentumaként is ismert versében (Mi villog ott? egy bőrkabát) hangsúlyozott személyességgel beszél önmagáról: „De rangom nekem is van azért / Az át nem látható, lezárt, de föl-fölnyitható jövő”, s igazítja arcához - újraértelmezve természetesen - a már oly sokszor félretolt, modern köl-

tészetektől idegennek tűnő magatartást:

„Üt-ver az óra, meg-megáll.
Elkülönítve élek én,
szívem elkülönítve jár
de azért mégsem bánatos

különítményes, az vagyok,
jövőkülönítményes, ós-
huszonegyedik-százados.”

Szócs Géza 1989-es könyve (A sirálybőr cipő) több szempontból is szintézisnek tetszik. Fölvillan költészetéből mindaz, s most egyszerre s együtt, ami egyik-másik kötetében jellegedő-vá vált: a játék például, a nyelv kezelésének virtuozitása a fantázia szürrealis képeket és képtelenségeket termő ereje, az iróniával ellenpontozott személyesség kedvessége, bája. Ugyanígy újra föl-vázolódni látjuk a kötetegészben az idő hármasság tagolódását: a költő a lét időbeliségének újragondolására, újraértelmezésére, a múlt-jelen-jövő tartalmának ismételt átvilágítására tesz kísérletet. A jelen - pontszerűséggé zsugorodva - a szemlélődésnek a pillanata („Medárd és Szent Iván között / van egyetlenegy pillanat / amikor átfut a bőr alatt egy csillagközi légvonat” - Medárd és Szent Iván között), honnan az értelmező visszanyúl volt korokba, és ahonnan elképzeli azt is, ami majd csak eljövendő. Néhány írásában - föl-idézve ezzel első kötetének világát és ottani művészi attitűdjét - feltűnik a személyes életidő áttekintésének mozzanata is.

„LEBONTOTT HÁZ A MÚLT
REDŐNY LÓG ABLAKÁN
KERESGÉLSZ BENNE;
MIT?

EGY VASALÓT TALÁN-”

(Látlak nyírfáid közt / veszi újra birtokába, s némi rezingnációval az eltelt időt. A vers zárlatában pedig ismét felmerül - amint az már első kötetében is gondolkodása tárgya volt - az egyén létének esetlegessége, az én azonosságának bizonytalansága, azzal együtt, hogy egy közbevetett mondattal ezúttal érinti a múlandóság tudatának gyötrelmét is:

„Sündisznóbandák, pávaszó,
téli és nyári névnapok
így telik el az életem
és vagyok s mégsem én vagyok.”

Születésnapomra című József Attila parafrázisában ismét bennesűrűsödnek személyes emlékei életének legzaklatottabb éveiből, majd a szöveg egyéb rétegeiből kibontakozik a szabadság majdani megélhetőségének reménye is:

„De ébred a mértankönyvben
egy másik féle tér:
szabadabb távlatú
és igaz mértanú
amelyben van tavasz
és nincsen vértanú”.

Egyrészt a személyes múlt összegzését olvashatjuk tehát e néhány költeményében, másrészt megismerhetjük azt a szándékot is, amellyel az én idejét a lehetséges, a szabadság birodalmának irányába kívánja kitágítani. Mindezzel már azt is jelezzük, A sirálybőr cipő költőjének időtudatába, a személyes lét szintjei mellé (?), fölé (?) a köz, a nemzeti, a történelem, az univerzum színterei is beemelődnek, s ekképpen mind határozottabban jelenvalók lesznek.

Múlt idők távolában már előzőleg is kirajzolódtak oly térségek, amelyeket csak a költői képzelet teremthetett magának, itt e kötetben azonban még mélyebb rétegekbe ereszkedik vissza a szerző, föl-fölszakítva az emberi elmével elgondolható világok határait a végtelenség irányában. Tekintetével kozmikus távlatokat általjárva, túl a racionálisan fölfoghatón, egy saját Szócs Géza-i metafizikában, a kozmikus idő dimenzióját nyitogatja. Ahogy az egyén és a történelmi múlt, sőt a történelem előtti generációk közötti láthatatlan - de genetikailag bizonyosan levezethető - kapcsolatokat észleli már korábbi versei egyikében-másikában, úgy most az emberi egyednek földtörténeti korokon is átvívelő múltját hosszabbítja meg valamely távoli kozmikus szférának idejébe. Bizonyos természettudományos, az univerzum egységét feltételező ismereteket mozgósít itt a költő a maga egyéni módján? Vagy a szabadságát élvező teremtő fantázia működik benne csupán? A játékos elme edzőgyakorlatait látjuk, amikor így fogalmaz: „mindannyian

ott fönt ragyogtunk egykor! Napban eltöltött éveire ki ne emlékeznék lelke mélyén? Legalább olyankor, mikor a nap megérinti a bőrét?" (Fúj a napszél?) Énje megkettőződésének képessége is ismerős már korábról, itt azonban az idő, a mindenkori idő relatív voltának megérezékeltesítésére is kísérletet tesz, meghaladva a magyar nyelvben kifejezhető időhármasságnak az adottságát: „előrelátjuk, magunkat ott a Napban tegnap, figyeljük, amint mai földi énünk visszakémlél távcső és kormozott üveg mögül, emlékszem, ott ülök egy kövön a Napszamos partján, és szoláris helyesírással ezt a verset írom.”

A múlt idő horizontján emellett megjelennek egymástól távoli, de e földi történelmi korszakok is, egymásra torlódva. A Kaguár című költeményben például: „bacsányi bessenyi meg általában a testőrírók” kerülnek egy, a fantázia merész játékból előállott alkalommal együvé bizonyos József nevű pincérről:

„engedjék meg a testőr urak, hogy felolvassak egy későbbi versemből.

*- hajolt hozzájuk - s kezdte is: ősz kapitány terjeszt kört -
a testőrírók átnéztek rajta képeken”;*

aztán pedig a XXII. századból bukkan fel egy újságárusfiú - b.sz. és sz.g. uraknak - ahogy a vers második felében folytatódik az idők keresztezése - ezzel mintegy átlendülve a jövőbe is. Mindez a fantázia üresjáratának tetszhet első pillantásra, ám iróniája mögött ott van kimondhatatlanul is kimondva, hogy milyen törékeny a szellem folytonossága, s valami abból, ami a korán jöttek, a zseni idegenségélményében tragikus. Míg itt a verssorok rejtett összefüggéseiben filozófia rejtőzik, addig egy másik költeményében (A küszöb alatt egy óra, vagy szabadságharc) az egymásra csúsztatott idők adta szerkezetben - nem is titkoltan - politikai üzenet rejlik. („A kertben a fák közt a szabadságharc / kinézel megcsodálod.”) Ugyanígy Az elvesztett törzsben is: egy jelenkori újsághír, s a megidézt Kossuth mondatai és a történelmünkben oly sokszor is-

méltóddó megszállások, kiegészések idői villannak össze, mégpedig úgy, hogy a vers igéinek időtartományába odagondolható a jövő időre mutató remény: „és egyszer már-már elfelejted / ám felköhög éjjel a forradalom”. Szócs itteni verssorai a próféciák üzeneteiként hatnak. Éppúgy, ahogy a remény jövő idejét kémléli az olvasó közismert költeményének feltételes múltba futtatott mondataiban:

„egy reggel Bem apónak ezt mondták volna:

*a Bering szoroson át
a Bering szoroson át
indián lovascsapat érkezik,
áttör egész Szibérián,
átvágja idáig magát
segítségünkre jó -”*

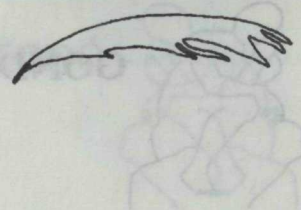
Úgyszintén a megsejtett vagy csak a vágyott jövő szempontjának rendelődik alá további három versében (Esti ima, Ez már feltámadás, Születésnapomra) is a költő korunk uralkodó magatartásától ím jócskán eltávolodó hanghordozása. Bár a forma kezelése, a szerkezetnek a fantázia szürreális játékból fakadó esetlegessége, a különféle korokat és időket, irodalmi és más idézeteket saját szövegekkel egyberendező szimultán látásmód az avantgárd költő szöveget és csakis szöveget író alkotástechnikáira utal, ám a nyelv szándékolt mindennapiságán át-tűnnek itt a sóhajszerűvé halkuló felszólító módok (Esti ima), amott hozzáadódik a jelentéshez a szavak szótári értékén túliból, a magyar irodalmi előzmények kontextusából származó - iróniával ugyan bőven ellensúlyozott - emelkedettség, amely irodalmunk elmúlt évtizedeiben már oly sokszor tűnt anakronizmusnak. Mi tehát az, ami Szócs Géza költői hangját másokéval összetéveszthetetlenül sajátossá teszi? A megszelídített, elégikus pátosz? A visszaperlett tragikum? Visszahátrálni látjuk e költészetet itt rég nevenségeségbe fullasztott szerepeibe? Oly helyzet állott volna elő az erdélyi magyar irodalom utóbbi évtizedeiben, amelyben a költő - akár természete ellenére is - némileg mégis váteszivé kényszeredik?

„Jövő időben ragozott igék és főnevek átvilágítják mint a röntgensugár a kerteket és nyelvtankönyveket.

A tények szemüvegén át figyelnek téged

*ne habozz sokat. Várja,
hogy szót kérj és szavazzál benne
a történelmen s időn át létező
összmagyar országgyűlés figyelme.”*

A váteszinek természetesen csupán azon értelmében, amely a költői megszólalásnak szándékolt jövőérdekűségét feltételezi, s amely - anélkül, hogy bizonyos romantikus utánérzésekkel degradálná e verseket - láthatóan jól megfér a szerzőre az előbbiekkal egyidejűleg érvényes ironikus hangnemével, a sajátos szövegösszefüggéseket, kötetstruktúrákat létrehozó avantgárd gondolkodásmóddal. Szócs Géza lírájának e szintézisjellege emeli ki eddigi költői termését mindazon költészetek közül, amelyek az övéhez hasonló generációs élményből: a modernizmusok, posztmodernizmusok különféle elméleteiből erednek. Kötetkompozíciói bonyolult rétegzettségű hálózatának vizsgálata, amely a kötetegészből beszerkesztett versek időre vonatkozó elemeiből szerveződik rendszerré, azt a következtetést engedi meg, hogy a folyamatszerűség, a folytonosság felismerése (avagy előfeltételezése?) költőnk legfőbb szempontja az emberi lét jelenségeinek feltárásában, értelmezésében. Ellentétben olyan kortársi törekvésekkel, amelyekkel korosztályának - főként magyarországi - költőképviselei csupán a pillanatnyiság, a töredezettség élményéből származó elégikus életérzések megverseléséig juthattak el. E különbség magyarázatul szolgálhat arra is, miben rejlik e lírának többlete, mi az, ami a mai magyar költészet egyik legfigyelemreméltóbb alakjává avatja szerzőjét. Mindenekelőtt az, hogy versei egymásutánja nem csupán jellemző életérzések végeláthatatlan sorát adja, hanem magában foglalja a létértelmezés lehetőségét is. Méghozzá annak sajátos, egyedi változatát, amely csak olyan költőgondolkodó tollával íródhat meg, akinek az egyetemes emberi lét gondja iránti érzékenysége a

Mircea Dinescu versei

Nirvana

(Dél-Indiában létezik egy különös növény, melynek levélfőzete által az illető tizenhat napig képes életben maradni anélkül, hogy az éhség nyilallását érezné.)

*Hagyd meg, Uram, nekünk a mindennapi éhséget,
hagyd meg a burgonyát s hagymát,
konyháinkat, hol megfeneklettek a zendülések,
nyálunkat, melyben tükröződnek istenek...*

*Boldog barbár
birodalom szélén
vadóc kezével tépdés
márvány szőlőket
szent templom párkányzatáról*

Delhi, 1978.

Apró ceremónia egy tengeralattjáró két háború közti elásásakor

*Még születésemkor
szegődtettem vonításom
művészek szolgálatába, kiket tönkretett a kiéhezhetés.
Szeszes edényben
vissza tudtam volna fordítani hátatok örökre
de nem tudom miféle sötét utakon
csoszogott a kétség mögöttem
s lám ma mint bolond a hajóba'
kérek "adj Uram egy vitorlást"
vagy mint félelmetes bába
legyek hajlandó hordárt kihúzni papból
fájdalommentesen*

*Ariadne harisnya-fonalával kezemben
épp eltűnök lomha katonai télkabátban
a világot csizmámon
mint két visszafordított
periszkópon át szemlélve*

Bonn, 1982.

A verseket
Szlafkay Attila fordította

A Ceausescu-palota (jobbról) kerítése, a felvonulási út mellett. Fotó: Fazekas Sándor

Beke György

Kisebbségi stratégia

Kezd meghonosodni az a jó szokás, hogy a Kárpát-medence magyar kisebbségei közvetlen találkozókon keresik, vitatják nemzeti megmaradásuk lehetőségeit. Nyilván ez éppen olyan gondja az anyaországnak is, így a tanácskozások össznemzeti cselekvéssé válva a magyar politikai élet sodrába kerülnek. Ugyanakkor ki is emelkednek a pártpolitikai csatározások köréből, hiszen a kisebbségi kérdés minden párt ügye, éppen ezért csak pártokon felülemelkedve lehet érvényesen megközelíteni.

Az Erdélyi Szövetség értekezlete itt, Egerben immár hagyományos. A dunántúli Berzsenyi Dániel Irodalmi és Művészeti Társaság esztendőnként megrendezett Helikon-ünnepségein is a kisebbségi sorskérdéseket vitatják, latolgatják. Jó alkalmak az ilyen kisebbségi tapasztalatcserékre az évfordulók. Mostanság a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség megalakulásának kétéves fordulója nyújtott lehetőséget arra, hogy négy égtáj egyazon régiója, a közös szellemi haza magyarjai találkozzanak. Nemcsak egymás megismeréséről van szó. Ez is döntő fontosságú. Hiszen negyvenöt esztendő alatt nemcsak Kelet és Nyugat között húzódtott vasfüggöny és berlini fal, de a nemzet szétszakított részei között éppen így.

Egymás gyarló ismerete előfeltételeket alakíthat ki. Így a kárpátaljai magyarsága öntudatban, harckészségben, jól átgondolt célok kitűzésében egyszerre megelőzte Erdélyt, a Felvidéket, a Vajdaságot. Igaz, megfelelő körülmények kellett az önérzetes, lendületes jelentkezéshez. De belső erők is, amelyek tudták, hogy adott viszonyok között mit tehetnek és mit kell tenniük. Egyetlen példával jellemezném ezt a harci okosságot. Kárpátalján ismertették el elsőnek az állami hatóságokkal a nemzeti jelképek szabad használatát, a Himnuszt, a piros-fehér-zöld zászlót. Olyan körülmények között, mikor Erdélyben magyar vér folyt a zászlóért, a Felvidéken iskolaigazgatót bocsátottak el a magyar Himnuszért, a Vajdaságban pedig nemzeti lobogónk csak vörös

csillagos változatában tűzhető ki, vagyis már nem magyar zászlóként. Kárpátalján elsőnek rendeztek népszavazást - Beregszász járásban - a magyarlakta helységek hivatalos elnevezéséről, és a lakosság döntött arról (egyebek között orosz betelepültek is), hogy Beregszász és tucatnyi község ezentúl oroszul is, cirill betűkkel is - Beregszásznak írandó.

Hej, Dunaszerdahely, hej, Sepsiszentgyörgy, sóhajtottam magamban, mikor meghallottam a beregszászi népszavazás híreit.

A Felvidék magyar közléte másféle tapasztalatokat kínál: a hagyományosan demokratikus csehszlovákiai berendezkedés belső pluralizmust is eredményezett. Duray Miklósék előrelátása és szívóssága építhet ebből a belső széttagoltságból kisebbségi egyseget, a nagy nemzetiségi feladatok megoldásában. És ha ez sikerül, akkor az anyaországnak is példát mutatnak arról a hitükről - amelyet az Erdélyi Szövetség alapvető elvének tart -, hogy a kisebbségi politika pártokon felül álló, úgy is mondhatnám: pártsemleges nemzeti gond és feladat.

A Vajdaság magyarságát válaszut elé állította Jugoszlávia egységének belső válsága. A nagyszerb sovinizmus, úgy tetszik, a félmillió magyar közösségen kíván elégtételt venni, a koszovói albánok mellett, a maga szupremációjának megingásáért. Más taktikát kíván a piciny horvátországi és szlovéniai magyar közösségek megmaradása, mint a balkáni viszonyokba ágyazódó vajdaságiaké. De amilyen tapasztalatokat Újvidék és Szabadka magyar közléte leszűrt az eseményekből, amilyen eredményt elérhet vagy hibát elkövethet, azt mélységében kellene ismerni Pozsonyban és Dunaszerdahelyen meg Kassán, mivel a történelem hasonló válaszut elé állíthatja a Felvidék magyarságát is.

Legnagyobb lélekszámú és hagyományú az erdélyi magyarság.

Nyilvánvaló, hogy a nemzeti közvé-

lemény kivételes figyelemben részesíti, amit indokol az a féltés is, ami mai nemzeti szorongatásában Kolozsvárt, Marosvásárhelyet, Nagyváradot, Temesvárt körülveszi, és magát a Székelyföldet is, ahol látszólag nagyobb a magyarság mozgási szabadsága, de nem bizonyos, hogy éppen olyan tartós és megalapozott, mint ahogy éppen a székelyek hiszik.

Erdély önerejéből tápázkodott fel nem egyszer a történelem során, de ugyanakkor legalább ennyi jelét hozhatjuk fel az idők mélységeiből annak, hogy Erdély és az anyaország együttes ereje, akarata tett itt nagy dolgokat, hozott létre iskolákat, intézményeket. Csak annyi a különbség, hogy éppen viszonylagos nagyságánál fogva az erdélyi magyarság nem egyszer támasza volt az anyaországnak is, gondoljunk az önálló fejedelemség másfél századára, mikor a magyar királyi hatalom, az anyanyelvűség, a nemzeti kultúra és a nemzeti ideológia - például Apáczai Csere János eszméi - Erdélyben vésszelték át a pusztulás idejét.

Kisebbségi magyar stratégia, az egész Kárpát-medencére kiterjedő egyetértés csak a különböző nemzetrészek hetven esztendő tapasztalatainak összegezéséből születhetik. Ennek a stratégiának nyilván lesznek, kell is hogy legyenek, tájanként különböző taktikai megfontolásai, de alapvetően egyseget kíván a szándékok megvalósításában korszakunk, amelyet európai időnek szoktunk nevezni, de épp így litván idő is. Európa mai szelleme a teljes polgári jogokat jelenti, az egyéni szabadságot, az alkotóképességek és gondolatok akadálytalan kibontakoztatását.

A litván idő ehhez hozzáteszi a maga igényeit: a kis népek vagy nemzeti kisebbségek felszabadulását kisebb vagy nagyobb államhatalmak gyámkodása vagy éppen elnyomása alól. Ez utóbbi tekintetében a litván idő az európai időt gazdagítja, hiszen tudjuk, hogy Nyugat-Európában is vannak megoldatlan belső, nemzetiségi elmentétek, van szépen eltakart nemzetiségi elnyomás, baszkok, bretonok, fré-

Az 1991. április 13-án Egerben elhangzott beszéd szerkesztett változata.

a bizonyosságai és az, hogy a német és francia állami közeledés, az annyiszor felemlegetett kibékülés az elszásziak feje fölött ment végbe, egyáltalán nem az ő nemzeti érdekeik tiszteletben tartásával. Erről őket kellene megkérdezni, mielőtt példálózunk velük. Hiszen gondoljunk csak arra, hogy Magyarország és Románia látszólagos békéje a proletár internacionalizmus büvkörében az erdélyi magyarság kiszolgáltatottságát fokozta, és ami a nagyvilág számára "egységként" jelentkezett, az egyenesen a magyar nemzet egységének tudatos szétrombolása volt.

Mindezekből kihallható az anyaország, a nemzet törzsének gondja, feladata és kötelessége. Magyarország utóbbi éveinek mozgása a nemzetközi politika és a Duna-táj küzdőterein nagy mértékben előmozdította nemcsak a birodalmi láncok lazulását, de a Kárpát-medence magyar kisebbségeinek új körülményeit is. Jellemző, hogy a román nacionalizmus sajtója érzékenyen reagál erre, persze, a maga módján: ami a nemzet egységének legtermészetesebb megnyilvánulása, azt valamiféle magyar beavatkozásnak, egyenesen Magyarország katonai fellépésének minősíti. A cél világos: a

nemzeti függetlenség és be nem avatkozás túlhangsúlyozásával az erdélyi magyarság és az anyanemzet közötti erősödő kulturális szálak eltépése, a romániai nemzetiségek teljes kiszolgáltatottsága az immár alkotmányosan kinyilvánított egységes román nemzeti államnak.

nyrország nélkül a nemzeti kisebbségek szétporladnak a nagyhatalmi érdekek összecsapásában. Fájdalmas tanulság éppen mostanság a kurdok példája, egy húsz milliós vagy még annál is nagyobb számú hajdanvolt gazdag kultúrájú népé, amelyik anyaország híján - és a nyugati szövetségesek félelmetes seregének árnyékában - ki van szolgáltatva a teljes megsemmisülésnek. Vajon ennyire gyenge vagy ennyire tehetetlen, netán ennyire közönyös lenne az európai szellem és gondolat, ennyire képtelen megvédelmezni népek jogos nemzeti érdekeit?

Nemzeti kisebbségek számára kiábrándító, jőzanító a kurd nép megismétlődő tragédiája.

A világpolitika árnyékában, de nem éppen szélárnyékban, inkább viharok közepette szeretnők kialakítani a Kár-

pát-medence magyar kisebbségeinek stratégiáját. Amit az előző évtizedeknek kellett volna elvégezniük. De amit nem hagyhatunk ezután évtizedekre, mert az európai idő, a litván idő az órák gyorsabb járását jelenti, a pusztulás gyorsabb ütemű lehet, a mentésnek is serénykednie kell. Hiszen azt, hogy mostani tanácskozásunk is, akárcsak az előző és a következők, szívós munkával, érvek és érzelmek ütköztetésével előmozdítja elsősorban az erdélyi magyar megmaradás stratégiáját és taktikáját, ez pedig kihat az egész nemzet életérzésére, szemléletére, gyakorlati állásfoglalásaira.

Múlt és jövő vizsgálatát tűzte ki célul mostani egri tanácskozásunk. Ez egyáltalán nem jelenti azt, hogy kiejtjük figyelmünkéből és gondunkból a jelent. Csupán arról van szó, hogy a jelen magyar kisebbségi magatartás a történelemből táplálkozik, és a jövő távlatait keresi. Ezekből leszűrhetők a jelen tennivalói is.

A továbbiakban néhány egyéni megjegyzést fűznék tanácskozásunk témájához. Vállalva a tévedés kocká-

A Tisztiklub (hadseregmuvelodési ház). Fotó: Fazekas Sándor

zatát, hogy talán nem ezek a legfontosabb kérdések, talán nem időszerű a felvetésük. De vallom, hogy csak a nézetek, érvek összemérése vezethet el közös tanulságokhoz.

Talán nem is egyéni véleményem csupán, hogy a Kárpát-medence magyarságának igazán időszerű gondja: szembenézni a trianoni békeparancs máig ható következményeivel. Dobos László ezt Pozsonyból úgy fogalmazta meg, hogy fel kell állnunk végre a Trianonban ácsolt és a második világháborút lezáró párizsi békében még jobban aládúcolt "vádlokkal padjáról." Csóri Sándor "erkölcsi revíziót" emleget, igényel. Sütő András korunkhoz illő magyarságtudatot, s ezen belül új, nem óvatosan védekező vagy a harc elől kitérő, hanem a küzdelmet életrehalálra vállaló kisebbségi magatartást. Tőkés László pedig fájdalmaink és igazságunk szétkiáltását a világba, így biztosabban elhallatszik földi és égi hatalmakig.

Egy pillanatra sem feledhetjük, hogy a reánk nehezedő többségi nacionalizmusok milyen módszerekkel és érvekkel próbálják kiszikkasztani életünket, megbénítani nemzeti tudatunkat és ellenálló képességünket, az asszimiláció modern - talán fájdalommentesnek szánt - folyamatában. Habár az utóbbi időben mintha már nem is sokat törődnének azzal, hogy fájdalmat okoz-e nekünk elszakításunk múltunktól és jövőnkétől. Ezek azonban mégiscsak külső körülmények, nekünk legalább annyira kell figyelniünk a belsőkire is. Így arra - Erdélyről szólok, de alighanem más kisebbségi magyar közösségekre is jellemző -, hogy történelmi tudatunk béna, csonka. Nemcsak az elnyomó nacionalizmusok tették azzá, elfogadtuk ezt magunk is, nem egyszer elősegítettük a csonkításokat. Erdély történelméről nem egyszer szóltunk úgy, hogy magunkévá tettük a többségi hamisítást: megelégedtünk a mellékes szereppel, legyen szó Erdély történelmének bármely korszakáról. Elfeleltünk történelmi tényekről, amelyeket a tudomány az egész világon ismert, csak az erdélyi magyarság elől zárta el a román felsőbbtség hamis tanítása. Jellegzetes példái ennek az úgy-

nevezett közös harcok a törökök ellen. Báthori Zsigmond csapatot küldött hűbérese, Mihai Viteazul megsegítésére Calugareni havasalföldi helységbe, Király Albertet, aki a csatában a tüzérség parancsnoka volt. Nicolae Balcescu jó száz évvel ezelőtt még "kemény vitéznek" nevezte Király Albertet, a mai román történelemtudomány szemére hányja, hogy túlságosan passzív volt a csata első felében, és Calugareni ezért nem vált döntő győzelemmé. Hasonlóképpen részt vettek a székelyek Stefan cel Mare egyik moldvai csatájában, s ott igen bátran harcoltak. Erdélyi publicisták közül sokan és szívesen hivatkoztak ilyen történelmi mozzanatokra, éppen csak azt hallgatva el, hogy mindkét esetben az erdélyi hadak a hűbéres román vajdák megsegítésére keltek át a Kárpátokon, lévén Mihai is, Stefan is az erdélyi, illetve magyar uralkodó hűbérese. Román történelemkönyvek beállításában mindez megfordul, sajátos történelmi helycserében: Mihai és Stefan a nagyobb, a jelentősebb, az erdélyi fejedelem vagy éppen Mátyás király a másodrendű, az alárendelt. És ezt a rögeszmét lényegében átvette az erdélyi magyar publicisztika is - a történészek soha, már a történészeknek nevezhetők, s nem az alkalmi cikkírára vállalkozó történelemtanárok -, sőt, még örült is annak, hogy legalább ilyen összefüggésben emlegetheti az erdélyi seregeket, a székely vitézséget. Legalább a történelem "függelékeként", a román felsőbbrendűség árnyékában. Ez a tudatos vagy inkább tudattalan, főként tudatlan szemlélet odáig vezetett, hogy Erdély magyar múltjából csak néhány név maradt, néhány személy maradt, mind ezek szinte már szolgaszerepben a román uralkodók háttérében. Ezzel a magyar tudati csonkulással magyarázom, hogy a hírhedt nemzetáruló Hajdu Győző kongresszusi szószeréről Bethlen Gáborhoz merészelt hasonlítani a román diktátort, a magyarság hóhérját - Szabédi László és mások gyilkosát -, nem egy erdélyi magyar úgy érezte: így legalább a románok is hallhatták a mi nagy fejedelmünk nevét!

Romániában élő történész, lett legyen az román, élete veszélyeztetése nélkül nem szólhatott a dákoromán kontinuitás hipotézise ellen. Cáfolatlan történelmi tényként kellett elfogadnia. Nem egyszer hallottam magyar érvelést, ilyképpen: ne törődjünk mi

ezzel, a román történészek magánügye, ne avatkozzunk közbe, lássuk a magunk dolgát. Csak éppen a magunk dolgát nem végezhetjük a kontinuitás szellemi zsarnokságában, mivel ez a románság elsőbbségét, kizárólagosságát jelentette Erdélyben, éppen ott, ahol Európában elsőnek mondták ki a vallásszabadságot, a tolerancia magasztos elvét. Önámítás volt a részünkről az a könnyedség, amellyel napirendre tértünk a kontinuitás hipotézise fölött, holott lényegében ez az alapja minden más nép, minden más nyelv és kultúra kiűzésének Erdélyből. S hogy ez nemcsak a Ceausescu-diktatúra iszonyú torzítása és torzulása volt, mutatják napjaink, mikor a román nacionalizmus viharosan tobzódik - hatósági segédlettel -, hamisít, rágalmoz és gyilkol Erdély földjén, olyan szenvedéllyel, mint az előző két évszázad nagy "leszámolásai" idején. Ez a román felsőbbrendűség iktatta ki Erdély történelméből a németek nyolcszáz esztendőss jelenlétét, városok, várak építését, az erdélyi kultúra nagy értékeinek kimunkálását. Lényegében ez az ideológia és ennek fenyegetése űzte el Erdélyből a zsidóságot, az erdélyi magyar kultúra önzetlen támogatóját, saját nagy kultúrértékek létrehozóját, ez némította el a ruszinokat, bolgárokat, szlovákokat, és csonkította meg a szerbek kultúráját, ez kergette szét Európa országújtáira a milliós nagyságrendű cigányság népes csoportjait.

Történelmi tudatunk épségét csak a múlt egészének, a magyar, román, német, zsidó, szerb, bolgár, szlovák és cigány hagyományok minden értékének megismerése és ötvözése állíthatja helyre. Egészséges történelmi szemlélet nélkül ködös, bizonytalan lesz előtünk továbbra is a jövő képe.

Ezről a jövőről kellene legtöbbet szólnunk, alighanem ez kerül vitáink középpontjába. A hogyan tovább? E vonatkozásban döntő beleszólása van terveinkbe, reményeinkbe a történelemnek. A rajtunk kívül álló tényezőknek. Ezeket mindig tekintetbe kell vennünk, de az odafigyelés nem jelentheti azt, hogy nekünk semmi dolgunk nem lehet a saját jövőnkkel.

Hogy mi az igazán reánk váró gond és feladat?

Szerintem a jövőkép felvetésében éppen úgy le kell számolnunk az el-

múlt hetven évben belénk sulykolt kisebbségi érzéssel, mint a történelmi múlt esetében. Negyvenöt esztendőn át, nem hallottunk egyebet, minthogy tekintetbe kell vennünk a történelmi realitásokat, és vigyáznunk kell szomszédaink érzékenységére. Bocsánatot kérek, olyan ez, mintha két ártatlanul börtönbe zárt rab mindegyre befogná egymás száját, nehogy pusztá beszélgetésükkel zavarják a börtönőrök nyugalmát, eszükbe juttassák, hogy még élnek és beszélni képesek.

szterházy Péter, az író ezt írói tömörséggel fogalmazta meg: Mi is szomszédok vagyunk, nekünk is lehet érzékenységünk. Tehát nem a külső kényszer bénító hatása alatt, hanem a magunk érdekei szerint kellene kialakítanunk kisebbségi stratégiánkat. Ami egyben, ismétlem: sarkalatos nemzeti stratégia.

Éppen mert nemzeti stratégia, sokféle elképzelést egyesíthet, és változó körülményekre, változatok sokféleségére kellene épülnie. Csak egy valamire nem: a többségi nemzet alamizsnáira. Mert az alamiznaosztogatás attól

függ, mennyire jószívű az adakozó. Az erdélyi magyarság gerincét elsősorban nem a román nacionalizmus nyomása hajlította meg, az még erősítheti is - súly alatt a pálma -, hanem az önkéntes magyar önfeladás. Míg a két háború között az erdélyi magyarság józan kisebbségi politikusai, Jakabffy Elemér és köre a nemzetközi garanciák alapján fellebbezett a világ közvéleményéhez, 1945 után a Magyar Népi Szövetség egyik-másik vezetője, később majd az egész anyaszervezet mint valami nyugót emlegette a nemzetközi garanciákat - amik azért, ismerjük be, néha nem sokat érnek-, és például Bányai László nyíltan kijelentette még 1945-ben, hogy nekünk nem nemzetközi garanciákra van szükségünk, számunkra legnagyobb garancia Gheorghiu-Dej és Teohari Georgescu - akkori kommunista vezérek - személye.

Így: a személyük, mégcsak nem is politikájuk. Két év múlva, a párizsi békeszerződés bukaresti ratifikálásakor Takács Lajos dr., mellesleg a nemzetközi jog professzora, sugárzó örömmel jelentette ki, hogy a párizsi békéből végre kihagyták a kisebbségi záradé-

kokat, ezek voltak a két háború közötti erdélyi magyar nyomorúság okozói.

Ezt az önfeladást, ezt a nemzeti öngyilkosságot - amelynek vetületeiről csonkult történelemtudatunk kapcsán is szóltam - litván időkben, európai időkben az erdélyi magyarság aligha vállalhatja. Noha az óvatosság sok esetben alapvető vonása maradt az erdélyi magyar politikai gondolkodásnak.

Legalábbis ez hallható ki az Erdélyből érkező hírekből.

Magyarazzák ezt "sajátos" körülményekkel, elhalasztják a küzdelmet távoli időkbe, minden bizalmukat a román demokráciába vetik, amely ugyan még nincs, és a demokráciára hivatkozók sem tudnak felemelkedni a nemzeti egyenjogúság elfogadásának, hát még az egyedül célra vezető önrendelkezésnek a gondolatáig.

Lehet, hogy kívülről nem lehet teljes pontossággal megítélni a helyzetet, habár kétségbe vonom a kívül és a belül fogalmát, ha egyszer a nemzet egységét elfogadtuk és ezt valljuk -

A csatornázott Dimbovita-folyó a kormányati épületek mögött csordogál. Fotó: Fazekas Sándor

éppen ezért egy belülről szemlélődő író idéznek meg, Marosvásárhely hőst: Sütő Andrást:

"Le kell számolni olyan káros hagyományokkal, mint annak a félreértése, hogy mi a taktikus és a nem taktikus kérdésfelvetés. A Fábry-féle klasszikus megfogalmazás, hogy a kisebbségi magatartásnak a vox humana a legfőbb jellemzője, önmagában csupán lelkileg erősíti meg valamelyest ezt a tömeget, szenvedései elviselésében.

Ezért a vox humanát nagyon határozott politikai cselekvéssel kell párosítani. Ezen értem a politikai küzdelem minden jelenleg lehetséges módozatát, amit a romániai magyarságnak meg kell ragadnia. Ebbe a tüntetés, a politikai vita, a sztrájk és a világ közvéleményéhez való fordulás mind beleértendő."

Államférfiúhoz méltó program, persze, napi taktikai kérdésekben. A távolabbi jövőre nézve már nem ad és nem is adhat választ. Éppen, mert erdélyi fogantatású vélemény. Márpedig ott most minden mai korunkhoz illő, az

európai és a litván időkhöz alkalmazkodó megoldás hazaárulásnak számít. De vajon ez az újabb hatalmi cenzúra megbéníthatja-e az erdélyi magyarság gondolkodását, és gátolhatja-e az erdélyi gondolatok kimondását a nemzet törzésben vagy más nemzetrészekben?

Ehhez a kérdéshez kapcsolódik még néhány további:

Garantálhatja-e az erdélyi magyarság megmaradását bármilyen fennkölt ígéret, amelynek nincs semmilyen jogi fedezete, történelmi hitele és valamelyes hagyománya?

Mi a kezessége annak, hogy a tényleges megadott jogokat nem vonja vissza egy újabb fordulat, egy újabb forradalom vagy államcsíny? (Ez pusztán feltételezés, mármint a jogok biztosítása, hiszen ezektől állunk a legtávolabban.)

inek van felhatalmazása és ki vállalja a felelősségét annak, hogy az erdélyi magyarság jövőjét megintcsak másokra, mások jóindulatára bízva, miként tették ezt némely magyar vezetők 1945-ben, Bányai, Takács és a többiek, akik Gheorghiu-Dej és Teohari Georgescu személyét felül helyezték a magyarság érdekein?

Úgy vélem, hogy századunknak van egy magasztos elve, amely eleve fölöslegessé teszi az előbbi kérdéseket. Ezt az elvet Wilson elnök fogalmazta volt meg, de soha sehol nem ültethették át a gyakorlatba.

Ez pedig az önrendelkezés elve.

Nem sérti, nem sértheti ez egyik népet sem, hiszen minden nép elemi joga. Nem sérti a népfőnség elvét, hiszen éppenséggel a legteljesebb demokrácia.

Sok változata képzelhető el, minden konkrét megoldásra fel kellene készülnünk, de a lényeg: a nép akaratát érvényesíteni, és így közvetlenül maga a nép vállalja érte a történelmi felelősséget. Aligha lehet ennek alternatívája Európa litván idejében.

Mindez nem pusztán egyéni véleményem. Erdélyi Szövetségünk alapszabályzatában ez áll: "Az Erdélyi Szövetség, mint független demokratikus társadalmi szervezet, alapelveinek tekinti a magyar nemzet oszthatatlanságát és törvényes jogát a nemzeti önrendelkezéshez."

Kormányzati épület a Ceausescu palotával szemben.

Fotó: Fazekas Sándor

Nyilatkozat

1991. április 13-án és 14-én a Magyarországi Erdélyi Szövetség, nemzetközi részvétellel, tudományos tanácskozást rendezett Egerben.

Figyelembe véve az ott elhangzottakat is, az Erdélyi Szövetség a következő nyilatkozatot teszi közzé:

Erdély 1000 éve szerves része a közép-európai kultúrkörnek. Geopolitikai helyzeténél fogva, történelmének korai századaitól kezdve népek, nemzetek, kultúrák és vallások együttélésének a színtere. Erdély sokszor volt példakép Európa számára a politika és vallási toleranciában.

A II. Endre magyar király által 1224-ben kiadott Andreánium volt az első olyan európai jogszabály, amely automómiát biztosított egy nemzeti közösségnek - az erdélyi szászoknak.

Erdély 1000 éven át Magyarország szerves része volt. A trianoni békediktátum minden történelmi előzmény nélkül, népszavazás mellőzésével, a népek önrendelkezési jogának megsértésével, egy idegen hatalom uralma alá kényszerítette.

1920 óta az Erdélyben élő, jelenleg több, mint 2,5 millió magyar nem gyakorolhat semmilyen államalkotói, a népcsoportokat megillető jogokat.

A magyarok fokozódó, kényszerű asszimilációnak vannak kitéve, vagy tömeges kivándorlásra kényszerülnek. A helyzet 1989 decembere óta sem változott, ellenkezőleg, több vonatkozásban még romlott is. A továbbélő struktúrák akadályozzák az alapvető emberi és szabadságjogok gyakorlását. Ezen túlmenően a magyarok a növekvő és agresszív román nacionalizmusnak vannak kiszolgáltatva. Ennek drámai bizonyítéka a Vatra Romaneasca szervezet programja (1990. február 20.). Ezt követte a marosvásárhelyi magyarellenes pogrom 1990. március 19-20-án. Ez a pogrom és a különböző román nacionalista csoportok tevékenysége - amelyeket a román kormány eltűr, sőt támogat - a nem román népcsoportok számára olyan légkört teremt, ami rettegésben tartja őket. Az állandó lelki terror, amely főleg a magyarság ellen irányul, megakadályozza nemcsak a szabad kibontakozást, hanem a politikai elképzelések szabad kifejezésre juttatását és egy, a célnak megfelelő politikai képviselő létrehozását.

Az alkotmány-tervezet legelső pontja Romániát, mint egységes nemzeti államot határozza meg.

A magyarság demokratikusan megválasztott politikai érdekképviselőt, ami ugyanakkor a legnagyobb ellenzéki párt Romániában, a feloszlítás veszélye fenyegeti. Románia emiatt destabilizációs veszélyt jelent a térségben. Amíg máshol a problémák megoldására törekednek, Romániában ehhez még hozzá sem kezdtek. Európában csak akkor szilárdul meg a béke és biztonság, ha Romániában is a nemzetiségek kérdése az önrendelkezési jog alapján oldódik meg. A nemzetközi államközösség a marosvásárhelyi pogromot reakció nélkül hagyta. Ez további magyarellenes atrocitások veszélyének állandósulását jelenti. Ezért felhívjuk az EBEÉ (Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet) kormányait és az illetékes nemzetközi szervezeteket, hassanak oda, hogy:

1. Románia alkalmazza azokat a büntetőjogi szankciókat, amelyek tiltanak minden fasiszta-nacionalista tevékenységet a népcsoportok ellen, és a genocidiumot.
2. Románia biztosítson lehetőséget minden népcsoport számára a félelemmentes tevékenységhez, szervezkedéshez.
3. Románia mondjon le arról a hivatalos tételről, hogy egységes nemzeti állam.
4. A román állam kezdjen demokratikus tárgyalásokat a népcsoportokkal, politikai, gazdasági, kulturális és szociális jogaikról, a népek önrendelkezési joga alapján.

Eger 1991. április 4.

Az Erdélyi Szövetség nevében: **Beke György elnök**

Az Erdélyi Világszövetség nevében:

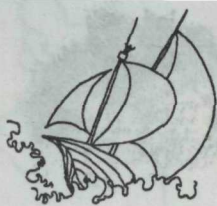
Nemzetközi Erdélyi Bizottság nevében:

dr. Kontur Bertalan
Sebestyén Teleki István

dr. Éva Mária Barki elnök

Kisebbségvédő Társaság (Zürich) nevében:

Komlósi József

Seprősi-Czárán György

Felemelkedés a romhalmazból

(*Perszonalista kalandozások
E. Mounier nyomdokán*)

Bemutatjuk

Seprősi-Czárán Györgyöt

Budapesten született 1964-ben, Pannonhalmán érettségizett 1982-ben a Benecs Gimnáziumban. Jászberényben szerzett hitoktatói képesítést. Versek, esszéket, tanulmányokat ír. Írásai megjelentek a Hitélet (Jugoszlávia) és a „maholnap” c. lapokban. Kötelken él.

W ehé ugyan egy egész nemzet lelkét diagnosztizálni, annyi bizonyos: kevesen vannak a közeljövő csodáiban reménykedők. Felborult, a feje tetejére állított értékrendünk következménye, ha pusztán a gazdasági problémák megoldásával kísérleljük meg sorsunk jobbrafordulását elérni; mert a gazdaság nem elsősorban alapja, hanem éppen ellenkezőleg - következménye a társadalom „minőségének”, uralkodó szellemi-morális állapotának. A miénkhez hasonló helyzeteket megélt már a világ, s mindenkor akadtak bölcs optimizmussal újrakezdők. E számtalan kísérlet őserdejében kell ösvényt vágnunk, látnunk és láttatnunk, szorgálva ezzel a magunk és mások javát.

A létezés teljességéből kirekesztett embert ugyan mi foglalkoztathatná leginkább, mint önmaga? Az emberre irányuló vizsgálódás egyáltalán nem újkeletű törekvés, már Kant is kategorikusan eszerint osztja fel a bölcséleti gondolkodás tárgyköreit. „Mert a filozófia a tökéletes bölcsesség eszméje, megmutatja nekünk az emberi ész végső céljait. Iskolai fogalma értelmében két rész tartozik a filozófiához: először az észismeretek megfelelő készlete, másodsor ezeknek az ismereteknek rendszeres összefüggése vagy egybekapcsolása egy összesség eszméjében. Ami viszont világi fogalmát illeti, a filozófiát az észhasználat legfőbb maximáiról szóló tudománynak nevezhetjük, ha maximán a különböző célok közti választás belső elvét értjük. Mert a filozófia ugyanis végső értelemben minden ismeret és észhasználat vonatkoztatásának tudománya az emberi ész végcéljára, arra, amelynek mint legfőbbnek alá van rendelve az összes

többi cél, melyeknek őbenne kell egyiséget alkotniuk. A filozófia területe ebben a világpolgári értelemben a következő kérdésekre vezethető vissza: 1. mit lehet tudnom?; 2. mit kell tennem?; 3. mit szabad remélnem?; 4. mi az ember?.

Az első kérdésre a metafizika válaszol, a másodikra a morál, a harmadikra a vallás és a negyedikre az antropológia. Alapjában véve azonban az antropológiához sorolhatnók mindezt, mert az első három kérdés az utolsóra vonatkozik.” (*Immanuel Kant: Logik, ein Handbuch zu Vorlesungen - Nyíri T. ford.*)

A világ - a miénkhez jelenleg hasonló - megoldhatatlannak látszó problémái egyre inkább az emberre irányították a filozófusok figyelmét. Természetesen ma sem tekinthető befejezettnek ez a vizsgálódás: változik, alakul - korok és személyek igényeinek megfelelően. Miért éppen Emmanuel Mounier nyomdokán kívánom látni és láttatni mindazt, amit már oly sokan megkíséreltek: az embert a maga teljességében, egész valójában megragadni, vizsgálni és értelmezni? Mert Mounier-t a mai magyar állapotokhoz hasonlítható tapasztalatok készítették sajátos ember-szemléletének kialakításában.

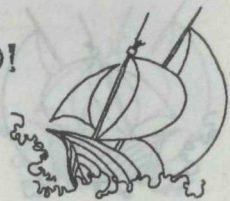
Perszonalizmus néven Amerikában a múlt század végén alakult ki ez az irányzat, amely szoros kötődést mutat a protestáns teológiával. Az újvilágból került át (vagy inkább vissza?) Európába. Angol képviselői nem tudtak oly átütő erővel hatni, mint később a francia E. Mounier. Francia elődei közül két név említésre méltó: az újkantiánus Charles Renouvier (1815-1903), aki egyik könyvében (*Le Personnalisme*, 1903) ezen címszó alatt fejtette ki kanti, individualista irányú személyiségelméletét. Lucien Laberthonnière (1860-1932) már jobban megközelíti a Mounier által képviselt szellemiséget, ép-

pen a keresztény tanítás igenlése alapján; rámutat, hogy az ember nemcsak a faj mulandó egyede, hanem Isten gyermeke, Istentől szándékolt célja megvalósítására. (*Esquisse d'une philosophie personaliste*, 1942.)

Emmanuel Mounier (1905-1950) volt a katolikus világnézetű, kritikai irányú „Esprit” (jelentése: szellem, szellemiség) folyóirat megalapítója és 1950-ben bekövetkezett haláláig a szerkesztője. Filozófusokból, írókból, publicistákból álló csoport alakult ki körülötte, akik egyetértettek Mounier sajátos perszonalista nézeteivel. Közöttük működött Jean Lacroix, aki a perszonalizmus pszichológiai alapjait fejtette ki.

mint már utaltam rá, Mounier perszonalizmus kialakulásának indítéka a jelen hazai tapasztalatokkal némi azonosságot mutat. A század derekán gazdasági és politikai síkon egyaránt világméretű tragédiák tették próbára az emberiséget. Ilyen volt az 1929-ben kirobbant, tömeges munkanélküliséggel járó gazdasági világ, amely létbizonytalanságot szült, majd ezt követően a II. világháború embert és szellemi-anyagi javakat egyaránt pusztító vihara. E világméretű szörnyűségek tapasztalata motiválta azt a filozófiai reflexiót, amely az embervolt lehető legteljesebb ismeretére és értékelésére törekedett, felismerve a válságba jutott emberi személy mentésének halaszthatatlan szükségességét. Nálunk a szocializmus összeomlásának jelei nem is annyira külsőségekben, mint inkább az emberek elbizonytalanodásában, a determinizmusok tudatosulásának kifejezésében voltak láthatók. Sokak életét mederben tartotta a viszonylagos jólét - a „legvidámabb barakk” voltunk. Aztán kiderült, hogy ennek a nagyobb falat kenyérnek milyen ára van: dollár-

milliárdokra rúg az ország adósságálmománya; a tervgazdálkodás útja járhatatlan; szükségszerűen megjelenik a munkanélküliség, hogy ez az egész hatalmi piramis hazugságra épült. Egyre súlyosabbak a terhek, és egyre szűkülnek a perspektívák.

Mert be kell vallanunk: a gazdasági nehézségeken túlmenően az emberi szellem és lélek világa is ijesztő képet mutat. Valami tudathasadásos állapotba kerültünk, ezért is tudjuk csak oly nagy kínnal megtenni az első lépéseket. Jelen valóságunkat helyesen szemlélve, azt alaposan átgondolva felelősen kell döntenünk további sorsunk felől. „Az ember szabadságra ítéltetett” - mondja *Jean-Paul Sartre*; valóban: korlátai miatt ítélet, de (korlátai közé ékelt) lényege szerint az ember önmegvalósításának alapvető feltétele. A személy ilyen irányú igényéből kiindulva igyekezhetünk a perszonalista szemléletet feltárni, megismerni.

E szemlélet nyitottságát mi sem jelzi jobban, mint Mounier kitágított fogalmi meghatározása. „Perszonalistának nevezünk minden tant, minden kultúrát, amely elismeri az emberi személy elsőbbségét a személy fejlődését biztosító szükségszerűségekkel és kollektív berendezkedésekkel szemben.” Láthatóan Mounier nem akar totalitásra törekvő ideológiaként hatni (tapasztalva az ideológiák végkifejletét), ezért nyomatékosan hangsúlyozza, hogy nem rendszer, s nem politikai mozgalom, hanem perspektívát nyújtó ember-szemléletet kíván létrehozni. A „rendszer” feltétlenül gondolati zártságot követel, ennek pedig következménye az egyoldalú emberszemlélet, melyen a perszonalizmus felül akar emelkedni, enyhíteni ezáltal a nézetkülönbségeket, hogy hasznos dialógusba bocsátkozhasson másokkal.

Hangsúlyozza továbbá, hogy nem is politikai doktrína, de a személyiség védelme érdekében ellene van az embert felszívó totalitárius államkonceptiónak, ellenben nem kíván fékezője lenni a szocialista forradalomnak. Nem a szociális társadalmi és állami berendezkedés miatt határolja el magát a szocializmustól vagy kommunizmustól, hanem világnézetiileg. Itt érdemes az anyagi javak és az ember kapcsolattól alkotott marxista és perszonalista

állásfoglalást összehasonlítani. Az elemző összehasonlításnak azonban korlátot állít a marxista ideológia zárt rendszer voltának és a perszonalizmus nyitottságának alapvető szembenállása. Mounier tulajdonképpen nem bírál, hanem kirekeszt; tagad minden olyan koncepciót, amely akár közvetett módon is veszélyezteti a személyiséget. Mindmáig nyitott kérdés, hogy lehetséges-e a szabadság és egyenlőség egyidejű megteremtése a társadalmi bőség alapján? Más megközelítésben: mindaz, amit a pénzről, hatalomról, kapzsiságról mondott *Marx*, kizárólag a „társadalmi bűnbeesés” eredménye-e, vagy inkább antropológiai állandó, amely a keresztény megfogalmazás szerint a „világ bűnére”, a teológiai értelemben vett bűnbeesésre vezethető vissza?

Itt oly módon közvetít (közelsít?) a perszonalista filozófia, hogy elfogadja a kapitalizmus marxi bírálatát: „A civilizáció szemünk láttára haldokló rendszere a történelem által ismertek egyik legszegényebbike”. (*E. Mounier: Le personnalisme, Paris 1949. 7. o.*) (Természetesen a Mounier által ismert kapitalizmus nem a mai nyugati demokráciák kapitalizmusa, hiszen ezek az elmúlt évtizedekben jelentős mértékben atomizálódtak; a gazdaságban egy egységes versenyszellem alakult ki, míg a társadalom egészében megindult a szocializációs folyamat. Azt sem állíthatjuk azonban, hogy a nyugati demokráciák gyakorlatát kell kizárólagos lehetőségnek tekintenünk, hiszen e mesterségesen felgyorsított fejlődési folyamat számos problémát vet fel, az emberiséget újabb kérdések megválaszolására kényszeríti.)

Mounier hangsúlyozza, hogy a tulajdonviszonyok megváltoztatása nem szünteti meg az elidegenedést. Az anyagi világban, testben élő ember alá van vetve a „világ erőinek és hatalmaságainak”, s a determinizmusokból való kilépése lehetősége abban rejlik, hogy az ember nemcsak saját termékeire van ráutalva, hanem a másik emberre is, sőt az egész valóságra, mindennek felett pedig Istenre. Valójában ez a kérdéskör a perszonalista szemléletű antropológiai vizsgálódás egyik alapköve, s ezen a ponton élesen elhatárolódik attól a marxista szemléletű, amely szerint a tulajdonviszonyok megváltoztatása megszünteti az elidegenedést. Alapjaiban ez a marxi meg-

állapítás, továbbá erre a tézisére épülő rendszer behatárolja filozófiai vizsgálódásának területét, önmaga szab korlátot egy széleskörű vizsgálódás lehetőségének. Igazán veszélyessé pedig akkor válik, amikor e leszűkített, ideológiává zsugorított rendszert elkezdik megvalósítani, megfelelkezve az ember anyagi világon túli igényéről.

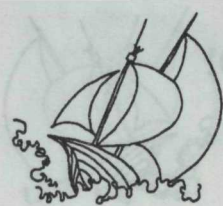
Amint az ember nem ismerhető meg pusztán biológiai alapon, úgy nem értelmezhető kizárólag gazdasági szempontból, s csak akkor ismerjük meg az emberi tevékenység lényegét, ha olyan keresés és kutatás megnyilvánulásának tartjuk, amely túlkérdéz a világról szerzett valamennyi tapasztalatán. Az embernek e világon túlra való rendeltetése előfeltétele annak, hogy felül-emelkedhet e különböző determinizmusokon. „A szabadság nem nyerhető el a természetes determinizmusok ellenére; csak felettük, de velük vívható ki” (*E. Mounier: Le personnalisme, Paris 1949. 73. o.*). Mounier ezért elveti a gazdasági és szellemi okság elsőbbségének kérdését. Szerinte inkább kölcsönös, körben forgó okságról lehetne beszélni. Kétségtelen ugyan az ember teremtő hatalma az anyag felett, de ennek vannak határai, mert nem rendelkezik mindenhatósággal.

A perszonalizmus antropológiai szemléletében szélsőségektől mentes, egységes, sokoldalú képet kíván nyújtani az emberről. Az egzisztencializmustól eltérően azt vallja, hogy a személy lényegét nem a magába zárt individuumban kell látni, hanem a többi emberrel szembeni nyitottságában, érintkezési készségében, mert ez a személyiség fejlődésének elengedhetetlen kritériuma. Az individualizmussal való szembenállását példázza Mounier jelzőként használt mondása: „personnaliste et communautaire” (perszonalista és közösségi).

szellemi kalandozásunkban érdemes visszatekinteni azokra a bölcselőkre, akik részben már előkészít-

tették a XX. századi perszonalizmus talaját, s hasonlóképpen a persona fogalmával operáltak. *Boëthius* definíciója szerint: „a személy szellemi természettel rendelkező egyedi létező” (*De duabus naturis 3*). Ez a meghatározás a

személyes létezés ontológiai önállóságát hangsúlyozza. A személyes létező önmagában álló, hiánytalan egység; fennállásában nem szorul más hordozó alapra. Szubsztancia lévén, nem lehet más létező akcidente, nem olvadhat bele valamilyen nagyobb egészbe. Aquinói Szt. Tamás megfogalmazásában: „A személy azt jelenti, ami az egész természetben a legtokéletesebb, tudniillik az értelmes természetű önmagában fennálló létezőt” (I.q. 29 a. 3). A személy szabad szellemi lény, „ura cselekedeteinek” (I.q. 29 a. 1), sőt „oka önmagának” (In II cor c.3 1.3). „Nem az általános esete - mint a személy tökéletességét el nem érő egyedek -, hanem soha többet elő nem forduló, megismételhetetlen lény, aki dönt magáról, aki nem vezethető vissza hiánytalanul másra. A maga személyében páratlan voltát nem ösztöneinek, nem érzelmeinek, nem akaratának köszönheti, hanem léte egységesült egészének. Ami személyé teszi az embert, nem közelíthető meg hiánytalanul; valamiképpen ismert és meghitt, ugyanakkor mint egész, idegen. Ezért nem is definiálható tökéletesen a személy: az ember mindig több annál, mint amit önmagáról mondani tud.” (Nyíri Tamás: *Az ember a világban*. Bp. 1981. 138-139. o.)

 mint a személy nem különítheti el magát más személyektől, úgy a természettől sem független. Mounier ezzel elutasítja azt - a modern filozófiában kifejlődött - nézetet, amely személyen az embert kizárólag mint szellemi lényt érti. E megállapításból következően az ember testét nem tekinti pusztán a szellemi aktivitás végrehajtó eszközeként, hanem a test és lélek legszorosabb egységét hirdeti. A test közvetíti az érzéki benyomásokat, s érzéki kifejezője a szellemi lélek működésének. Terméketlen vitának tartja a bensőséges és külsőséges emberről alkotott nézetkülönbségek ütköztetését. Az ember személyiségét csak a bensőséges és a külső tevékenység egyensúlyában élheti át, csak így fejlesztheti tovább. Belső, lelki világunk ápolásának nem a menekülés, elszigetelődés a célja, hanem erőgyűjtés feladataink, tevékenységeink minél eredményesebb

elvégzésére. Különösen Jean Lacroix hangsúlyozza a személy bipolaritását, a pólusokként szembenálló mozzanatok, követelmények közt lebegő szubsztanciáját, ami a helyes magatartás megtalálására segíti. A gondolat és cselekvés korrelációjában: az ember ne váljék tehetetlen intellektualistává, sem pedig meggondolatlan és felelőtlen haramiává.

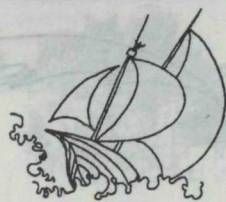
A Mounier által képviselt perszonalizmus lényeges sajátossága a transzcendencia követelménye. Itt elvben csatlakozik Nietzsche azon megállapításához, hogy az embernek állandóan felül kell múlnia önmagát. De csak mint személy, személyisége teljes tudatával válhat több emberré, nem pedig személytelen, elvont eszmék követésével, a tömegbe olvadás felelőtleniségével. Az individualizmussal és a kollektívizmussal ellentétben a perszonalizmus eszménye a szabad (az elidegenülés különböző formáitól felszabadult), felelősségtudó személyek társas közössége. Valójában az ember önrendelkezési joga érvényesítésének szükségszerű előfeltétel a szabad akaraton alapuló felelős döntés. Az elszemélytelenítő dologi és személyi hatásokkal szemben az ember céljával kell tekinteni a nyílt és tágas személyiségi túljutást („transpersonnalité d'une vie ouverte et ample” Mounier: Qu'est-ce). A továbbjutás, a „dépassement” bizakodó jövőbe tekintést, optimizmust kíván. Ezért nem kötheti magát az ember idejétmúlt hagyományokhoz. Az ember e világon túlra való rendeltetése az alapja annak, hogy felülemelkedhet a különféle determinizmusokon.

Ezen a ponton kapcsolódik a perszonalizmus a kereszténységhez. Alapjának tekinti a keresztény gondolkodást, elismeri, hogy csak abból fejlődhetett ki. Kiemeli a keresztény istentannak az isteni személyekre vonatkoztatott tanítását, sőt ezt tekinti a perszonalizmus eredeti alapjának. Az isteni személyek szeretet-kapcsolatát mintául szolgáltatja az emberi személyek szeretet-kapcsolatához. Mounier szerint a szabadság legfőbb kritériuma: a szeretet transzcendenciaja. Valójában ez a tágas személyiségi túljutás lényege, az önmegvalósítás, öntranszcendencia legmagasabb fokon való megvalósulása. A marxizmussal ellentétben a szeretet a legáltalánosabb módon társadalmi feladatnak tekinti. Bár Marx is emelkedett hangon beszél a

szeretetről, de társadalmi funkciót nem tulajdonít neki, jogalkotó szerepét nem ismeri el. Mounier meggyőződése, hogy az ember csak a szeretetben tud felülemelkedni bűnös énközpontúságán, csak a szeretet tudja biztosítani az ember célként, nem pedig eszközként való kezelését. „Félnünk kell attól a Saink-Simon-i és technokrata reménységtől, hogy az emberi viszonyok kormányzását a dolgok adminisztrációja fogja felváltani. Egy ilyen világban - ha ez életképes lenne - az embert hamarosan tárgyként kezelnék.” (Mounier: *Le personnalisme*, Paris 1949. 107. o.) „Az ember önmegvalósulását és önlétrehozását kétségkívül a szeretet kalandja és kiszámíthatatlan kockázata teszi igazán lehetővé.” (Nyíri T.: *i.m.* 203.o.) Szt. Pál apostoli leveleiben rendszeresen szól a szeretet interperszonális és a keresztény közösség egészét összetartó erejéről, annak mindennek feletti fontosságáról. A szeretetről, szabadságról, test és lélek egységéről vallott nézete - amint ez az alábbi idézetekből kitűnik - valójában fundamentuma a modern perszonalizmusnak: „Szeressetek tettetés nélkül. Gyűlöljétek a rosszat, ragaszkodjatok a jóhoz. Ami a testvéri szeretetet illeti, legyetek gyöngédek, tiszteletadás dolgában legyetek előzékenyek. ... Legyetek örvendezők a reménységben, béketűrők a nyomorúságban, állhatatosak az imádságban.” (Róm 12,9-12) „Testvérek, ti szabadságra vagytok hivatva. Csak ne éljete vissza a szabadsággal a test javára, hanem szeretettel szolgáljatok egymásnak.” (Gal 5,13-14) „Viseljétek el egymást szeretettel. Törekedjete arra, hogy a béke kötelékében fönntartsátok a lelki egységet. Egy a Test és egy a Lélek, mint ahogy hivatástok is egy reményre szól.” (Ef 4,3-4)

szszehasonlításul ragadjunk ki néhány gondolatot Mounier kortársától, Teilhard de Chardin-tól, aki mindmáig igen vitatott személyiség ugyan, ám aki paleontológusként, teológusként, filozófusként is egyaránt oly igyekezettel törekedett a „Több-lét” felé. Őt ugyan neotomista filozófusként említi a bölcselettörténet, ám antropológiai vizsgálódásában nyilvánvalóan perszonalista szemléletet képvisel. „Mánapság azt várja az ember - s éhen halna, ha nem találná meg a dolgok

valóságában, hogy sűrített táplálék serkentse benne a több-lét szenvedélyes vágyát.” „Ha az ember el akarja érni saját természetét, rá kell döbennie, hogy mily végtelenbe tud kihatni, mik az ezzel járó kötelességei - és részegítő ereje is. A Világmindenség méretére kell kitágítania szívét (félredobva a szűk individualizmus minden délibábját). Van abszolút több-lét, abszolút jobb-lét, s ennek neve: tudatnak, szabadságnak és erkölcsnek növekedése. Az életnek e legfelső fokait koncentrációval, tisztító munkával s a legnagyobb erőfeszítéssel lehet elérni” (Écrits du temps de la guerre, La Vie cosmique, 1916, *Rezek R. ford.*) „Bizony egy szép napon el kell határozunk, hogy gyakorlatilag minden öröm és minden érték fölé állítsuk azt a komoly szépséget, hogy az isteni Akarathoz tapadunk s ott megtaláljuk boldogságunkat, mert magának Istennek szabad szándékát szeretjük.” (P. Victor Fontoynt-nak, 1916. La Pensée religieuse du P. Teilhard, p. 351., *Rezek R. for.*) „... nem gondold, hogy becsület kérdése és lelkiismeret dolga: azon fáradozunk, hogy kisajtoljuk a Világból mindazt az igazságot és energiát, ami lehet benne? A több-lét irányában mindent meg kell kísérel-

nünk.” (Genese d'une Pensée, 1916. p. 148, *Rezek R. ford.*) Más megközelítésben ugyan, de Teilhard több-léte valójában azonos Mounier öntranszcendenciájával.

mint látható, elvitathatatlan a kapcsolat a kereszténység és a perszonalizmus között. Mounier elismeri ugyan a kereszténység történetfölötti lényegét és értékét, de nem azonosítja magát annak a történelem folyamán kialakult kapitalista és polgári társadalommal való kapcsolatával, amelyet tragikus veszedelemnek lát. Nem azonosítja magát annak „moralizáló” formájával sem, amely szép szavak áradatával igyekszik eltakarni az égetően sürgős feladatok gyakorlati megoldását. Mounier ugyan már nem érthette meg a II. vatikáni zsinatot, ahol a katolikus egyház egysíkú teocentrikus világképe elvesztette kizárólagosságát. A zsinat valódi érdeme, hogy szemléletében méltó helyére került az ember.

E szemléletváltáshoz tagadhatatlanul hozzájárult a perszonalista filozófia. Mounier elvitathatatlan érdeme a személy, személyiség fogalmának tisztázására irányuló törekvése, egy

sokoldalú, teljességre törekvő személyiségeszme kialakítása. E gondolkodók nyomán beszélhetünk ma emberi jogokról, az emberiség közös kérdéseiben való együttműködésről, dialógusról, szociális gondolkodásról, valódi személyes felelősségről.

Kártyavárként omlott össze körülötünk (bennünk?) egy ideológia, annak minden gyakorlati vonzatával. Tehetetlenül állunk szellemi-anyagi létünk romhalmazában. Az újrakezdés ma parancsoló szükség. „Világmegváltó” törekvésünkben azonban ne feledkezzünk meg építő munkánkat önmagunkon kezdeni, azzal a tiszta szándékkal és akarattal, amelyre többek között Mounier adott példát. Önös érdekeinken túljutva, közösen; szabadon, de felelősséggel kezdetjük csak meg egy emberségesebb világ építését. Mert ahogyan Mounier írja:

„A személy nem létezik, csak más felé, nem ismeri meg magát, csak más által, nem találja meg magát, csak másban.”

(Le personalisme, Paris 1949. 38. o.)

Mezey Lajos felvétele (századforduló körül)

DINU FLAMAND

Expanzió

"Ne tégy sok kenyeret ebből
nehogy sötét legyen."
ATHENAIOS

Fölmásznak a hangyák a kilencedik emeletre
kilépnek a betonból, a falióra fekete búzájából
a telefonból (mely közvetlen vonal a földalatti világgal)
edd meg e keserű kenyeret (tehát meg lehet!)
gyümölcs a falon tegnapi álm képe
(benne tuskó - király hízelgője
egyik szemét "méltósággteljesen" lehunyva tartja)
nyúlós férget nyújtanak - kreténke!
elhagyták vakondtúrásukat, tökéletes utópiájukat
mely a világmindenséget utánozta
kilépnek nap retorikájából, megnyitják a nyirkot
a malomból,
kiengedik a hideget a pincéből,
tenger-fül nő, réseket tömít
be két rengés között
épp arra jó, hogy fölfordulj fotelestül
hátadra,
ó, épp arra jó!

S te, asszony, te
föltálad a sötétséget....

IOANA CRACIUNESCU

Zsibvásár

Mondd, mi bőszt?
- faggattam drágalátos emlékezetem,
mely rozsdás láncait forgatta
agyamban,
az utolsó ölelésben őszinteségből felfaltat,
mely még fészülte

halál-dült hajad árnyát
egy képzeletbeli párnára.

Akarom, hogy ne fájjon!

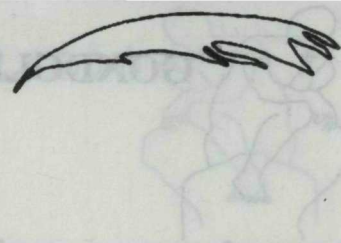
Válaszolta,
miközben csújogva láncait forgatta húsomban,
miközben bökdösött és kacsintott,
koszos jegyre árulta
türelmem és mélabúm.

ANA BLANDIA

Szavaim

Mások által
Mondott szavaim
Sokkal idegenebbek
Mint az általam mondott
Mások szavai.

A piros seb melyen át
Folyik a fájdalom a világba
Ez a húscsillag
Mely a mágikus királyokat vezeti?...

ION CARAION

között

*A verebek megrozdásodtak
a gyerekek komolyak és azt mondják ta-ta-ta
az emberek városokat építettek, fuvolákat
készítenek, gesztusokat alakítanak
megszokják az öregek a hazudozást
mindig ugyanegy idő
a levegő örökké ugyanaz
tu-tu-tu... ta-ta-ta...
a mágia kihallgatásokról
ta-ta-ta... tu-tu-tu...
zárulnak a dolgok tárulnak a dolgok
ki védekezik a szavaktól és ki védi a szavakat?*

DINU FLAMAND

A valóság fénytörésében

*Kiléptem álmomból a valóság
fénytörésébe, az újra agresszív napra;
- hívtatok, ti, mérlegügynökök?
a kertben vér és tépett tolltincsek
a fehér havon, íme az ólomrőptől sas
levegőben emészt,
íme az egérhad s a félelem
avasszalonnaszagú. A vadászat folytatódik.*

*Kiléptem a résen, a hajózás
áramából. Enyhén meghajlottan, remegve,
miként vízbeflútot öröksége, alig merem
kezem arcomhoz érinteni; - én voltam,
tényleg én voltam, ki oly gyakran
bíborba öltözött?
Aki után követ dobtak,
s ekként gúnyolták:
a bíborkódís...
a bíborkódís...*

PETRE STOICA

HÍRNÖK

*Égő fáklyákkal
városon át űlve sugárutakat jelezve
tűnik fel a sas mely mindent látott
mely mindent elmond majd*

DORIN TUDORAN

Emlékek gyümölcsei

*Maguk elbűvölten felolvasták
A düh gyümölcseit,
Maguk csak
friss gyümölcsöt fogyasztanak,
Maguk szeretik
a gyümölcssalátát,
Maguk gyümölcsei
bizonyos realitásnak,
Magukat és csak Magukat
lesi és csodálja,
aki eltékozol
még egy fogsort
tudatlanul harapva
az emlékek
vasgyümölcseiből.
Nézzétek:
állán
csúszik, mintha siklana,
a vakító szörp,
mint ultragyors tó,
mely kiszáradt évezredek óta.*

A verseket
Szilafkay Attila fordította

Barna Anikó

A totalitarizmus valóságképe George Orwell művében

Owell műveinek elemzői már több ízben rámutattak arra, hogy főszereplői megformálásában sok esetben az író saját tépelődő-kétkedő alakját veszi alapul. Munkásmozgalmi múltja során kapcsolatba kerül a szociális demagógiával érvelő, de totális uralomra törő pártokkal. Őt is az az alapkérdés foglalkoztatta, mi ezen pártok tényleges indítéka. Világosan érzékelte - és a Hódolat Katalóniának című írásában ki is fejté -, hogy e mozgalmak esetében a szociális követelések hangoztatása csupán felszín, a mélyben más okok húzódnak meg. Ahol hatalomra kerültek, ott ezen felvetését igazolták is. Egy helyen megállapítja, hogy "a kommunista párt taktikája világszerte, különösképpen Franciaországban már eddig is megmutatta, hogy a hivatalos kommunizmust, legalábbis egyelőre, ellenforradalmi erőnek kell tekinteni. A Komintern egész politikáját a Szovjetunió védelmi szükségleteinek rendelték alá... A kommunista pártok magatartásának az a kulcsa, hogy hazájuk és a Szovjetunió között milyen katonai kapcsolat áll fenn, vagy van kiépülőben."¹

Orwell tehát aránylag korán felismerte, hogy a kommunista mozgalom az orosz-szovjet nagyhatalmi törekvések szolgálatában áll. Ehhez képest a társadalmi változások követelése csak demagógia, a hatalom megragadásának az eszköze. Ugyanilyen propagandisztikus felhasználás figyelhető meg a különféle fasiszta - nemzeti szocialista, nyilas stb. - mozgalmak esetében is. A szokásos orwelli absztrakcióval kapjuk azt, hogy Óceánia lényege a hatalom. "Nem azért csinál az ember diktatúrát, hogy megoltalmazzon egy forradalmat, hanem azért csinál forradalmat, hogy diktatúrát csinálhasson."²

Ezt egyébként a totális ideológiák többségükben legalábbis eredetileg - nem tagadták. Elég a proletárdiktatúra elméletére, vagy a fasiszta vezérszémére gondolni. Ezután már csak az a kérdés maradt megválaszolatlanul,

hogy tulajdonképpen miért törekszik öncélúan a hatalom megragadására a párt. O'Brien kijelenti: "a Párt teljes mértékben saját maga miatt törekszik a hatalomra. Bennünket nem érdekel mások java; kizárólag a hatalom érdek. .. A hatalom nem eszköz; a hatalom cél."³ Óceánia egész működési mechanizmusa arra irányul, hogy ezt a hatalmat a párt önmaga számára fenn tudja tartani. A hatalom megtartásának elméletét legteljesebben Goldstein könyvében találjuk.

A társadalom struktúrájának leírásakor észrevehetjük, hogy az orwelli totalitárius állam szigorúan hierarchikus felépítésű. A párt uralkodása szempontjából ez az egyetlen biztos megoldás a hatalom konzerválására. Az író részletesen kifejti azt, hogy a jólét növekedése folyamatos társadalmi fejlődéssel és életszínvonalbeli kiegyenlítődéssel jár. Ez pedig megkérdőjelezheti a hatalomban való részese- dést egyenlőtlenségét. "Végeredményben hierarchikus társadalom csak a szegénységre és tudatlanságra épülhet."⁴

A párt eszköze ehhez a folyamatos háborús állapot fenntartása, mely elherdálja a képződött többleterméket. Nyilvánvaló, hogy a háború célja nem a győzelem, hiszen a három nagyjából egyforma állam közül egyik sem lehet nyertes. A háború önmagáért folyó háború, célja a nyomor fenntartása. Ahhoz, hogy a háborút el tudják fogadtatni a párttagokkal, és ne jöjjenek rá valódi rendeltetésére, részükről a párttal való feltétlen azonosulásra van szükség. Ennek formája a párt ideológiájába vetett hit. Ezt a hitet leginkább egyes istenhitekhez lehet hasonlítani, hiszen a pártot a Nagy Testvér személyesíti meg. Így az igaz hit külsődlegesen a Nagy Testvér személyével való azonosulás alakját ölti.

A párt ideológiája, amelyhez a párttagoknak ragaszkodnia kell, az Ingsoc. Az olvasó erről konkrétan szinte semmit sem tud meg, csak arra történnek

utalások, hogy ettől bármiféle eltérés tilos a párttagok számára. Valószínűsíthető, hogy nem magának az ideológiának a formája a lényeges, hanem az ahhoz való ragaszkodás. Az ideológiát a párttag azáltal tudja magáévá tenni, hogy elsajátítja azokat az eljárásokat, melyeket az újn nyelv a crimestop, a balckwhite és a doublethink kifejezései takarnak. "A crimestop azt a képességet jelenti, hogy az ember ösztönszerűen hirtelen meg tud állni bármilyen veszedelmes gondolat küszöbén."/5./ Így képes megakadályozni azt, hogy a párt által megerősített információkban bármiféle ellentmondást felfedezzen, illetve ezáltal gondolatbűnt kövessen el. A blackwhite azt a képességet jelzi, amellyel az ember tudatosan elhiszi egy tényről az ellenkezőjét is, ha a párhűség ezt megkívánja. A doublethink, azaz kettős gondolkodás ezen túlmenően azt jelenti, hogy a párttag egyszerre tudatosan és meggyőződéssel hisz két egymásnak gyökeresen ellentmondó tényben, állításban. Mindezekre azért van szükség, mert "az óceániai társadalom végeredményben azon a hiten alapszik, hogy Nagy Testvér mindenható, és a Párt csalhatatlan. Mivel azonban a valóságban Nagy Testvér nem mindenható és a Párt nem csalhatatlan", a feltétlen hitet így lehet a szubjektív valóságképzet átalakításával az ideológiával összhangba hozni.⁶

A párt mindenhatóságából következik, hogy politikájának mindig összhangban kell lennie a múlttal. Így ha ez nincs meg, akkor az egyetlen lehetséges út - pontosan a párt csalhatatlanságából következően - a múltnak a jelenhez való hozzáigazítása. A párttag ezt csak akkor tudja elfogadni, ha a múlt tárgyi emlékei összhangba kerülnek a fenti három eljárással kialakított szubjektív történelemképével. Ezt hívják a történelem újraírásának, amely különösen az írásos forrásoknak a napi politikai igényeknek megfelelő visszamenőleges újraszerkesztését jelenti.

Ezáltal válik a párt a múlt urává és együttal a jövő urává is.

Az igazhit egyik fontos próbaköve a rendszer belső - minden bizonnyal nem létező - ellenségeivel szembeni kérelhetetlen gyűlölet. Amekkora hajtóerő lehet az igazhit mint pozitív érzelem, legalább akkora hajtóerőt jelent a gyűlölet, mint negatív érzelem. A belső ellenség megtestesítője Goldstein, aki legalább olyan fokú absztrakció során keletkezett, mint a Nagy Testvér. Alakja összetett, sok mindenben köthető valós személyekhez, azonban tulajdonságai tartalmazzák mindazt a negatívumot, amely elítélése mellett felsorakozhat a párttagság: gondolatbűnözés, merényletek, szabotázs, kémkedés, stb.

A folyamatos háború fenntartásának tudatosításában alapvető eszköz az igazhit. Az is egyértelmű azonban, hogy normális, kiegyensúlyozott életet élő egyén hosszú távon nem tud olyan lelkiállapotban lenni, mely mindenek eleget tesz. Ezért szükséges az egyéni autonómia olyan fokú felszámolása, mely mindezt lehetővé teszi. Ténylegesen ez a magánélet szférájának át-

szervezését jelenti a párttagok esetében. Ehhez eszközül szolgál a valódi kötelek majdnem teljes felszámolása, az emberek közti viszonyok kiüresítése, a szabadidő elvonása, az egyén feloldása a kollektívában, a személyi tulajdon visszaszorítása. Ezáltal válik nyilvánvalóvá, hogy az egyszerű párttag életének egyetlen értelme marad: az, hogy feltétel nélkül, teljes erőbedobással szolgálja a pártot. Így válik alkalmassá arra, hogy maximális hatékonysággal segítse elő a kollektív célt: a hatalom megtartását.

A hatalom megtartása

Mint fentebb említettük, a párt cselekedeteinek mozgatórugója minden esetben a hatalom megtartása érdekében vívott harc. Óceánia társadalmának nemcsak a szerkezete, működése is a párt hatalmát szolgálja. Bármilyen történik, az a belső stabilitást, a mozdulatlanságot, ezáltal a párt uralmának végtelenbe való meghosszabbítását segíti elő. Orwell legvalószínűbb kiindulópontja a szovjetunióbeli események sorozata volt. Észlelte a kommunista

történetírók által máig összesített fontos sorrendi különbséget, hogy Sztálin nem a párt által föl vállalt program megvalósítása érdekében alakította ki a társadalom struktúráját és működési mechanizmusát, hanem éppen fordítva - ezen utóbbiak mint célok megvalósítását szolgálta az ideológia. A lenini gárda félreállítására, majd szinte teljes "kiirtására" is e mellett szól: a proletáriátus diktatúrájának megteremtése nem indokolta a vezető személyiségek rituális meggyilkolását. Ez tisztán hatalmi-strukturális kérdés volt. Így a proletáriátus diktatúrája helyébe a proletáriátus "élcapatának", azaz a pártnak a diktatúrája lépett. Ezt pedig a legnagyobb hatékonysággal nem egy vitatkozó, pragmatikus módszereket követő kollektív vezetés tudja megvalósítani, hanem a sztálini felépítés. A helyzet tragikuma az, hogy a lenini gárda tagjainak félreállítása is olyan módon történt, mely a sztálini struktúrát erősítette. De nemcsak az Orwell által vizsgált pártokra mondható el,

Kép a Dimbovita folyó hídjáról. A kormányzati negyed: jobb oldalt a Ceausescu-palota dombja.

Fotó: Fazekas Sándor

hogy lényegük a hatalom megszerzése és megtartása. Szemléletes példa erre Rákosi Mátyás 1956 tavasz-nyári tevékenysége. Az SZKP 1956 februárjában lezajlott XX. kongresszusa lényegében Nagy Imre politikai irányvonalát igazolta. Ezek után Rákosi tevékenysége formálisan is hatalmi harcnak tekinthető. Legszemléletesebb példa azonban G. Husák 1968-69-es hatalomrajutása. Rendszerének semmiféle legitímációja nem volt. Egyetlen tevékenysége majd 20 éven keresztül a fennálló állapotok konzerválása. A dubceki vezetés által megreformált párt a hagyományos értelemben vett hatalmat bizonyos mértékig átengedte a népnek, amely a Párt számára megengedhetetlen volt. A husáki stabilizációnak oly mértékben sikerült a korábbi viszonyokat - kisebb-nagyobb, de végeredményben jelentéktelen és külsődleges eltérésekkel - reprodukálnia, hogy a szomszédos országoktól eltérően itt párton belüli reformgyeiségeknek máig sem sikerült kiemelkedni.

Bizonyos szempontból, de csak nagy általánosítás eredményeképpen, a nyolcvanas évek végéig tartó magyarországi helyzet is elemezhető az orwelli hatalomelmélet alapján. Ebből az irányból vizsgálva annak lehetünk tanúi, hogy a Párt először saját vezetőit, majd az ideológiát - előbb a leninizmust, utóbb a marxizmust szinte teljes egészét - áldozta fel a hatalom megtartásáért cserébe. A baloldali haladó hagyományok képviselője egy szociáldemokrata párt számára szolgálhat a hatalomgyakorlás legitímációjául, semmiképpen sem egy kommunista utódpárt számára. Az apparátus átmenekülése egy "szocialista piacgazdaság" menedzser-gazdaságirányító-tulajdonosi (akármennyire is homályosak a fogalmak, a piacviszonyok közti termelőeszköz-tulajdonosi, tehát a marxi értelemben vett kizsákmányoló osztály) pozícióba pedig szinte magától kínálja egy másik orwelli mű, az Állatfarm végkövetkeztetésével való összehasonlítást: a disznók végül olyannyira hasonlósá váltak az örök ellenséghez, az emberhez, hogy végül is az állatok "nem tudták megmondani, melyik az Ember, és melyik a disznó".⁷

A fogyasztás visszaszorítása

A hatalom megtartásának - Orwell szerint - alapvető eszköze a fogyasztás szintjének mesterségesen alacsony szinten való tartása. Óceánia működési elvének ezen része talán a legmagasabb fokú absztrakció eredménye, logikailag nem a szokásos több létező példa általánosítása, hanem a mechanizmus magyarázatának két következtetése közötti hiányzó láncszem spekulatív úton való létrehozása.

A regény írása idején, illetve előtte a totális hatalomra törő pártok uralmukat területileg még nem tudták oly módon kiterjeszteni, hogy a könyvben vázolt állapot fenálljon. Sem a - legfőképpen Trockij által - várt világforradalom nem következett be, sem a hitleri Németország nem tudta a számára megfelelő, "Lebensraum"-ot megszerezni. Azok a háborúk, melyeknek Orwell is tanúja volt, éppen fordítva funkcionáltak: pusztításuk nyomán esett vissza az életszínvonal. Orwell tehát látta, hogy a párt létezésének célja a hatalom, amelynek eszköze a háború. A beiktatott láncszem - a hatalom megtartásának eszköze - a fogyasztás alacsony szinten való tartása. S ennek, mint célnak megvalósítási eszköze lesz a háború. A kiindulási alap a hadikomunizmus volt. A háborús érdekeknek szigorúan alárendelt mechanizmus és a párt monolitikus hatalmi berendezkedése itt szerencsésen ötvöződött. A polgárháborúra hivatkozva meg lehetett szervezni és fenn lehetett tartani a szigorú ellenőrzést, az alacsony béreket, a vakfegyelmet, stb.

A megvalósult kelet-európai fejlődést vizsgálva nehéz az ok-okozati különbséget szétválasztani. Tény, hogy pl. a magyar gazdaság teherbíróképességét meghaladó mértékben költött hadi kiadásokra. Nem csak közvetlenül, mert a túlzott bányászati, nehézipari, gépgyártási beruházások mögött sem nehéz észrevenni a háttérben álló hadi megrendeléseket. Mindez az életszínvonal alacsony szinten való tartásának eszköze volt; háború nélkül - a Nyugattal való összeütközés ekkor végzetes lehetett volna Kelet számára -, az arra való készülődés jegyében. Mindenesetre, ha nem is volt kifejezett célja a hidegháborús históriával járó nagy-

arányú hadikészülődésnek az életszínvonal alacsony szinten tartása, azt sikeresen szolgálta.

A háború

A regényben vázolt háború vizsgálatához a legkifejezőbb mozzanat az, amikor egy váratlan elhatározással az egykori két szövetséges egyike összefog a volt ellenséggel, és közösen küzdenek tovább a harmadik állam ellen.

A szituáció kétségtelenül hasonlítható az 1940-es Molotov-Ribbentrop-paktum megkötéséhez és a szovjet-német háború kirobbanásához. Hiszen az egymással teljesen ellenségesen viselkedő Szovjetunió és Németország viszonylatán kívül megfigyelhető volt a Szovjetunió és Franciaország, illetve Anglia közötti közlekedés. Ez az állapot rendeződött át a német-szovjet szövetség megkötése után, ugyanis mindkettővel szembekerültek a nyugat-európai demokráciák. Végül pedig azzal, hogy Németország megtámadta a Szovjetuniót, az utóbbi pedig egy táborba került Angliával és Franciaországgal.

A regényből biztosan még az sem derül ki, hogy folyik-e egyáltalán valamilyen háború. A lényeg nem maga a háború, hanem csak a tény, hogy háború van, ennek minden konzekvenciájával együtt. Tényleges harci cselekmények alig tapasztalhatók, ugyanakkor a lakosságot állandó háborús propaganda alatt tartják. Ez egyfajta dialektikus ellentmondásként is felfogható, és mintegy elméleti absztrakciója a hidegháborúnak.

A hidegháború is konkrét harci cselekmények nélkül zajlik, legfeljebb a világ távoli pontján folyik egy-egy területileg korlátozott összecsapás, mint ahogy ez Koreában vagy Vietnámban zajlott. Ugyanakkor a szocialista országok esetében a központi irányítás, tervezés, propaganda állandó harci készültségben tarthatta a lakosságot erre hivatkozva. E folyamat jegyében Magyarországon is sor került munkahelyi gyűlésekre, melyeknek egyetlen témája a háborús ellenség elítélése volt, melyek által egyben erősödött a lakosság gyűlölete az ellenséggel szemben.

A bekekölcsön kötelező jegyzése egyrészt a fogyasztási szint alacsonyan tartását szolgálta, másrészt a lebonyolítás formája szintén a háborús história

erősítésében játszott szerepet. Már maga az elnevezés is dialektikus ellentmondást takar, hiszen a "békéért" áldozott összeg tulajdonképpen a háborús készülődést szolgálta. A békepropaganda elsődlegesen a háborús pszichózishoz járult hozzá. Állandóan sulykolta a lakosságba a nyugati imperializmus veszélyességét, támadó szándékát, s egyúttal erősítette az ellenségképet is.

Az Igazhit

Az ideológiával való azonosulást a párttag részéről megnyilvánuló igazhit jellemzi. Nem csak formai szempontból fontos, hogy ez vakhit legyen. A "tudatos" hívő-meggyőződéses követő - potenciális veszélyt jelenthet azáltal, hogy megérti a folyamatok lényegét. Az ilyenek sorsa a "légneműsítés", mint Syme példája a regényben. Valamennyi mozgalom számára állandó problémát jelentett az utóbbi századokban ideológiájuk összetett volta, ami miatt a tömegek nem tudtak azonosulni

vele. Ez főleg a marxizmusra érvényes, amely racionális, tudományos elmélet, és a megértéséhez komoly történelmi, filozófiai, közgazdasági ismeretek szükségesek. Nyilvánvalóan reménytelen lett volna az egyszerű munkástömegektől tudatos azonosulást követelni.

E problémát érzékelt Sztálin és környezete is - a lenini kollektív vezetés idején ez különös súllyal jelentkezett, amikor arra a következtetésre jutottak, hogy a filozófiai ismeretek helyett magatartásmintákat kell közvetíteni, és követendő példának állítani a párttagság elé. Ez a magatartásminta jelképek követésében, meghatározott rituálék elfogadásában, személyiségtípusok utánzásában, feltétlen parancsvégrehajtásban nyilvánult meg. Így a párttal való azonosulás az általa felkínált magatartásminta követését jelentette. Amikor ennek szintje eléri a feltételnélküliséget, válik igazhitté. Orwell is ezt hangsúlyozza amikor kijelenti; "kétségtelen, hogy a Párt világnézete az olyan emberekre kény-

szeríthető rá a legeredményesebben, akik képtelenek azt megérteni. Az ilyenekkel el lehetett fogadtatni a valóság legdurvább megsértését is, mert nem is sejtik, milyen iszonyú az, amit tőlük kívánnak, s nem törődnek annyira a közügyekkel, hogy rájöjjenek, tulajdonképpen mi is történik."⁸

Ennek értelmében a gondolatmenet ellentmondása látszólagos: ugyanis a párttag nem fedezi fel az ideológia következtelenségeit, hanem a felkínált magatartásmintával való legteljesebb azonosulást próbálja megvalósítani.

A regényben megfigyelhető az igazhitnek a vallásos istenhittel való hasonlatossága. Ez egyrészt a Nagy Testvér és Goldstein körüli kultuszban mutatkozik meg, másrészt a kultusz gyakorlati módjában nyilvánul meg. A Nagy Testvér alakja a monoteista vallások istenalakjának absztrakciója: személytelen - még a neve sem derül ki-, ami tőle származik, az csak jó lehet

Félbemaradt építkezés az új kormányzati negyedben. Fotó: Fazekas Sándor

és fordítva, minden jó csak tőle származhat. Sokszor csak a megváltó szóval jelölik, és imádkoznak hozzá. Ugyanígy fel lehet fogni Goldsteint, mint a Nagy Testvér ellentettjét, a vallások sátán alakjaként. A regényből kiderül, hogy minden rossznak, háborúnak, szabotázsnek, az életkörülmények romlásának ő az oka. "Ő volt a parancsnoka annak a hatalmas árnyék-hadseregnek, összeesküvők földalatti hálózatának, amely az állam megdöntésére tört. Ennek a szövetségnek állítólag Testvériség volt a neve."⁹ Külön érdekességként egy újabb párhuzam vonható. Nagy Testvérnek nem tudjuk a nevét, mint ahogy Istennek nincs neve, míg Goldsteinét ismerjük, mint ahogy a Sátán megtestesülésére is vannak példák. Tudjuk a regényből azt is, hogy Goldstein szabotázsra, terrorakcióra való felbújtás képében kísérti meg a párttagot, azaz konkrét testet ölt, mint ahogy a Sátán is nő vagy bakkecske formájában kísértette meg a jámbor szerzetest vagy apácát. Még egy érdekesség: Orwel észreveszi, hogy az antiszemizmust is hasznosítja a párt propagandája, utalás történik arra, hogy Goldstein zsidó.

A Két Perc Gyűlölet rituálisan visszatérő szertartásainak sajátossága, hogy egyesíti magában egyrészt Goldstein elátkozását, másrészt a Nagy Testvér iránti szeretetet. Már az is vallásos eredetre utal, hogy az igazhíttű szó, a "goodthinker", a pravoszláv kifejezés tükröfordítása. Erre az összefüggésre a szovjet élet mindennapjaiban is több példa található. Ilyen patetikus vallási külsőségek először Lenin temetésén fordultak elő. Itt hangzott el Sztálin esküje - már önmagában ez is vallási megnyilvánulás-, amit erősít az egyházi mintákat követő fogadalomszöveg. A holttest bebalzsamozása és mauzóleumba helyezése is vallásos indítékok által motivált, hiszen ezáltal nyeri szellemi legitimitását a fennálló rendszer. Ez lényegében a materializmus elvetését jelenti, és sajátos miszticizmust állít a helyébe. A mauzóleumon álló vezető mintegy az abba elhelyezett államalapítótól nyeri jogfolytonosságát.

A felvonulásnak egyik fontos feladata az, hogy a mauzóleum előtt elvo-

nuló tömegben tudatosítsa a tetején álló vezető és a személyében továbbélő államalapító közötti szellemi kapcsolatot. Magyarországon a felvonulások dísztribünjéül a Rákosi-érában a Sztálin-szobor talpazata szolgált. A magyar dolgozóknak alkalmuk volt meggyőződni itt is arról, hogy vezetőik mögött ott áll Sztálin. A szobor ledöntése után a lábazat továbbra is emelvényül szolgált, bár a tömegek emlékezetében elhalványult, hogy eredetileg mit is jelképezett. A kellően tájékozottak számára azonban továbbra is hordozta a figyelmeztető tartalmat.

A forradalom vezetői folyamatosan tapasztalták az irracionális hit, például a vallásos hit öszertartó erejét. Már a forradalom és a polgárháború harcaiban is ideológiai szempontból legerősebb ellenfél az egyház volt, ez adta a vidék ellenállásának világnézeti bázisát. A lágerekben a táborlakóknak csak a vallásos csoportja volt képes megőrizni eredeti arculatát. E tapasztalatok alapján a párt számára is logikus volt, hogy hasonló irracionális hittel kell helyettesíteni a vallásos hitet éppúgy, mint a tudományos racionális meggyőződést. Ennek erősítése végett olyan környezetet teremtettek, amely az élet minden területén a fentebb kifejtett kultusz elemeit sulykolja. A honvédő háborúban a katonák a "Szent Orosz Földért" küzdöttek, és Sztálin nevével az ajkukon haltak meg. (Orwellnél a Nagy Testvér!)

Ebben a korszakban alakult ki az a gyakorlat, hogy városokat, tereket, utcákat az első vezetőkről nevezték el. A névadások rendszere a vezetésben fennálló hierarchiát tükrözte. A főtér általában Sztálin tér volt, s a hozzá vezető fő út a Vörös Hadsereg útja. A környező utcák pedig különféle pártvezetőkről kapták nevüket. Az állami, hivatali helyiségekben, üzletekben a legfőbb vezető arcképe függött, s az íróasztalokon a mellszobra állt. Ezen kívül ő volt a művészetek középpontja

Romániában a városok főterén tornyokat építettek, melyekből delente harangzúgást pótló hazafias dalmotívumok hallhatók. Csehszlovákiában a hangosbeszélő-rendszer a legkisebb faluban is kiépült, napjainkig üzemelt, s naponta visszatérő időpontokban ideológiai-nevelő műsort, mozgalmi dalokat sugárzott. A főbb útvonalak mentén még néhány évvel ezelőtt is buzdító

transzparenszek, jelmondatok voltak felállítva.

Az újnyelv

A lakosság részéről megkövetelt igazhit fenntartásának egyik eszköze Océániában az újnyelv volt. A regény függelékében viszonylag részletesen leírja Orwell az elemeit, és egyik eszszéjében is foglalkozott a nyelv és a politika viszonyával.¹⁰ Az óceániai újnyelv létrehozásának célja, hogy megfeleljen a beszélt nyelv az ideológiai szükségleteknek. Így elsődlegesen meg kell semmisítenie bizonyos fogalmak jelentését, és korlátozni a gondolkodás lehetőségeit. Továbbá hű kifejezőeszközének kell lennie a párttag világnézetének és gondolatainak: ne lehessen vele olyan gondolatokat megfogalmazni, melyek nem egyeztethetők össze az ideológiával; így akadályozza meg a bűncselekményeket azáltal, hogy nincs megfelelő szó a kifejezésükre, tehát elkövetésük is lehetetlenné válik.

A nyelvek fejlődésének természetes folyamatába a totális államok részéről a beavatkozásra mindig is volt hajlandóság. A hitleri Németországból a legkönnyebb példát találni - hiszen erről Victor Klemperer elemzése itthon is megjelent - arra, hogy ilyen rövid időszak alatt milyen nagy mértékben avatkoztak be a természetes nyelvi folyamatokba. Ennek iránya e konkrét példa esetében nem annyira a múlt kitörlése a nyelv segítségével, hanem a mindennapi élet átformálása. "...a legerősebb hatást nem az egyes beszédekkel érték el, nem is cikkekkal vagy röpcédulákkal, nem a plakátokkal vagy a zászlókkal, semmi olyannal, ami tudatos gondolkodással vagy tudatos érzelmekkel felfogható. A náciizmus a tömegek húsába és vérébe az egyes szavakon, a beszédfordulatokon, a mondatformákon keresztül fúrta be magát, amelyeket milliószorosan ismétléssel rájuk kényszerítettek, ők pedig mechanikusan és öntudatlanul átvették." Arra a folyamatra, amikor egy fogalmat ki akarnak törölni a köztudatból, és erre a nyelvet akarják segítségül használni, legszemléletesebbnek egy magyar példa kínálkozik az ötvenes évekből.

Mivel akkor úgy gondolták, hogy a felépítendő új társadalom a magántulajdont nem fogja ismerni, magát a fogalmat is törölni kellett, tehát az azt

jelölő szót is. Ezzel szemben a magántulajdonon alapuló kisiparra és kiskereskedelemre pusztán taktikai okokból, de még szükség volt. Így egyszerre kellett a magántulajdonnal kapcsolatos szavakat törölni a nyelvből, és a fentebb említett kisipar működését leíró szavakat megtalálni. Így jött létre a maszek szó. Keletkezésére ma már kevesen emlékeznek: a magánszektorból képzett mozaikszó. Kitűnően teljesítette a kitűzött célt. Egyrészt elmosódott az, hogy a maszek tulajdonképpen a magántulajdon alapján áll, másrészt kitűnően leírta a fogalmat, és széleskörűen elterjedt. Az újnnyelvek arra a célkitűzésére is találhatunk példát, mely az emberek tudatából a múlt kitörlésére irányul. Ha figyelembe vesszük azt a megállapítást, hogy az ember anyanyelve nem a szülők nyelve, hanem az a nyelv, amelyet először megtanul, amellyel le tudja írni a környező világot. Így Romániában, ahol a kisebbségeket megfosztják a szülők nyelvén való tanulás lehetőségétől, egyúttal elérik azt is, hogy a történelmet, az irodalmat, a művészeteket a többségi nemzet nyelvén keresztül ismerjék meg. Mivel nem ismerik a saját történelmüket, irodalmukat leíró szavakat, elszakadnak múltjuktól, elvesztik identitásukat, végül teljesen beolvadnak, asszimilálódnak.

A történelem átírása

A Párt politikájának helyességét nyomtatott bizonyítékok sora támasztotta alá. A rendszer totalitásából következően azonban minden területen minden intézkedés csak helyesnek bizonyulhatott. A valóságban azonban ez a legtöbbször nem következett be, így az írásos dokumentumokat utólag kellett a valósághoz hozzáigazítani. A Párt tévedhetetlenségéből következően nem a hibás döntést ismerték el, hanem a fennálló valósághoz képest utólag javították ki a döntést. "A múltat napról napra, sőt szinte percről percre a jelenhez igazították. Ilyen módon minden olyan jóslatnak a helyességét, amelyet a párt kinyilatkoztatott, bizonyítékok támasztották alá; nem túrték, hogy egyetlen olyan hírnek vagy kinyilatkoztatásnak nyoma maradjon, amely ellentétben volt a pillanatnyi követelményekkel. Az egész történelem palimpszt volt, amelyet annyiszor va-

kartak tisztára és írtak újra tele, ahányszor csak szükségessé vált." ¹¹.

Óceániában a folyamat a következőképpen zajlott le: a Párt a múlt tárgyi emlékei helyére a jelenhez igazított fikatív történelmet írta be, így a valóságos történelem tárgyi emlékeit a fikatív történelem váltja föl. A történelem szubjektívizálódik, hiszen a valódi történelem csak a párttagok tudatában maradt fenn. A párttagok tudatukat a crimestop, blackwhite, és a doublethink módszerével kedvük szerint deformálják, így a tudatuk összhangba kerül az írott, de már fikatív történelemmel, amely így tárgyiasul, s a régi helyébe lép. Nem tartozik szorosan ide, de megemlíthjük, hogy ezért lényeges a gondolatok ellenőrzése, hiszen a valódi történelemhez az egyetlen kapcsolcs a tudaton keresztül vezet.

A történelemnek a központi hatalom által történt fokozatos eltorzítására már Trockij is utalt. 1927. június 28-i levelében kijelentette: "A sztálini csoport további útja előre meg van írva. Ma meghamisítják szavainkat, holnap tetteinket fogják meghamisítani." Hogy mennyire igaz volt, arra jó példa az azóta híressé lett fénykép a forradalom napjaiból, melyen Lenin beszélt a tömeghez, s az emelvény mellett Trockij és Kamenyev is látható volt. Később azonban, mikor Trockij az első számú közellenség lett, és Kamenyevet is elítélték, a fényképről kiretusálták őket.

A spanyol polgárháborúról szóló esszéjében Orwell azt is kifejtette, hogy látja az objektív igazság térvesztését, és a propagandisztikus torzításoknak a történetírás szintjére való emelkedését. Véleménye szerint: ha a spanyol polgárháborúban Francoék győznek, az ő káderei fogják a történelemkönyveket írni, így a propagandájuk mozgósító tételeként hangoztatott - de valójában nem létező - spanyolországi szovjet egységek történelmi tényé fognak válni. Köztársasági győzelem esetén szintén nehezen elképzelhető, hogy be fogják ismerni a hazugságok hosszú sorát, melybe bonyolódtak a háború alatt. Így "végső soron születik majd valamiféle leírás, és ha a háború tanúi és résztvevői meghalnak, akkor ez a verzió általánosan elfogadottá válik. Így azután a hazugság gyakorlati célokat szolgálva igazsággá lényegül." ¹².

Érdekes momentum a kelet-európai valóságnak, hogy milyen apró, látszólag közömbös dolgok is alá lettek rendelve a történelem átírásának. Például máig sem található egy vidéki könyvtárban sem semmiféle régi újság, folyóirat, legfeljebb a helyi lap, de az is csak mikrofilmen. Központosítás címen egy bizonyos idő után mindent fel kellett küldeni a megyei könyvtárakba, vagy az Országos Széchenyi Könyvtárba. Bár ez idővel enyhült, mégis ritka az olyan vidéki könyvtár, melyben a hetvenes éveknél régebbi újságok találhatóak. Minden bizonnyal a fentebb ismertetett folyamat is motíválta a negyvenes évek végén indult és szinte napjainkig tartó úttörők általi papírgyűjtő kampányokat. Ugyanis miután a fikatív történelem az emberek tudatában felülemelkedik a valóságos történelmen, a legkisebb tárgyi emlékekkel való szembesülése is alapjában kérdőjelezi meg a folyamat sikerét.

A regény elolvasása utáni első és egyben legkézenfekvőbb kérdése az olvasónak: az általa ismert kelet-európai országok miért hasonlítanak annyira az orwelli államra? Az a válasz, hogy Orwell jól felismerte a totális államok sajátosságait.

A regényben leírt világ létezésének alapfeltétele a három, közelítőleg egyenlő erőt képviselő, hasonló társadalmi berendezkedésű állam létezése. Fontos megemlítenünk, hogy a második világháború után erre legalábbis az elméleti esély megvolt. Ám annak, hogy a létező egyetlen orwelli Óceánia válságba került, legfőbb oka, hogy nem sikerült a szükséges három Óceániát létrehozni.

Jegyzetek:

1. George Orwell: Hódolat Katalóniának. Bp., 1989. 70-71. o.
2. George Orwell: 1984. Fórum, 1986. 209. o.
3. Uo. 208-209. o.
4. Uo. 151. o.
5. Uo. 169. o.
6. Uo.
7. George Orwell: Állatfarm. Bp., 1989. 120. o.
8. 1984. 125. o.
9. Uo. 14. o.
10. A politika és az angol nyelv. In: George Orwell: Esszék. AB független kiadó Bp., 1988. (Továbbiakban esszék.)
11. 1984. 34. o.
12. Esszék. 53. o.

C.M. Voodhouse
Előszó**George Orwell: „Animal Farm”. A Fairy Story c. művéhez**

Sir Winston Churchill a második világháborúról írott emlékiratainak hatodik kötetében felidézi egy Potsdam-ban 1945 júliusában lejátszódott jelenetet, melynek közeli szem- és fültanúja volt. Truman elnök Sztálin marsallnak az elkövetkező hónap rendkívüli eseményéről beszélt, a Nyugat géniuszának új diadaláról, arról a remekműről, mely a világtörténelem alapvető befolyásolására lesz hivatott. A marsall teljes közönyt alig leplező érdeklődést mutatott, kíváncsiságnak vagy megértésnek semmi jelét nem adta. Sir Winston meg volt arról győződve, hogy Sztálinnak a leghalványabb fogalma sem volt a vele közöltek jelentőségéről. Ha csak sejtelve lett volna a világ dolgaiban most bekövetkező forradalmi változásról, feltétlenül szembetűnőbb reakciója lett volna... De a szeme sem rebtent... Truman elnök szerint még csak nem is kérdezett semmit.

mit Sztálinnal akkor közöltek, az nem az *Animal Farm* c. kis könyvnek a közelgő publikációja volt, jóllehet kronológiailag lehetett volna az is, mert a könyv a boltok polcain ugyanakkor jelent meg, mint amikor az atombombát Hiroshimára és Nagasaki-ra ledobták. Ha erről a könyvről lett volna szó, a marsall reakciója - ha ugyan azt egyáltalán annak lehet nevezni - nyilván ugyanolyan lett volna, és - engedjük még tovább el fantáziánkat - ugyanúgy nem illett volna az alkalomhoz. Semmi más, csak véletlen egybeesés kapcsolta 1945 augusztusában ezt a két eseményt össze, bár az előkészületi idejük csaknem azonos volt. George Orwell az *Animal Farm* előkészítésére ugyan az egész életét feláldozta, de a szöveg maga 1943. november-1944. február keltezését viseli, tehát azokét a hónapokét, amikor a Manhattan-terv is a végkifejlethez közeledett. Ez az egyidejűség Orwellnek bizonyára szomorú és ironikus elégtételt adott, ugyanis voltak sokan, akik úgy vélték, hogy az atombomba olyan más politikai céloknak is a szolgálatában állott, melyeknek a japán háborúhoz semmi közük sem volt, mások

pedig azt mondták, hogy az *Animal Farm* is valami hasonló politikai célokat rejtett. Orwell feltehetően hajlott volna ezen interpretációk elfogadására, de biztosan kinyilvánította volna azt is, hogy ő a maga részéről személyes ellességének nem egyes személyeket vagy kormányzatokat tekint, hanem azt a világrendszert, amely atombombát képes gyártani és felhasználni. Ezért a koincidencia még inkább figyelemre méltó, Toynbee professzor majdan megszületendő tanítványai, a jövő történészei joggal fogják majd megállapítani, hogy a történelem folyamán ez volt a kihívásnak és megválaszolásnak a legfrappánsabb találkozása.

Azon tézis meghirdetésének az ideje, mely szerint a toll még az atombombánál is hatalmasabb fegyver, akkortájt még nem jött el, de Orwell ettől a szembesítéstől sem hátrált volna meg. Alig több, mint 100 év telt el azóta, hogy Bulwer Lytton azt hirdette meg, hogy a toll erősebb lehet, mint a kard, ami ugyan már elég ősi fegyver volt akkor is, mégis a tézis csak igazi nagy emberek kormányzása alatt juthat igazán érvényre. Ebben az évben sok történet, ami megerősíthet a hitünkben, hogy az erőszakra a tollal adott válasz sem nem reménytelen, sem nem nevetésszerű. Valójában szívünknek a legfőbb reménye ez. Sir Winston sem vált nevetségessé, azért, mert az 1945-ről írott visszaemlékezéseiben nem az atombombáról, hanem erről a könyvről írt, hiszen az ő fegyvertárában is mindig a toll volt az első. Tollal aratta legnagyobb győzelmét történelmünk legsúlyosabb küzdelmében, abban a csatában, melyet az ő szavai fémjelezték: „Bármi legyen is az ára, a mi szigetünket megvédjük!” Igaz, ő abban a helyzetben volt, hogy Bulwer epigrammáját olyan körülmények között bizonyíthatta, mint azokat az epigramma meghatározta, és az is igaz, hogy a Bulwer által kvalifikált körülményeket saját maga kovácsolta ki magának. George Orwell a haláláig (de addig mindenesetre, amíg az 1948 c. könyvét megírta) nem hitte azt, hogy ilyen körülmények a földön valaha is lesznek. Semmi kétség azonban, hogy ez volt a cél, melyet frásaiban maga elé

tűzött. Ha e tekintetben maga a könyv támasztana valami kétséget, azt Orwell eloszlatja a „Miért írtam?” c. néhány évvel későbbi cikkében: „1936 óta írott komoly műveimnek minden sorát, közvetlenül vagy közvetve, a totalitarianizmus ellen írtam. Az *Animal Farm* volt az első könyvem, amelyben, teljes tudatában annak, hogy mit csinálok, megpróbáltam teljes egészébe ötvözni össze a politikai célokat a művészi célokkal.”

Orwellnek az *Animal Farm* korábban megjelent kritikáiban visszatérő témája az volt, hogy a kortársai nem tiltakoztak a világ ellen, amelyben élnek. Ez a legnagyobb vád abban a hosszú kritikában is, mellyel Henry Millert illette, és amelynek „*A cethalban*” címet adta, demonstratív utalva arra, hogy Miller elmulasztva a tiltakozás jogát és kötelezettségét, Jónás cselekedetének lényegét vitte végbe, passzívan, a saját hozzájárulásával hagyta magát lenyelni. Ugyanebben a tanulmányában Mr. Auden I., Spanyolországról c. versének egyik sorát, hogy „tudatosan vállalni a szükséges gyilkolás bűnét”, szintén kifogásolta, mondván, hogy ilyesmit csak az a valaki írhat, akinek a gyilkolás nem több, mint puszta szó, ő maga gyilkosságról ilyen könnyedén nem tudna beszélni. Ezért aztán igen furcsa látni, hogy az *Animal Farm*ban ő is éppen olyan könnyedén beszél öldöklésekről és a gyilkosságok tucatjait a legkisebb emocionális felindulás nélkül meséli el, túltéve Arden versén is. Az első látásra azonban az még furcsább, hogy a főcím, az *Animal Farm* alá „Egy tündérmese” alcímet írta, pedig mi megszoktuk, hogy a mese a valóságtól való menekülésnek a par excellence irodalmi formája. Mégis akkor milyen értelemben lehet az *Animal Farm* tündérmese? Története arról szól, hogy az állatok fellázadva kegyetlen sorsuk ellen, elzavarják a részeseges gazdájukat, a farmot Állatok Farmjának (mezőgazdasági termelőszövetkezetnek?) nevezik el, és kikiáltanak egy olyan kommunista modellt, melyben „minden állat egyenlő”. A két kandisznó, Napoleon és Snowball (Hógolyó) azonban

csakhamar hatalmukba kerítik a forradalmat és ádáz harcot folytatnak egymással. A szomszéd emberek támadással próbálkoznak, és csúfos vereséget szenvednek, Napoleon elkergeti Hógolyót és árulóknak minősíti, és véreibeivel a renitenseket széttépeti. A gazdasági csőd az állatokat az emberi módszerek átvételére kényszeríti, Napoleon az emberekkel még szövetséget is köt, hogy személyi diktatúráját fenntarthesse és megerősítse. Az állatok végül megtanulják, hogy vannak olyan állatok, akik „egyenlőbbek”, és hogy a forradalmukkal sokkal rosszabb helyzetbe kerültek, mint azelőtt voltak, és azt is látniuk kell, hogy a hatalom vezető káderei, a disznók, miként válnak napról napra jobban emberhez hasonlónak. Itt aztán semmi olyan nincs, ami mesébe illik, és ha egyszer már az állathasonlóság koncepcióját elfogadtuk, még meseszerűség sincs benne. Nincs happy end, csak a hitványoknak, nicsenek mesebeli hercegek vagy elátkozott királykisasszonyok, nincs semmi érzelmi motívum sem, kivéve Bóxernak, az igáslónak személyes tragédiáját, vagy Mollynak, a kis fehér kancának frivol hiúságát.

Tudjuk, hogy a mese rugalmas kategória, Andrew Lang még a „Lilliputi utazás”-t is elsőnek sorolja a mesekönyvei közé, és minden konvencionális kellék a mesében nyilván nem is lényeges. De azt mégis elvárhatnánk,

hogy legalább néhány ilyen benne legyen. Ezért aztán hajlunk arra a feltételezésre, hogy Orwell miközben ezt az alcímet odaírta, ránk kacsintva másra gondolt, azért, hogy mikor majd az *Animal Farmot* olvasni fogjuk, mi is másra gondoljunk - mert különben nem érthetnénk meg, hogy ez a könyv miért gyakorolt olyan világraszóló hatást az emberi érzelmekre, míg a csak egyszerűen vitatkozó szellemben írt könyveknek ilyen hatásuk nem volt.

Orwell a szavaknak igazi szerelmese volt, szándékosan soha nem beszélt a levegőbe. Ha egyszer ő azt mondta, hogy a mesét kifejezetten politikai célzatossággal írta, akkor az úgy is volt. A politikai célzatosság sugalmaz moralitást is, ami viszont inkább fabulába, tanmesébe illik, és Aesopusnak, La Fontaine-nek vagy Thurbernek az asztala. Voltak már magukat morális célzatúnak feltüntető mesék korábban is, így pl. Rimsky-Korsakov a „*Le Coq d'Or*,” (Aranykakas) c. meséjét úgy nevezte, hogy az egy „tündérmese tanulsággal”, de hogy mi volt benne a tanulság, arra nemigen jött rá senki, hacsak a cári birodalmi cenzúra nem, mivel izgatás címen az opera első változatát be is tiltották. Orwell ötleteiben mindenestre van valami bizarr, ami a közönséges olvasó érzéseit egyáltalában nem kavarja fel, és az *Animal*

Farmra nem lehet semmilyen értelemben semmiféle moralitást ragasztani, benne a gonosz győz, és az erkölcs véglegesen elbukik. Belőle talán csak a farmerek vonhatnak le tanulságot: ne vedeljétek és ne hagyjátok állataitokat elbitangolni, a gazemberek is nyerhetnek valami vigaszt, mert számukra végül minden jól végződik. A megtiport állatoknak azonban nem jut más, csak nyomorúság, kegyetlenség és igazságtalanság, erkölcsi tanulság helyett csak Benjaminsnak, a csacsinak tragikus sírása: „Az élet úgy megy ezután, mint ahogy eddig, azaz szarul”. Ez nem az a megszokott fajta tanítás, mint például mielőtt ugrálsz, nézz magad körül, vagy hogy ne igyál előre a medve bőrére. Az állatoknak ilyen választási lehetőségük sose volt, de ha lett volna is, akkor sem mentek volna vele semmire.

De éppen ez a céltalan kegyetlenség ad kulcsot Orwell megértéséhez, hogy miért nevezhette az *Animal Farmot* halálosan komoly tündérmesének. A mesének ugyanis a lényege az, hogy benne sem erkölcs, sem tanulság nicsen. A mesék egy olyan világban játszódnak, ami a jó és a gonosz között lebeg, amelyben a népek (vagy állatok) minden etikai motivációtól függetlenül prosperálnak vagy szenvednek, azért például, mert szépen vagy csúnyák,

A Ceausescu-palota közelről. Állítólag folytatják az építkezést. Fotó: Fazekas Sándor

vagy még sokkal kevésbé érthető okokból. Egy kislány elindul, hogy jót cselekedjék a nagymamájával, és felfalja a farkas; egy gyilkos fiatal útonálló megmenekül az akasztófa alól, mert hegedülni tud, és oda juttat maga helyett egy vén zsidót; ifjú hercegek tucatjai vesznek bele az alvó Csipkerózsikát őrző tüskesóvnybe és halálok halálával halnak, mert pechjükre rosszkor születtek, mielőtt még a száz éves átok ideje lejárt volna, aztán jön egy másik herceg, aki se nem szebb, se nem jobb, mint a többi, és sikeresen átjut, mert szerencséjére akkor jött, amikor a száz év letelt, és az átok már nem fogott. Grimmnek a „gonosz” mostohájával kapcsolatosan is gondolkunk arra, hogy németül a „Bosheit” csak rossz kedvet, haragos hangulatot jelent és nem gonzságot vagy bármilyen erkölcsi hibát. Egyszóval a meseírók se nem helyeselve, se nem helytelenítve úgy írnak a szubjektivitás leghalványabb megcsillanására nélkül, mintha a tollukat valamilyen érzelembacillusok sterilizálására szolgáló spirituszbá mártották volna. Nem törekszenek sem kritikára, sem moralizálásra, nem vádolnak és nem védenek senkit, és ha mégis van valami morális érzelmi hatásuk, mint ahogyan küzölük a legnagyobbaknak mindig van, az a mesében abszolút nem lényeges. Amint belekezdenek, hogy ilyen hatást elérjenek, egyenes arányban azt azonnal le is csökkentik, úgy hatásosak, hogy hatásosságát nem keresik, sőt úgy látszik, hogy éppen azt keresik, hogy miképpen ne legyenek hatásosak.

Az *Animal Farm* valóban nem képelet szüleménye, vagy legalábbis nem jobban, mint például a *Genesis* kezdő fejezetei. Az életet végtelenül egyszerű szimbólumokkal festi, és mialatt a magasra állított irodalmi mércéjét sikerül elérnie, az igazság mély megérzését kelti bennünk, és ha ez is sikerül, mint ahogyan azt Orwell mind művészi, mind politikai indítatásból akarja is, a lázadás érzését oltja belénk az igazság ellen, amelyet felfedett. Teszi ezt nem ünnepeles lázadásra való felkeltéssel, hanem az elbeszélő leírások olyan végtelen egyszerűségével, amelyre a nyelv egyáltalán képes lehet, és hogy ne essék érzelmi húrok szándékos megszólaltatásának bűnébe, a szereplőinek nem kerek, három dimenziós emberi lényeket választ, akik közben pszicho-

lógiailag meg is tudnak változni, hanem sztereotípiákat, sziluetteket, azaz állatokat. Erre különösen jó példa a „*Pinocchio kalandjai*”. Pinocchio igazából egy fából faragott bábu, és amikor szívet és lelkiismeretet kapva igazi embergyerek lesz, Collodi az egész történetet biztos érzéssel befejezi, mert ő mesét és nem didaktikus, nevelő célzatú gyermekrománcot akart írni. Így joggal viselheti az *Animal Farm* is a mese címkét. Üzenete, ami semmiképpen nem morális, minden más nagy meséhez hasonlóan csupán annyi, hogy „Az élet ilyen, akár tetszik, akár nem, eszi nem eszi, nem kap mást”. Mivel pedig egy poéta mondja ezt, úgy reagálunk reá, mint egy másik poéta, St. Vincent Millay teszi más, de nem sokkal különböző szituációban: „Tudomásul veszem, de nem helyeslem és nem nyugodtam bele”.

Orwellt ilyen érvekkel besorolni a költők közé, egyáltalán nem abszurdítás. Megtörténik ugyan, hogy amikor rímeket ír, az nem valami jól sikerül. Az állatok himnusza a „*Beasts of England*” (*Anglia barmjai*) nem igazán példája ennek, mert az nem is akart vers lenni, úgy mint az igazi himnusz a „*God Save the Queen*” sem, és nem egyéb, mint csak annak szerencsés példája, amit Collingwood professzor egyik esztétikai tanulmányában „mágikus művészetnek” nevezett. Néhány példa viszont Orwell más munkáiban megtalálható, pl. az „*Anglia a te Angliád*” c. posztumusz esszégyűjteményében, ahol szándékosan verselni akart és az nem sikerült. Orwell az a poéta volt, aki közegét prózában találta meg. Olyan költő volt, aki nem kifejezési szépségekkel, hanem a meglátásaival volt képes magáról a világ hínárjait csupaszságig lefejtetni, tette ezt az örök fényű intuíció egyszerűségével, azzal az ösztönös megérzéssel, melyet birtokolnak és élveznek Dionysos követői Platon szerint, az epileptikusok Dosztojevszkij szerint, vagy Aldous Huxley meszkalin kábítói, és mindezeket szinte aszketikusan leegyszerűsített kifejezési eszközökké formálta át, azért, hogy megértse mindenki. Ő az a fajta prózaíró volt, akit a költők is befogadhattak maguk közé, mint ahogyan Shelley befogadta Herodotost, Platont és Liviuszt, Plutarcnost, Bacont és Rousseaut a „költészet védelme” c. művében felsorolt költők közé. Shelley, akiről feltételezhetjük, hogy értett a

dolghoz, bizonyára örömmel fogadott volna be egy olyan író is, mint Orwell, aki az ő ars poetikáját, ami szerint a költők a világ el nem ismert törvényhozói, szívvel-lélekkel magáénak vallotta. De vajon igazolta is Orwellt ezt a tézist? Világos, hogy akkor még nem, és a jövő számára is csak bizonytalan zálogot tudott nyújtani. 1945 augusztusától azonban, amikor az *Animal Farm* és rettenetes ikertestvére a napvilágot meglátták, igencsak bizonytalan volt minden. Hogy a kettő közül melyiknek hangja volt nagyobb, a süketek és vakok is tudhatják, de a maga átható makacs módján az orwelli kicsi, csendesebb hang is hallatszott mindig, és a huszadik század közepén, amikor a nukleáris orkán zaja valamennyire elült, ez a halk, biztató, csendes sutogás diadalmasan tört a felszínre. Az *Animal Farm* a tucatnyi országban és nyelven megjelent fordításokra és képregényekre (melyek a mese legjobb interpretálói) a maga sajátos bélyegét rányomta, és a benne foglalt üzenet sava-borsa - akár jól, akár rosszul is fordították le, nem vezett el sehol. Orwell, azoknak a valamikor sokat jelentő, kardinális fogalmaknak, mint az egyenlőség, a demokrácia, aljas módon demagóg politikai jelszavakká történt eltorzítását a világ szemében állította pellengérré, és mindenki számára, aki olvasta az *Animal Farmot*, de még azok számára is, akik nem, egyszer s mindenkorra lehetetlené tette, hogy azt a hamis ideológiai frázist, hogy „mindenki egyenlő” úgy hallgassák, hogy ne hallják a folytatást: „de vannak egyenlőbbek”. Még hosszú utat kell megtennünk és az idő is hosszú még előttünk. Az *Animal Farm*, mint ahogyan a „*Tamási bátya kunyhója*” sem tette, a világot egy évtized alatt nem fogja megváltoztatni. De, mint a többi kortárs műnek is, neki is megvan a legjobb chance-a, hogy a szerzőjének - persze el nem ismert - helyet biztosítson Shelley világtörvényhozói között. Ha ilyen esély nem fog adódni, Orwell akkor is két vasat is tarthat a tűzben, mert az 1984 c. könyvnek is és az *Animal Farmnak* is ő a szerzője. Ha pedig minden rosszra fordulna, és úgy, mint a világ törvényhozója megbuknék, prófétaként biztosan számíthat a halhatatlanságra. (The Times Literary Supplement, London, August 6, 1954.)

Boros László

A polgárosodásról

Személyes meggyőződés, hogy egy vitaindító legyen szubjektív, tekintsen el szcientikus követelményektől és óvatosságra nevelő hagyományainktól. Ez a magyarázata annak, hogy ezúttal csak a saját véleményemet ismertetem, és nem térek ki még arra a hosszan gyűrűző vitára se, mely idestova két éve zajlik témánk bizonyos összefüggéseiről, főleg a szociológia szakmai berkeiben. De gondolom, az ottani álláspontokat és elvi szembenállásokat majd behozzák ebbe a diskurzusba is azok a barátaim és kollégáim, akik reflektálnak az én gondolataimra. A mai Magyarország elmentmondásos világ. Nagy felszabaddultságok és kis gúzsbakötözöttségek együttese jellemzi az összes fontosabb, szociológiai és politológiai szempontból izgalmas folyamatot. Nem kivétel ez alól a polgárosodásnak nevezett küzdelem sem, amit közvetlen gyökereiből felfejtve próbálok meg jellemezni. Milyen törekvések együtteséről lehet itt szó valójában?

Érdekeinknek megfelelően a polgárosodás fogalmát is (miként az absztrakciók többségét) hajlamosak vagyunk leszűkíteni. Pedig éppen most, itt nálunk ez elég veszélyes. Van a kérdésnek egy politikai, egy publicisztikai és egy gyakorlati olvasata. A politikai értelmezés kizárólag állampolgári oldalról közelít(ett), lényege a szabadon választó és választható ember státuszának a megteremtése (volt). Klasszikus dilemmát idéz fel ez az interpretáció: van-e önmagában vett citoyen-lét, polgár-e az állampolgári jogokkal felruházott, de életviszonyai közvetlen alakításában teljesen kiszolgáltatott egyén? A publicisztika (akarla-akaratlanul erre a problémára reflektálva) a politikai polgárosodás teóriájának napi praktikus dühöngésével párhuzamosan a civil társadalom kategóriáját tolta előtérbe, sajátos módon azonban úgy, hogy annak elsősorban a hivatalos politikától elütő, önszerveződő jellegét emelte ki. A civil társadalom mint a politikai önszerveződésben megtestesülő valódi állampolgári ma-

gatartás terepe egy sajátos, de igencsak elterjedt értelmezése lett a fogalomnak, amely egyben arra is csábít, hogy a polgárrá válást a civil társadalomba integrálódással azonosítsuk. Végül a praktikus (és ezen belül a szociológiai) olvasat kizárólagosan a bourgeois-lét adekvát formáinak a megteremtésében, mindenekelőtt a gazdaságilag szuverén vállalkozói státusz megszerzésének esélyeiben gondolkozik, amikor polgárosodásról beszél.

Lehet, hogy furcsa, de számomra ez így örvendetes, mert kívülről nézve az egészre, a mai magyar vitákban és értelmezésekben összességében benne van mindaz a komplexitás, ami szerintem csak egységben jelentheti a valódi polgárosodást. Tehát álláspontom szerint *szerves* (azaz ideális) *polgárosodásról akkor beszélhetünk, ha politikailag szuverén emberek a tulajdonlás és a fogyasztás szabadságával és a vállalkozás korlátlan elvi lehetőségével felruházva integráns részévé válhatnak az általuk választott politikai és gazdasági szerveződéseknek, ugyanakkor diszkrimináció miatt nem zárhatók ki sem a piacról, sem a hatalomból, azaz személyükben testesíthetik meg a civil társadalmat, és személyükben vagy képviselőik magatartása útján jeleníthetik meg politikai akaratukat.* Az nem is lehet kétséges, hogy mindez történelmileg szinte megvalósíthatatlan, és részlegesen is túlnyomórészt csak földrajzilag erősen körülhatárolt régiókban volt mód ilyen tendenciák kibontakoztatására. Ami pedig a mai magyar polgárosodást illeti, nos, a tekintetben gyökeresen más a dolog lényege. A viták első nagy kérdése, hogy egyáltalán polgárosodásról van-e szó Magyarországon? Annyi biztos, hogy a szerves fejlődés főbb elemei eleddig csupán néhány tucat embernek jutottak osztályrészüül; nekik is úgy, hogy bizonyos javakat és pozíciókat még a rendszerváltás előtt szereztek meg, míg számos egyéb lehetőséget és jogot az

új hatalmi helyzetben nyertek el. A többségnél nem a fentebb megfogalmazott kritériumok megvalósulását láthattuk az elmúlt években, hanem néhány hasonló folyamat ötvöződött teljesen más mozgásokkal. Ily módon reálisan csak *meghatározott pseudo-polgárosodási tendenciák kibontakozásáról* beszélhetünk.

Mindez természetesen nem jelenti ezek fontosságának lebecsülését. Éppenséggel (sajátos módon) a mai események mutatják meg igazán, hogy az előző két évtized sokat emlegetett és sokat vitatott „magyar modellje” tényleg létezett a mindennapi életvilág bizonyos területein éppúgy, mint a hatalmi alkszerkezetekben. Az egyik leglátványosabb sajátosan magyar szerveződési folyamat azonban ez a pseudo-polgárosodás, amely tartalmait illetően valójában egy nagy „középrétegesítés” egyik szeleteként funkcionált az elvetélt magyar reformot helyettesítő félmegoldások között. A félmegoldásoknak azonban az a történet-szociológiai jellegzetességük, hogy bár a kívánt célokat soha nem lehet elérni általuk, kitörölhetetlenül beépülnek a struktúrákba. A rendszerváltást körülvevő eufórikus vagy acsarkodó „elemzéseknek” közös hibájuk volt hosszú időn keresztül, hogy feltételeztek egy rendszerszerűen definiálható történelmi homogenitást, amit különböző karakterű, de mindig sommás kifejezésekkel demonstráltak („negyven év”, „bolsevizmus”, sztálinizmus, kommunizmus, diktatúra, vagy a már árnyaltabb értékelésekben „kádárizmus”). Nem kétséges, hogy a közvetlenül mögöttünk hagyott történelmi periódus(ok)ban mindazon dolgokból, amelyeket ezek a szavak kifejeznek vagy szimbolizálnak, különböző mértékben és jelleggel sok minden jelen volt; az sem vitatható, hogy főleg az átfogó hatalmi szerkezetet és a nemzeti függetlenséget illetően voltak elvont „rendszeripikus” sajátosságok, de a

mai gyakorlati törekvések buktatói elsősorban abból adódnak, hogy az új vagy régi-új elemzők nem vesznek tudomást a mindennapi élet bonyolultságáról. Mindenekelőtt arról, hogy a „nem a rendszer alapjait jelentő” kérdésekben, *a hétköznapi mélystruktúrákban az elmúlt két évtized magyar modellje a félmegoldások teljesen sajátos, történetileg és szociológiailag sehol máshol nem reprodukálható egymásra vonatkoztatottságát hozta létre.*

polgárosodási elemekkel megtűzdelt középrétegesítési mező tehát az a kiindulási pont, amelyből a téma mai magyar elemzése startolhat. Milyen szerkezete van a közelmúlt magyar középrétegének, és ezt milyen háttér motíválja? Kiindulásképpen le kell szögezni, hogy mivel nem szerves fejlődésről van szó, a konstrukció - általában véve - egy központi erőfeszítés kreatúrája volt, és nem az érintettek akaratának tükröződése. Mindamellet a központi akarat sem volt egységes, és korántsem valamiféle centrális agy tudatos termékeként került sor ennek a sajátos középrétegnek a „kialakítására”. Éppenséggel arról volt szó, hogy a hatvanas évek közepére szervezeti-intézményi és nemzetközi téren megerősödött (korábbi szóhasználatlaltal konszolidálódott) magyar politikai hatalmi centrum *elfogadottsági kapaszkodókat* keresett a társadalom szélesebb rétegeiben, és ellentétben a forradalmi népharagot nem ismerő sorstárs rezsimekkel, *a gazdasági érdekeltségek félmegoldásainak kimunkálásában látta az utat* ehhez. A magyar modell politikai indoka tehát mindenekelőtt a sokat felejtett, de sokat is tanult vezető hatalmi csoport azon belátása volt, hogy *a fogyasztás terepein lehet valamit csökkenteni a legitimációs légszomjon* úgy, hogy viszonylag a legkevesebb konfliktus keletkezzen a „táborral”, legfőképpen pedig Moszkvával. Az eredeti elképzelés (egy intézményi-irányítási-szabályozási szinten végrehajtott gazdasági reformkonceptió) azonban még „csecsemőkorában”, 1968 augusztusában hamvában holt, hiszen a prágai

kísérletre érkezett moszkvai reakcióból világos lett: a folyamatszerű változtatásoknak ebben a régióban nincs esélye. Ez a tény a legfontosabb magyarázat arra, hogy a félmegoldások taktikája került előtérbe. De természetesen az okok közül nem becsülhető le a mindig puccsra kész hazai konzervatív posztsztálinista szárny szerepe sem. Maroknyi csoportjuk többnyire Moszkva előretolt állásaként tartotta sakkban a centrumot, állandóan éreztetvén, hogy ha túllépi a képzeletbeli, de nagyon is áthághatatlan tartott határokat, akkor a „megbízhatóbb” baloldal kapja meg a hatalmat. Mind ezt itthoni tömegbázis nélkül csinálhatták negyed századon keresztül. Csupán Gorbacsov uralma idején csökkentek minimálisra az esélyeik (amit viszont akkor már a gerontokratikus magyar centrum nem érzékelt).

emény kötéltánc kezdődött tehát a hatvanas évek végén. A feladatok egyik síkja a reform látszatának az őrzése volt. Ez a törekvés is „bűnös” a félmegoldások rendszerének létrejöttében, akárcsak a másik sík, a különböző munkavállalói érdekeltségek megeremtésére tett erőfeszítések folyamata, melyben szintén a merev szisztéma lazításának és a centralizáció egyidejű fenntartásának öszvérsítő igényei munkáltak. De a döntő tényező a fogyasztási szint viszonylagos növelése, az áruhiány mérséklése volt. Ennek csak részben teremtődtek meg a termelésben az alapjai, jelentős mértékben költségvetési támogatás működött a háttérben, hiszen a hiánygazdaság fennmaradt, a béreket változatlanul alacsony szinten tartották. A mechanizmus harmadik síkja a mezőgazdaság sajátos magyar kezelésére tett kísérlet lett. Ez a folyamat korábban indult, mint a gazdasági reform, legalábbis ami a hivatalos kezdeteket illeti. A nem kevés erőszakkal végrehajtott (és kemény próbatételt jelentő) técszesítést ugyanis valódi háztáji gazdaság megeremtése követte, majd a reformlázterületére egyre több apró privát elemet engedtek bevinni. Azt, hogy félmegoldások maradtak

csak ezek a lépések, a politika a nagyüzem kikezdehetlenségével, később pedig a tsz-centralizációval és a szövetkezetek tervezési tényezőként kezelésével biztosította. A falu hétköznapi életvilágának bizonyos visszaprivatizálódásához a háztáji, a ház körüli, a kisegítő gazdaságok, a piacozás mellett (a másik félmegoldásként) egy jellegzetes „létező szocialista” diszkrimináció is hozzájárult. Ez pedig a nem városi lakosság túlnyomó többségének az a kényszerhelyzete volt, miszerint ha fedelet akart a feje fölé, akkor azt (miként korábban is mindig a történelemben) neki magának kellett: „tíz körömmel” - megépítenie. Tehát az ingyenes, juttatott lakás eszméje, mely végül is túlnyomórészt fikciónak bizonyult a városban is, és amely az alacsony bérek fő indoka volt, a falvak mezőgazdasági lakosságát egyáltalán nem érintette még elméletileg sem. Ez akkor volt a legabszurdabb, amikor a falusi lakosság tetemes része már ingázóként az iparban, szolgáltatásban és kereskedelemben dolgozott, de még a később javuló házépítési feltételek is csak nagyon korlátozottan voltak adottak. Ekkor tapasztalhattuk a legintenzívebb városba vándorlást a többé-kevésbé konszolidált vidéki rétegek köréből is. De a hetvenes-nyolcvanas években egy bizonyos tulajdonosi pozícióhoz mégiscsak jutottak azok, akik ugyan akár a mezőgazdasági nagyüzemben, akár az iparban függőségben voltak munkavállalóként, ám családi gazdaságuk soha nem alakult át teljesen elosztó-fogyasztó egységgé. Mind a félmegoldásként biztosított háztáji mezőgazdasági munka, mind a másik félmegoldásként kikényszerített saját házépítés bevitt néhány civil elemet az amúgy totálisan államosított létbe. Így a politikai alattvaló és az állami/szövetkezeti dolgozó státusza mellé „oda-türemkedett” egy kis polgárosodó elem is, a maga összes ellentmondásaival együtt. Ezzel az utóbbi két évtized magyar középrétegesítésének egy olyan alapvető szelete jött létre, mely először volt képes egy nagyon speciális felhalmozásra. Nem tőkefelhalmozásra, hanem a családi gazdaság sokféle fizikai munkavégző tevékenységé-

ből összeállt naturális felhalmozásra (házak, gépek, állatok, termények).

A másik oldalon a mezőgazdasággal (vagy részlegesen azzal is) foglalkozók bizonyos érdekeltségének megteremtése megszüntette az alapvető élelmiszerpiac keresleti jellegét (legalábbis az ország egészére vetítve). A megvásárolható (értsd: elérhető áron ténylegesen kapható) élelmiszerkínálat pusztá léte viszont jelentősen csökkentette azt a vérlázító kiszolgáltatottságot, mely elementárisan jellemezte az ún. szocialista tervezgazdaságok lakosságának helyzetét. Ez a szimpla tény már az élelmiszerfogyasztók többségét eleve kissé kiemelte proletár-alattvalói elnyomatásukból, és hozzájárult középrétegesítésükhöz. Ráadásul a fogyasztásbővítés óvatos folyamata nem állt meg a táplálkozásnál. Európai léptekkel silány színvonalon és szűk választékban ugyan, de az iparcikk-kínálat is elmozdult a holtpontról. Több technikai eszközhez hozzájutni és valamivel választékosabban öltözködni - ez is a középrétegesedés tendenciájának lett a részleme. Hasonló funkciót töltött be az információáramlás keményen kordában tartott, de szintén bővített terjedelme, különösen annak az illúzióknak a fenntartása, hogy a hivatalos tájékoztatás is a hírforrások szélesebb skálájából merít. Azaz a „nyugati” társadalmak életéről szűrten, de nyugati forrásokból is kaptunk információkat. A létező szocializmus totálisan alávetett alanyaiból a társadalom igen jelentős része olyan masszává gyúratott át, amelynek az életében az *elemi létfeltételek* meghatározott köre és az élet élvezetének bizonyos vékony sávjai természetessé váltak, nem kegyként vagy privilégiumként „juttatták” számukra. Fokozatosan (de tényleg nagyon keservesen) a tárgyak és az információk emberibb fogyasztása mellé társított még egy olyan elemet a magyar politikai vezetés, amely a középrétegesedétség tudatát bizonyos csoportokban erősíthette. Ez az *utazás* volt, amely ugyan mindvégig (sőt, még „azután” is) megmaradt egyfajta kegynek, főleg pénzügyi (devizális) háttérnek silánysága miatt, de a középrétegek hivatalnoki-kispolgári-értelmiségi szféráiban adott bizonyos vi-

lágpolgári illúziókat vagy lehetőséget a sznobisztikus hajlamok korlátozott kiélésére. A vállalkozói és felhalmozói terepek megnyílásával pedig a privatizálódó üzletmenetek kulcsterepe lett, ahol váltakozó sikerrel lehetett harcba szállni az állami adminisztrációval. Jelentős számú kisebb-nagyobb mértékű gazdaságodási folyamat fonódott össze az utazási lehetőségekkel, részben javítva a gátlástalanok esélyeit, részben a valódi polgárosodási csírák kibontakozásához is segítséget nyújtva.

speciális magyar közpréteggé formálódásnak az első periódusa volt a fentebb összefoglalt helyzetnek a megteremtése. Kezdtől körvonalazódni az, amit a nyugati politológiai-zsurnalisztikai szleng gulyáskommunizmusnak és fridsiderszocializmusnak nevezett. Két fontos dologról kell itt beszélni. Az egyik: ez a középréteg semmilyen tekintetben sem analóg a fejlett társadalmak középosztályával. Teljesen más a strukturális karaktere és a szociális minősége. Az igazi középosztály mindig egy valódi stratifikációs elem, amely a felső és az alsó osztályok között helyezkedik el minden fontos jellemzőjét illetően, függetlenül attól, hogy ez egy szűk társadalmi elit „második” rétegét jelenti csupán, tehát relatíve kis létszámú, vagy pedig beletartozik a lakosság túlnyomó többsége. Szociológiai minőségét tekintve a középosztálynak a struktúraképző elemek tekintetében viszonylagos *homo-genitása* van, míg a *magyar középrétegesített tömeg* félelmetesen *heterogén* összetételű. Annak ellenére, hogy nevében hordja a „réteg” fogalmát, épp a stratifikációs pozíciója meghatározhatatlan. A fogyasztás szolid bővítésére felfűzött szerveződési logikája belesodorta az átlagos jövedelmű ipari munkást, a nem kiemelten preferált egyetemi tanárt, a mezőgazdasági felhalmozási háttérrel rendelkező iparban-szolgáltatásban dolgozó segédmunkást és az apróbb mellékbevételekkel rendelkező városi és falusi hivatalnokot egyaránt. A szűk politikai, gazdasági, művészeti, tudományos és vállalkozói elitet kiemelve az egyik oldalon és a halmozottan hátrányos helyzetű töme-

get kihagyva a másik póluson, a társadalom mintegy háromnegyed részéből „gyömöszölte” össze a „reformpótló” politikai irányítást ezt a közpréteget.

folyamat természetesen nem ért véget a leírt kezdeti fázisban. Az a forrás, ami a hatvanas évek végétől táplálta a fogyasztásbővítő folyamatot, nagyon hamar elapadt. Ez a korábbi direkt irányításos tervezgazdaság közgazdasági szabályozók alá rendeléséből és néhány egyéb ésszerűsítő lépésből adódó elemi nyereség volt, a teljes irracionálisból egy viszonylag épelméjűbb irányba mozdulás önmagában hozott némi hasznot. Amikor ez elfogyott (1972-73), akkor egyrészt recentralizáció következett, másrészt megkezdődött a költségvetés megterhelése (1973-tól „indul” a deficit). De ez se volt elegendő egy idő után, a hetvenes évek végétől már a külföldi kölcsönök következtek, és amikor az adósságcsoport is bezárult a magyar reformblöff fölött, akkor jött a végső trükk, a dotált többletmunka új formáinak az engedélyezése.

pszeudo-polgárosodás második nagy forrása lett az a társadalmi-irányítási ötlet, hogy „engedjük meg” az aktív foglalkoztatottaknak és eleinte még a nyugdíjasok jó részének is azt, hogy ha nem akarják az 1968-tól eltelt évtizedben elért életszínvonalukat elveszíteni, akkor dolgozzanak még az addigi nyolc óra mellé további négyhatnyolc órát. Tehát lehet (eleinte bizony csak kegyként) másodállásuk, mellékfoglalkozásuk, félállású iparűzési lehetőségük. Ezzel széles, nem mezőgazdasági rétegek is kaptak szűk, keményen ellenőrzött teret apró privát elemek beépítésére a jövedelemszerzésbe és a fogyasztói életvilágba. Végül harmadik fázisként, a nyolcvanas évek második felében, amikor már az aktív dolgozók háromnegyede hozzászókkott a minimum másfél munkanaphoz, de az ebből származó többlethozam se volt elég a költségvetés egyensúlyban tartására, akkor jött a sajátos magyar szocialista vállalkozás

törpe szellemének kiengedése a lackból. Az állami centrumból navigált kisvállalkozás valami egészen kivételes történelmi specialitás lett, főleg éppen azzal, hogy vállalkozói státuszba tett embereket, akik alkalmasint sok mindent megengedhettek maguknak, csak a valódi vállalkozást nem. Azaz folyt velük egy szabályozott „húzd meg - ereszd meg” játék a feltételeket illetően. A kormányzat gengszter módra játszott velük, és a sikeresek többsége gengszter módra reagált. Beszorították őket egy csatornába, és azt a „feladatot” kényszerítették rájuk, hogy ebben haladva gazdagodjanak meg. A többségük így is tett, méghozzá oly módon, hogy (ha egyáltalán ismerté) félredobta a klasszikus kisvállalkozás két alapelvét, a szolid haszonra törekvést és az üzleti tisztességet. Egy útja maradt: bármilyen módszerrel azonnal meggazdagodni. Így ez a fajta vállalkozás kitermelt egy sajátos új vállalkozói réteget, de nem termelt polgárt. Persze, bizonyos civil elemek enél a csoportnál is megjelentek, tehát a magyar pseudo-polgár legfrissebb válfaja, a gátlástalan típus lépett be általuk társadalmi struktúránkba.

zt az eddig leírt három főbb típust mosta egybe és csúsztatta össze egy részlegesen polgárosodott társadalom

hamis képébe több szerző is. Pedig a valóságban csak két dolog történt: nagyjából kiformalódtak a középréteg határai, és létrejöttek annak a történelmileg példátlan konglomerátumnak a fő elemei, amit összefoglalóan második gazdaságnak nevezünk el. Ebből az utóbbiból valójában csak egy szelet azonos - többé-kevésbé - a piacgazdaságok „árnyék-gazdaságaival” és a centralizált tervgazdaságok „fekete gazdaságaival”, a többi az sajátosan magyar, és kivételesen a hetvenes-nyolcvanas évekhez kapcsolódik. Mindezek után mi változott, mi a helyzet ma? A társadalmi reprodukció alapszerkezetei nem alakultak át, viszont gyökeres intézményi struktúraváltás volt a politikai rendszerben. Milyen hatása volt mindennek polgároso-

dási esélyeinkre? A politikai hatalomváltás nem szüntette meg a középréteg korábban kialakult jellegét, legfeljebb az esélyek szerkezetén alakított bizonyos csoportok javára és mások terhére. A döntő mozzanatok némelyike azonban nem következménye, hanem oka volt a rendszerváltásnak. Hiszen az országon kívüli folyamatok mellett a leglényegesebb belső eróziós tendencia a középréteg megrendülése lett. Egész pontosan az a tény, hogy a nyolcvanas évek második felében éppen a középrétegek legalul levő csoportjainak váratlan leszakadása ingatta meg a rendszer stabilitását, és korántsem szűk értelmiségi csoportok ideológiai jellegű és tartalmú akciói. Amikor ugyanis a több forrásból táplálkozó családi gazdálkodás biztonsága került veszélybe, amikor a pseudo-polgárosodott munkások, falusi családok és városi alkalmazottak számára dermesztően váratlanul kiderült, hogy van „visszafelé vezető utca” is, azaz a lassú „felemelkedés”, majd az azt követő életszínvonal-örzés hosszú folyamata nagyon gyors kudarcra is végződhet, akkor valóban megingott a praktikus alapon létrejött bizalom. Erre az irányító mechanizmus már nem tudott reagálni, mert az adósságcsapda és a keleti tömb kettős fogságában mindkét irányból (az IMF és Moszkva felől) egyidejűleg csak dróton rángatott báb maradt. A középréteg és a politikai hatalmi centrum hallgatólagos különalkujának a felbomlása utat nyitott előbb a valódi reform híveinek, majd miután ők kulcspontokon kimozdították a mechanizmust tehetetlenségéből, a megállapodások lehetőséget adtak az új politikai formáknak, hogy bizonyos mértékig megszerveződjenek, végül a „befutott” részük átvette a hatalmat. Ez az egész folyamat azonban egyrészt nagyon kezdetleges pártformációk részvételével zajlott le, másrészt csak a politika felhőregióiban.

zótá történetek nem lényegtelen törvényi-jogi változások is. Témánk szempontjából ezek közül azok a legfontosabbak, amelyek egyrészt az alkotmányos alapkonstrukciót elvileg a tulajdonhoz való jog elismerése és védelme irányába mozdították el, más-

részt megszüntették a fő adminisztratív-jogi korlátokat a vállalkozásoknak úban levők közül, különösen létrejöttük és működésük alapkérdéseiben. Ezek természetesen elengedhetetlen feltételei egy valódi polgárosodás normatív megalapozásának. Ugyanakkor nagyon sok centralizációs elem, kétértelműség és bizonytalanság, valamint fiskális szűklátókörűség maradt meg a mindennapi vállalkozói, termelői, felhasználói magatartás tekintetében és az adózás, a társadalombiztosítás területén. De a legfőbb jogi akadály a tulajdoni kérdések átfogó szabályozásának hiánya, ami ennek az ex lex helyzetnek (mint beláthatatlan végű átmeneti fázisnak) a kezelését egy túlcentralizált, ám sok tekintetben tehetetlen végrehajtó hatalom kezében hagyja. Új pozíciók is formálódnak, elsősorban a hatalmi tortából szelethez jutott értelmiség körében. Náluk azonban többnyire még csak a korábbi kielégítetlenség kompenzációja dominál, most egyrészt élvezik magát a hatalmat (miközben felelősségteljesebb részük már szorogani is elkezdett), másrészt kószolgatják a korábban tiltott, illetve korlátozottan fogyasztható gyümölcsöket (egyesek habzsolva utaznak, mások a gazdasági pozíciók irányába kacsintgatnak). A régi (többnyire azelőtt jól pozicionált) értelmiség egy dörzsölt csoportja tőkésítési intellektuális bázisát, főleg információit és kapcsolatait. Válatlanul nehezen kap lábra a hagyományos kisvállalkozói kör (kisiparosok, kiskereskedők) azon rétege, amely nem tudott (és többnyire nem is akart) részese lenni az előző rendszer utolsó periódusában a gátlástalanságot követelő kiugrásnak; ők azt remélték a rendszerváltástól, hogy korábbi több évtizedes esélytelen küzdelmük a „szocialista” bürokráciával majd kedvezményekben nyeri el jutalmát. Ehhez képest nagyjából átlátható üzletmenetüket sokkal inkább tekinti prédának a régi-új adminisztráció, sőt, az új önkormányzat is (lásd iparűzési adó), mint a zavarosban halászó új „cápakét”, akik maffiózusan tüntetik el amúgy is gyanús bevételeiket titkos csatornáikon át az állami bevételre áhító hatóságok elől. Az eddig említett csoportokon kívül markánsan elkülöníthető még a mai magyar társada-

lomban néhány réteg. A régi kevert összetételű elit némely részéről már említést tettem, főleg azokról, akik színcserével átléptek az új politikai hatalomba, vagy politikamentesebb helyeken automatikusan váltak részévé az újonnan formálódó elitnek is, még ha időnként fintorognak is a „berobantak” dillettantizmusától, esetleg zavaros ideológiáiktól. Az a beosztott értelmiségi-alkalmazotti tömeg, amely eddig is alig kapaszkodott meg a középrétegek alsó régióiban, és amelynek a produkciója elsősorban gyerekei minőségi tanfuttatásának (többnyire sikeres) kísérletében merült ki, most is hasonló cipőben jár, de már egyre nehezebben bírja az iskolai presztizsfigyaszásban dúló versenyt, pedig emiatt halasztgatja régóta esedékes elemi beruházásait. Végül, és a magyar társadalomról való közgondolkodásban egyértelműen utolsó sorban az eddig bármilyen összefüggésben megemlítették mellett ott van az immár három és fél milliós nagyságrenddel dicsekedő létminimum alatt élő tömeg, amely szintén erősen strukturált belülről. Ide tartoznak azok a halmozottan hátrányos helyzetűek, akik a teljes kádári periódus alatt (is) a partvonalon kívül éltek, akikre nem terjedt ki a középrétegeket átfogó fogyasztási különalku.

nyolcvanas évek közepén drámai gyorsasággal bezuhant ebbe a csoportba (néhány év leforgása alatt) mintegy négyszázezer olyan kisnyugdíjas, akik négy-öt évtizednyi kemény munka (és amögött egy hátborzongatóan szörnyű történelem) után találták magukat szembe a ténnyel: ez az életnyi erőfeszítés nem adja meg nekik a jogot az emberi léptékű öregségre. Az alsó strukturális képződménynek a másik váratlan „bővülése” az önállóságra kárhoztatott élet- és pályakezdő fiatalok oldaláról következett be. A nyolcvanas évek második felére (egy évtizednyi összehasonlításban) mintegy nyolc százalékot romlott ennek a korosztálynak az anyagi háttere, ezáltal persze a strukturális pozíciója is.

Ez az adat az egész országra és a teljes tízéves periódusra vonatkozik, mindenekelőtt az életkezdési beruhá-

zásoknál jelentkező inflációs folyamatokat és a pályakezdők jövedelmi lehetőségeit összevetve. Akik a rétegen belül a peremen helyezkedtek el, azok új családjuknak csak a létminimum alatti szintet tudták nyújtani. Végezetül negyedik nagyobb csoportként kell említenünk azokat a korábban a középrétegek alsó sávjában élőket, akiknek a leszakadása a szegénységbe a rendszer bukásában is hangsúlyos szerepet játszott. Ha emellett figyelembe vesszük, hogy egy halmozottan hátrányos helyzetben hány tényező játszik szerepet (anyagi, kulturális, területi, etnikai), akkor egyértelmű, hogy nagyon bonyolult szerkezetű népesség-tömbről van szó. Az így kikerekedő strukturális gyorsfénykép nem túlságosan biztató, különösen bizonyos elemeiben nem az. *Jelenlegi állapotunkban nincs a polgárosodásnak közvetlen, stabil társadalomszerkezeti bázisa. A félmegoldások országában nem az a gond, hogy a szóba jöhető rétegek még csak félig készek a jövőre, hanem sokkal inkább az, hogy a pseudo-polgári státuszoknak mind megvannak az „elfuserált” oldalai is. Jelenleg szociológiai szemüveggel nehezen látszanak annak a perspektívái, hogy a mezőgazdasági - ipari munka kettősségében nyögő félploretár-félpaszt felhalmozó típusú családokból, a gátlástalan, eszközeiben nem válogató újjgazdagokból, a fuldokló, csalódott, nem ritkán korszerűtlen kisvállalkozókból, a hatalomittas új politikai értelmiségből, a lavírozó, információval üzletelő régi-új hatalomközeli értelmiségből, az elemi létfenntartásért küzdő, így szakmailag stagnáló beosztott értelmiségből, az elbizonytalanodott közzszolgálati és vállalati alkalmazottakból, a munkahelyik korszerűtlensége miatt munkanélküliségtől fenyegetett városi munkásokból, az elmaradott térségek felhalmozására se nagyon képes falusi lakosaiból és a munkanélküli, a hajléktalan, a népkonyhákról élő, illetve perspektívtalanul vegetáló szegényekből ugyan ki és hogyan lehetne polgár?*

Persze, ha ilyen egysíkú és egyszerű lenne a dolog, akkor fölösleges lenne beszélnünk róla. Mert éppen itt, Magyarországon van az egész jelenségkörnek egy másik oldala is. Ugyanis a félmegoldások szisztémájába az is be-

letartozik, hogy bár a gyakorlatban a reform csak ál-piacot, ál-hatékonyságot tudott ideig-óráig produkálni, hiszen valójában nem is lehetett reform, a gondolkodásban sokoldalú és mély változást eredményezett. Ha semmi mást nem nézünk, csak a hivatalos, a zsurnalisztikai és politikai nyelvet is átjáró újabb és újabb „imamalmok” fokozatos eltolódását egy piacorientált terminológia használata irányába, már az is fantasztikus áttörés volt Kelet-Európában. De ennél több is történt, hiszen a félmegoldásokhoz a már említett kis polgárosodási „betüremkedések” is hozzátartoztak, amelyek úgyszólván minden rétegben fontosabbak voltak az államosított szféránál.

család jövedelmében, a pályakezdők életstratégiájának felépítésében nyomasztóan nagyobb lett a „második gazdaság” érdekeltségek motivációs ereje, mint az „első gazdaságban” megszerezhető pozícióké, különösen egyes karakteres középrétegbeli csoportoknál. Negatív oldalról, de az inflációs nyomás is idézett elő olyan magatartásbeli változásokat, amelyek a központilag elosztott javakból mechanikusan részesülő vagy éppen hiányuktól szenvedő alattvalók gondolkodásából kimaradnak - a fogyasztás bizonyos racionalizálására, sőt, kockázati tényezőinek felismerésére célok első sorban. De a politikai folyamatok is sorozatosan produkálják - nagyban és kicsiben egyaránt - azokat a kihívásokat, amelyekkel szemben egyre gyakrabban nyilvánul meg nagyon sokak részéről higgadt, realista állampolgári reakció, függetlenül a kiváltó impulzus forráshelyétől. Keserves történelem keserves tapasztalatai öröklődtek génjeinkben, hatalmas túlélési képesség ette be magát pórusainkba is. Csodák nincsenek, és a valóság kemény leckét adott, de ha újabb külső brutalitás nem dülja fel mindennapjainkat, a társadalomkutató mai tanácsalanságára rövid úton fittyet hányhat a folyamat maga - és mégis terem polgár Magyarhonban.

alkat, kellemes külső? Miféle veszélyektől féltik, ha majd kikerül a nagyvilágba ez a mindenkitől elkényeztetett, csapongó képzeletű, minden iránt fogékony ifjú?

Herepei Ádám, Köteles Sámuel, Szathmári Pap Mihály, Kemény Simon - a hozzá legközelebb állók - komoly aggodalommal óvták főként saját magától. Bizonyosak lehetünk, hogy az elkényeztetett csodagyerek rossz tulajdonságai, ha csak csírájában is, Bolyaiban is kifejlődtek. Erre utalnak a hozzá közelálló személyek intelmei, amelyekből egy indulatos, makacs néha önfejű fiatalember arcvonásai rajzolódhatnak ki. Nehezen viseli a kritikát, emberi kapcsolataiban szélsőséges, munkájában gyakran hiányzik a kitartás. Balsikereit rajta kívülálló okokkal magyarázza, és ahelyett, hogy kitarítón, újabb szempontok szerint folytatna egy vizsgálódást, inkább újabbal próbálkozik. Sajnos, tanárainak jóslata igazolódott, a garabonciás professzor sikertelenségekkel teli életútja beteljesülését jelentette a peregrináció előtti megjövendöléseknek.

Alig ötéves volt Bolyai Farkas, amikor elkezdődött peregrinációja, diákvándorlása. Ez volt évszázadokon keresztül minden tanulni vágyó erdélyi gyermek sorsa. Több napos szekérútnyi távolságot kellett megtenni Bolyától az Enyedi kollégiumig, a szellemi, erkölcsi épülés fellegváráig. A Bethlen Gábor alapította iskolában kezdetektől fogva olyan demokratikus szellem honosodott meg, amilyenről ma már fogalma sincs iskoláinknak. A kollégium állam volt az államban. Professzor - diák - iskola viszonyában erkölcsi magatartást a tulajdonos-tulajdon kapcsolat kovácsolt. Az

épületek, birtokok, a nyomda, könyvtár, az anyagi bevételek, a tanár-diák közösség közös vagyonát képezték. Olyan önálló, öngazgató kis társadalom volt ez, amely gyakran az önvédelem feladatát is ellátta. A történelem viharai mindig akadtak olyan erő, akik féltették hatal-

mukat a kollégium falai mögött erősödő eszméktől. A felvilágosodástól, a haladástól rettegők tudták, hogy a legveszélyesebb fegyver - az eszme és a tudás - e falak mögött rejtőzik. Nem egyszer fenyegette az iskolát a megsemmisítés veszélye. Mindannyiszor tanár - diák közösen, a jó katona hősiességével védett minden üszkös fadarabot, minden könyvet, együtt imádkozott. Veszély múltával közösen szántottak, szüreteltek, de főként tanultak, gyarapították a mívelt fők sorát Erdélyben.

Az alig hatéves Bolyai 1781-ben került az enyedi kollégiumba. Hatvan évvel később az akadémiai tagsághoz szükséges önéletrajzában részletesen beszámol a közel másfél évtizedes diákkorszakáról. Bolyai János számos feljegyzést készített apjáról, amiket valószínűleg apja elbeszélései nyomán összegezett. János feljegyzéseivel kibővítve szemléletes képet nyerünk Bolyai néhány diákkorszakáról:

"Születtem Bolyában 1775-ben február 9-én. Kedves emlékeztető nemes, de csak közepes birtokú szüleim Bolyai Gáspár és Pávai Vajna Krisztina hetedfél éves koromban Enyedre vittek, azutáni híres pap és professzor Herepei János keze alá, az hol is szinte rendkívüli emlékező, képzelő és figyelő tehetségeim a virágbimbóban többre mutattak, mint amit nyílása kifejtett."

A kollégium rektora beiratkozáskor egy kis latin nyelvtankönyvből levizgattatta. Rövid idő alatt 190 latin szót mondott fel kívülről magyar megfelelőjükkel együtt a leírt sorrendben. A kollégium hálótermében, a "Philadelphia"-ban az alig 18 éves tanító, Herepei János ügylet fel rá. Iroda-

lomtörténeti különlegesség az a levél, amelyben Herepei gratulál Bolyainak újszülött kisfiához, és visszaemlékezik az együtt töltött évekre: "eszembe jutottál te, midőn a bundám ujján kies-tél!.../ Már mintegy 25 esztendeje annak, hogy te az enyém kezdetét lenni, s hány Myria kell arra, hogy az lenni megszűnj?"

Kövessük tovább Bolyai kisdiakkorát idéző beszámolóját:

"Grammatista koromban, mikor praeceptorom poeta tanítványait tanította, egyéb dolgom mellett figyelmem részével annyit vettem fel, hogy a Molnár grammaticáján magamra átmenve, a nélkül, hogy tudta volna valaki, papírosat kértem a praeceptoromtól, mosolyogva adott, de csudálkozott verseimen. Aztán tanítván /a praeceptor/ annyira vitt, hogy uraságokhoz vitetve akárhány ember előtt akármiről azonnal jó deák verset csináltam,.../ Radix quadratát, cubicát húztam eszemben hiba nélkül, tizenégy számból is, a végén mégtöbb számot kérve, szólot-tak hozzám, feleltem - elküldöttek, s helyemre menve vissza a táblán képzelt írást találtam a hol félbeszakadt, s mind a táblán képzelve folytattam - de az okát nem tudtam, még azt sem, hogy okát kell tudni."

/Bolyai János jegyzeteiből/: "Egy vakáción hat hét alatt Nemegeyi professortól úgy megtanult hellenül, hogy Homerusnak mestere lett, értve resolválva s a talpa alá téve könyv nélkül elmondotta, amiről az öreg Nemegeyi még mind elragadtatva emlékezett s beszélt. A héber nyelvben is sokra ment volt. Az újabb európai nyelvek közül pedig teljes hatalmában van minden finomságai-, árnyalataival a magyar, latin, német, frank, angol, s az oláh. Annnyira, hogy maga az oláh azt erősíti, hogy úgy tud oláhu, mint egy oláh".

/Önéletrajz/:

"Csakugyan ezen hírem következesül, mikor a német classisból rhetor lettem,

N. ritka szép elméjű /Atticus Agricola biographiára méltó/ B. Kemény Simon mellé vitettem tanulótársul, s praecceptorom testvére, azutáni professor Herepei Ádám keze alá, az honnan deák, német és francia készséggeli beszéddel és írással a történelmi, és kevés mathesisi tanulással, tanítónk professorrá létével Kolozsvárra, híres theológiáe professor Szathmári /Pap/ Mihály házához mentünk lakni és ottan több professorokat járván, végre négy napi censurát adtunk a nagy auditoriumban. A mathesist a mostani /1840/ derék professor Méhes Sámuel derék atyjától /M. Györgytől/ hallgattuk."

Mi is volt a négy napos censura? Egyik levéltári búvárkodás alkalmával rábukkantunk egy különlegesség számba menő újsághírre. 1792-ben a kollégium rendes év végi vizsgája alkalmából báró Kemény Simon meghívta a Kolozsváron ülésző Diéta rendjeit, vegyenek részt fia és néhány társának a vizsgáján. Az esemény szenzáció jellegét húzza alá az a tény, hogy a bécsi Magyar Hírmondó erdélyi tudósítója is hírértékűnek tartotta, és cikket írt róla. Ime:

"Kolozsvárról, Nov. 1. napján. A Reformátusoknak itt lévő Kollégyomában ritka jeleségű Examen tartaték a közelébb lefolyt Október hónapnak 2-dik, 3-dik, 4-dik és 6-dik napjain. Tetsztvén ti. Mélt. Báró és Fő-Ispány Kemény zsigmond /Simon/ Úr ő excelljának, hogy maga nevét viselő, nagyraszületett kedves úrfia az egész Diéta előtt adná próbáit a nagyobb tudományokban tett előmenetelének, megkérte az Ország Rendjeit, hogy a feljebb említett napokra ne terheltenének megjeleni Ref. Kollégyiom nagyobbik Auditoriumában. Megjelentek minden valláskülönség nélkül, mert kívántak részt venni egy nagy hazafi társoknak atyai s egyszersmind hazafiúi örömeiben, s ösztönt adni az ifjú hazafinak maga to-

vábbi tökéletesítésére, melynél fogva ti. belőle is egy derék oszlop embere válhasson a Hazának: hogy a Haza érdemes lányai új bizonyosságát adhasák ugyanazon közönséges, jó lélektől /Esprit public/ való vezéreltetéseknek, mely lelkesíti a hazafiakat: megjelentek ők is az ifjú báró felől való nagyreménység nyomós voltának édes tapasztalatára. Első napon nagyérdemű Professor Tiszt. Szathmári Pap Mihály úr examinálta az egész Theológiából az ifjú bárót és két tanulótársait úgy mint: Bolyai Farkas és Szathmári Pap zsigmond nemes ifjakat. Az utóbb említett tulajdon fia professor úrnak. Három óráig tartott a vizsgálás, deák nyelven. Új készséggel és értelemmel feleltek mind a három ifjak, kivált a báró úrfi, hogy még a nagy gróf Teleki József úr is azon szíves örömet jelentette. Másodnapon hasonló fényes gyülekezetben mind a 4 vallást tartó uraságoknak említett Tiszt. Szathmári Pap Mihály úr volt a kérdező, akinek házában lakik ugyancsak a báró úrfi, már két esztendőttől fogva, öccsével és különös tanítójukkal együtt. Ez nap is deák nyelven kezdődött az examen a római régiségekből /Antiquitásokból/, hanem a méltóságos asszonyságok kedveért csakhamar magyar nyelvel cseréldött fel a deák s azon folyt egész végig, mindössze 4 óráig. Sok uraságok azt vallották, hogy ennél szebb exament nem hallottak. Harmadik napon a philosophiae professor T. Méhes György úr examinálta a 3 ifjúkat a mathesisnek némely részeiből. Ottan-ottan kérdéseket tett fel gróf Teleki József belsőtanácsos úr is és mind ő-Excell-jától mind másoktól különös dicséretet érdemlettek a remekelők. Negyedik na-

pon éppen azon úri hallgatók előtt, kik már három napokon tisztelték volt meg jelenléteikkel a nagy Ref. Kollégyiom nagy Auditoriumát, tulajdon tanítójok az ifjaknak T. Incze István úr fejezte be az exament, mely volt eznap a logikából és metafizikából. Ezúttal sokan tettek fel kérdéseket az uraságok közül. Vége lévén a próbatételeknek, mind különösen mind átaljában örömmel magasztalta az egész fényes gyülekezett mind a tanítóknak, mind a tanulóknak szíves törekedéseket. Még egy esztendőt fog tanulni a hazában ifjú B. Kemény Simon ő N-sága, valamint tanuló társai is és ezután külső országokra igyekeznek tudományok öregbítése végett. Idejekre nézve mindhárom a 16-dik esztendő körül járnak."

Bolyai tovább mesél a censurát követő pályaválasztási előkészületekről:

"Prof. Szathmári a theológiát oly tűzzel tanította, Mózesi sugárzó ábrázattal, hogy vigyázni intvén engem, nehogy mathesisbe merülve a hit dolgában is hasonlót kívánjak, annyira meghűltem a mathesishez, hogy n.b. Radák Ádám ajánlván, hogy maga költségén az ingieur Akadémiába küld, azt feleltem, hogy ideigei fényért örök idvességemet fel nem áldozom."

/B.J./: "A theológiában oly mester volt, hogy az abban híres kolozsvári prof. Szathmári azt állította, hogy helyette töstént beülhet tanítani a katedrába. - De akkor az által elragadtatván s tapasztalatlan, jó útmutató, vezető nélkül szűkölködő növendék oly szerencsétlen rossz útra ficzamadott, hogy a fantismus veszélyes örvényénél buzgólkodott és semmivé vált volna, míg egykor egy szerencsés pillanatban magába szállván, s fontolóra, apróra véve kezdvén vizsgálni a biblia helyeit, s ábrájaiból fölélvén, rezzenvén megfordult, s szinte az ellenkező örvénybe esett, s semmit se hitt, mikor - mint mondja magát rendkívül szerencsétlennek, s mintegy égből leestnek s a kétségbeeséssel küzködőnek érezte, míg végre az okosság, értebbség által közeledett a helyes középúthoz."

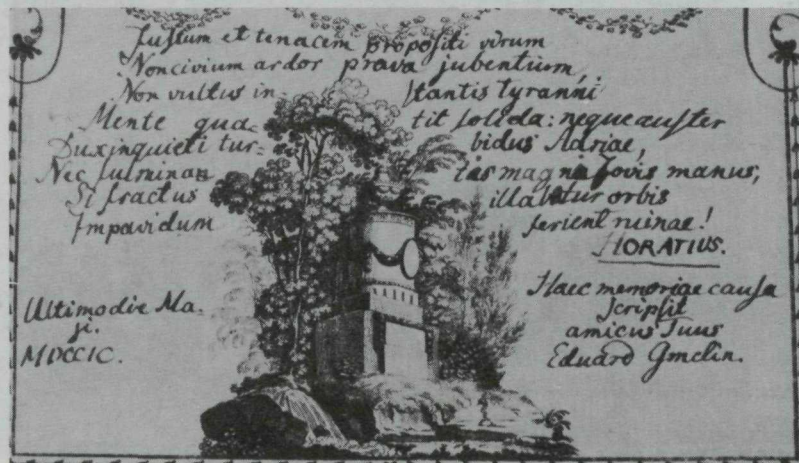

/Önéletrajz/:

"A censura után hol egy, hol más ellenvetés jöven eszembe, mindenkor megmondottam a nagy Gamelielnek /Szathmári prof./, hogy a sátán mivel kísért. Végre mikor a kiürült feneket láttam, fanaticusból atheus lettem - iszonyú állapot./.../ Ezután kezdettem életneméről gondolkodni. Kolozsvárt sokáig járva a rajzoskolába, nagy kedvet kaptam különösen a történelmi képrészhez: a professzor sokszor mondván Verfluchte Keckheit im Planzeichnen, arra unszolt, hogy képiro legyek, de a szemem lópornak, melyet magam csináltam, véletlen fellobbanásával annyira meggyengült, hogy az orvosok minden jó szemet kívánó életeméről lemondani tanácsoltak. Ugyanazon időben állván fel az első magyar Játékszín, azon többször játszottam is s az első magyar operát az Aranyidőt hallva, másnap hegedülni kezdettem tanulni./.../ Ugyanekkor azon is járt az eszem, hogy színész legyek." 1795 nyarán dönteni kellett. Kiutat keresni a szellemi adottságok, a pillanatnyi és végleges érdeklődés, valamint az anyagi lehetőségek között. A nyár a pályaválasztás gondjaival telt el. 1795 júniusában keltek az első emléklapok is. A keltezés helyének időrendi sorrendje kirajzolja azt a zezugos utat is, amelyet Bolyai 1795 nyarán Erdélyszerte bejárt. Június végén Enyedre utazott. Valószínűleg pályaválasztási tanácsokat várt egykori tanáraitól, vagy az éppen hazaérkezett diákoktól. Alighanem Kemény Simon is vele volt, majd az enyedi búcsúzkodás után Marosvécsre utaztak az ősi Kemény kastélyba. Itt tölthette a szünidő nagy részét, ugyanis júliusban és augusztusban Vécsen kap emléklapokat. A szeptember eleje már Kolozsváron találja. Ekkor már eldöntötte azt, hogy a bécsi hadmérnöki akadémiára iratkozik. Okait nem ismerjük. Talán a kisebb költségek, talán az ábrázoló geometria, no meg a katonai pálya együttes vonzása határozta meg ezt a döntést. Igen sokatmondó a Kemény Simon emléklapján idézett szö-

vegrész. Egy indulatoktól fűtött vita utáni belenyugvás hangulatát idézi. Nem véletlen az sem, hogy sok év múlva, az emléklap újraolvasásakor Bolyai magyarázatot fűz az emléklaphoz: "amikor én Bétsbe az Artillériába készültem". Önéletírásában pedig erről így vall: "Végtére egész veszedelemmel az Artillériára szántam magamat." A katonai pálya képzeletcsapongásának volt újabb állomáshelye? Vagy kényszerítő körülmények vitték e döntésre? Talán mindkettő. Ha most választ keresünk a második kérdésünkre - miből kívánta fenntartani magát külföldön -, akkor talán megközelítjük a valóságot. Az elmúlt évszázadok során hogyan biztosíthaták a külföldre induló ifjak tanítatásuk költségeit akkor, ha nem remélhettek szülői támogatást? Vállalhatott mentorságot egy nemesi származású ifjú mellett, akit tulajdonképpen szolgáltnia kellett. Hazatérve a pártfogó lekötözöttje maradt jó ideig. Más lehetőség kínálkozott akkor, ha a pártfogó saját érdekeinek megfelelő szakterületen vállalta az ifjú tanítatását. Így azonban hosszú éveket tartó szerződéses viszony kapcsolta - néha igen kényszerűen - az ifjút mecénásához. Bolyai Bárány Radák Ádám, Keményék barátja ajánlatát, miszerint "a maga költségén az ingénieur Akadémiába" küldi, ő határozottan visszautasította. Kisnemesi származása bizonyára berzenkedett az ezzel járó kiszolgáltatottságtól. Ezért nem akarja bizonyára vállalni Kemény Simon mellett sem a mentor szolgálását, külföldön a mecénás gyermekéért ugyanis teljes felelősséget kellett vállalni. Ifj. Kemény, aki immáron tíz éve élt egy fedél alatt a négy évvel idősebb Bolyaival, testvérként szerette, el sem tudta volna kép-

zelni, hogy más mentort kapjon. Minden meggyőző erejét latba vetette annak érdekében, hogy ugyanazon egyetemre induljanak. Ezzel szemben Bolyai talán önállósítani igyekezett magát. Apja, aki kisnemes volt ugyan, nem tudta fedezni a költségeket. Nem maradt más megoldás, mint egy beneficiumhoz, azaz ösztöndíjhoz jutni, vagy albizálni. Ez azt jelentette, hogy kollégiumi ajánlólevéllel a diák "kéregetőkörútra" indul, bejárja Erdély főurait, és támogatást kér tőlük. Bolyaitól a koldusdiákság szerepe is idegen volt, még akkor is, ha ez a jelenség a maga korában nem számított megaláztatásnak. Semmiféle adat nem maradt ránk arra vonatkozóan, hogy Bolyai milyen anyagi fedezettel vágott útnak Bécsbe. Az indulás körülményeit, időpontját, valamint az útvonalat az emléklapok keltezése alapján valószínűsítettük. Követve a vándorútra induló diákok évszázados hagyományát, Bolyai a hámubasült pogácsa mellé albumokat, fehér lapokat is csomagolt. Az ő korában az úti emlékkönyv céljára levelezőlap nagyságú fehér lapokat árusítottak. Az út során egy-egy nevezetesebb ismeretséget, barátságot megörökítendő a lap tulajdonosa emléksorokat kért. Az út végén a lapok egybefűzésével összeállt az Album Amicorum, a külföldön régóta meghonosított STAMMBÜCHER, a mai értelemben vett emlékkönyv. Szeptember 4-én több mint fél tucat lapon a barátok, barátnők írnak útravaló jókívánásokat. Megítélésünk szerint egy nagyobb asztaltársaság közösen búcsúztatja a fiúkat. Bizonyára Kemény Simon is velük van, és az sincs kizárva, hogy egy nagyobb diákcsoport együtt vág neki a többhetes gyalogútnak. Az indulás tehát szeptemberre tehető. A két fiú csak Bécsig tartott volna együtt, onnan Kemény Simon tovább készült Jénába. Közös útuk azonban csak Zilahig tartott, Bolyai ugyanis gyomormérgezés miatt lemaradt. "Együtt

indulva fel B. Kemény Simonnal, betegség miatt maradtam el: ugyanis Zilahon valami változásom esvén, hánytatót adtak, s estve egy jó öreg asszony szép szőlővel kínálta, és én a theológiai systema kiterjedt eltanulása után, azt feleltem, hogy nem tudom, nem árt-e hánytatóra? s az asszony is csak annyit tudva erősítvén, hogy még megfrissíti a belső részeket, ettem - semmi remény nem volt hozzám s csak holtigi gyomorgyengéssel maradtam meg. Így féltéssel maradtam el B. Kemény Simontól." Kemény Simon és társai elváltak tehát Bolyaitól, nélküle folytatták útjukat, Bolyai pedig októberben Komlódot érintve hazatért Bolyára, a szülői házba. A novembert is itt tölti, a téli ünnepek alatt Kisenyedre látogat, farsangkor Buzdon találjuk. Eközben újból visszatér továbbtanulási kilátásaihoz. Levelet ír hajdani tanítójának, az akkor már szászvárosi professzornak, Herepei Jánosnak. A válaszlevél hangulata megható.

"Sz. Város 7. dec. 1795.

Kedves Farkas! Mint egy atya gyermekétől én a te leveledet olyan örömmel vettem. Első szülöttem vagy. Légy első. Ha magadban az Ingieurságra hajlandóságot, ha annak tanulására passiót érzesz: jól tselekszel, ha magadot arra határozod. Tsak éppen arra vigyázz, minekutána magad egyszer meghatározad, azután másfelé ne tsa-pongj, egy embernek elég egy tudomány, és egy tudomány egész embert kíván."

Herepei tehát féltette Bolyait érdeklődésének sokirányúságától, holott szakember hiányában a Bolyaival kortárs ifjak polihisz-torságra "kényszerültek." Herepei azonban a jó pedagógus érzékével felmérte azt, hogy Bolyai tehetsége nem mindennapi. Úgy ítélte meg, hogy benne minden adottság megvan ahhoz, hogy egyetlen tudományágban kiomgasson. Sajnos, évek múl-

tával félelmei igazolódtak.

Valamikor 1796 tavaszán újra ellátogat pártfogóihoz, Kemény Simonékhöz Vécsre. Erre utaló adatunk egy levél, amelyet nagyapja ide írt neki. Nem tudni, mikor vágott ismét a hosszú útnak, csak annyit, hogy egy román fiú kísérte.

Erről Bolyai mindössze ennyit mond: "Végtére teljes veszedelemmel az artillériára szántam magamat, felmentem Bécsbe." Júliusban még Bécsben időzött. Ezzel kapcsolatban több ellentmondás tisztázódik, ugyanis voltak olyan vélemények, miszerint már tavasszal továbbutazott Jénába. Az emléklapok perdöntő bizonyítékul szolgálnak. 1796 július elején két emléklapot kapott Bécsben Sipos Páltól és az alig tízéves Teleki Ferencről. Ezek nem az ő albumai közül valók, Sipos a sajátjából adott. E két lapocskára némi következtetésre ad lehetőséget. Teleki Sámuel, Erdély kancellárja Bécsben élt, Sipos Pál házitantóként élt a kancellár házában, Teleki Sámuel Ferenc fia mellett. Bolyai tehát - bizonyára ajánlólevéllel - felkereste a kancellárt, kérve a pártfogását az egyetemi beiratkozáshoz. Így találkozott Bolyai Sipossal, aki nemrég fejezte be göttingai tanulmányait. Bizonyára az egyetemi lehetőségekről beszélgetve rokonszenvedő alakult ki a két fiatal ember között. Sipos akkor már Bécs-szerte ismert matematikus volt, az újságok is beszámoltak szabadalmazott geometriai műszeréről. Talán igyekezett Bolyai érdeklődését is a göttingai egyetem felé terelni. Akkor pedig nem véletlenszerű az, hogy Bolyai ugyanazt a Kastnert választotta matematika professzornak, mint Sipos. Talán nem éreztelen meg-

említenünk azt is, hogy 1804-ben a marosvásárhelyi matematikai professzori pályázat győztese Sipos Pál volt, s azonban a papi pálya mellett döntött. Így esett a választás Bolyaira.

Bécsből Bolyai értesítette Kemény Simont arról a szándékáról, hogy készülni beíratkozni a hadmérnöki akadémiára. Kemény könyörgő hangú levelet írt, amelyben kéri Bolyait, hogy utazzék elébb Jénába, és beszéljék meg együtt ezt a lépést. Bolyai érzékletesen mesél erről a levélről és sorsdöntő hatásáról:

"Mely nap felesküdtem volna, alább megírandó okból már Jénában volt b. Kemény Simon levelét vettem, melyben kért, hogyha valaha ért a szava előttem valamit, menjek fel, hogy beszéljünk elébb együtt. Felmentem s ott maradtam a báró költségén. Az holott is csak hamar a Sále vize mellett sétálva kezdettem kevés szétszórt homályos mathesis ismeretemből azt az utat, melyen megvénülve is találok magamat. Kettő vitt rá: egyik a szememre nézve adott orvosi tanács, melyért nem mervén sokat olvasni, sok ideig mind csak gondolkodva tanultam: a másik pedig a tudatlanság, mely miatt a természet lett vezérem. Úgy is megszoktam volt ezen módot, hogy nehezen vettem magamat az olvasásra, az is hozzájárulván, hogy a könyvek különböző módjához szoknom kellett - bejövénem nem kis kedvetlenséggel láttam, sok sajátomnak véltet meglenni. Jénában akkor tanított Fichte, Schiller nem tanított, de szerencsénk volt tisztelni."

Szeptember utolsó napjaiban egy tucatnál is több emléklapot gyűjtött össze, ugyanis Kemény Simonnal együtt továbbkészültek Göttingába. Az egyetem anyakönyvében ma is megtalálható beíratkozásuk dokumentumai. 1796. október 11-én íratkozott be Kemény Simonnal, öccsével Jánossal és ezen utóbbi mentorával, Bodor Pállal együtt a göttingai egyetem filozófia fakultására. Az anyakönyvben megtalálható a szállásadójuk, Schafer cipész neve és címe az akkori Neue

Strassen. Öregkori feljegyzésében megemlíti azt is, hogy "szállása éppen szemben volt Professzor Spittler házá-
nak a reggeli naptól sültt fehér falá-
val, mely mouche volansokat okozott
oly annyira, hogy az olvasásról a gon-
dolkodva tanulásra vitte."

A XIX. század hajnalán Göttinga a tudományos forradalmat jelentő felfedezések bölcsője volt. A professzorok majdnem mindenikének neve megtalálható a természettudományos felfedezések enciklopédiáiban. Blumenach az antropológia megteremtője, Beckmann idegen növények meghonosításával, botanikai kísérleteivel vált európai hírvé. Lichtenberg elektromos sokkolási kísérleteiről illusztrált szakönyvek járták be Európát. Kastner nevét a jeles matematikusok közt emlegették, és a professzorok sora itt nem ér véget. Rendkívüli értékűnek tekinthető az a demokratikus liberalizmus is, amely keretet adott a professzor-diák együttesnek közös gondolkodására, közös kísérletezésre és nemegyszer a közös felfedezésre. Bolyai három évet töltött azon az egyetemen, ahol a természettudományos szellem kibontakozását az ismeretszerzés korlátlan szabadsága jelentette. Az egyetemhez "anatomicum theátrum", "szülőház", "biblioteca, 14000 könyvekkel", "botanicus és oeconomicus kertek", "drágakövek, képek gyűjteménye", "obszervatórium", "kémiai instrumentumok" tartoztak. A "nagy kollégiumot" jelentő Göttingában a polihistor professzorok elsősorban a tudásszerzés irányításában játszottak szerepet. Ilyen előzmények után nem csodálkozunk azon, hogy a minden iránt fogékony Bolyai az egyetemes felfedezések világában, egy sohasem ismert szellemi szabadságban olyan tudományos felkészülés és alkotói módszerek birtokába jutott, amelyek szinte lehetetlenné tették az egyetlen tudomány iránti elkötelezettséget. Nem vethető tehát Bolyai szemére az, hogy nem volt "elég egy tu-

domány" számára. Ugyanakkor megértjük azt is, hogyan rendelkezhetett hiteles szakértelemmel számos területen. Ezért lehetett élete derekán - János fia szerint - Bolyai Farkas Erdély-szer-
te a legnevesebb: "Pomológus, kertész, erdősz, bororvos, betegetek electrizáló és doktornak is oly nagy, hogy az igazi doktorokat elhagyva számosan sikerrel hozzá folyamodtak." /B.J./ Göttingában született meg az a barátság, amely matematikatörténeti jelentőségűnek tekinthető. Itt találkozik Bolyai a "drága, egyetlen" barátával, Gaussal, Seyffer professzor házában. Adjuk át a szót Bolyainak, valljon ő erről a találkozásról:

"Göttingába mentünk, az holott is Kastner, Linchtenberg szenvedhetek, s megismerkedtem az akkor ott tanuló Gaussal, kivel máig is barátságban vagyok, noha távol attól, hogy vele mérkezzem, a legszerényebb s a legkevesebbet mutató: nem harmadnapig, mint Plátóval - évekig lehetett vele valaki a nélkül, hogy megtudja nagyságát - kár, hogy nem tudtam ezt a czímtelen sarkú hallgató könyvet felnyitni s olvasni: én se tudtam, hogy milyen sokat tud, s ő is saját módomat látva igen sokat hitt rólam, s nem tudta, mely kevés vagyok - az igazi (nem könnyűszerűleg színén járó) mathesisi szenvedelem s erkölcsi egyezés kötött egybe úgy, hogy többször gyalog utazva együtt, mindenik külön maga tárgyáról gondolkodva órákig nem szólottunk."

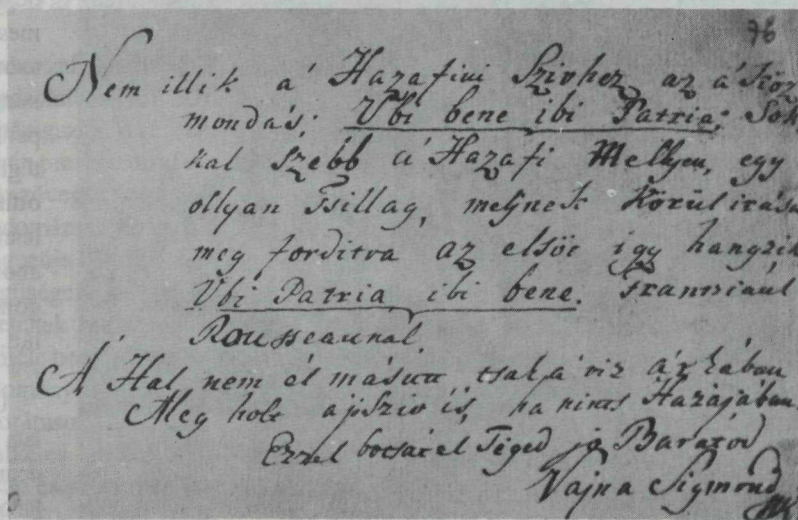
Göttingában két alkalommal került egy-egy tucat emléklap Bolyai gyűjteményébe. 1798 szeptemberében azoktól kapott valószínűleg búcsúzóul emléksorokat, akik, akárcsak Gauss, tanulmányaik végéhez értek és elhagyni

készültek Göttingát. Amint az önéletrésében elmeséli, Bolyainak azért kellett még maradnia, mert kezességét vállalt Kemény Simon hitelezőjével szemben, és addig kellett maradnia, amíg egyenlítik tartozásait. Meglepő az a tény, hogy Gauss aláírásával nem találtunk emléklapot. Megtörténhet, hogy az aláírás nélküliek közül valamelyik tőle származik. Ennek azonosítása a kézírás alapján lehetséges, erre sajnálatos módon nem volt alkalmunk. Egy másik feltételezésünk szerint 1798-ban nem vettek végleges búcsút egymástól, hiszen többször is találkoztak a 99-es év során. 1799 nyarán Bolyai néhány napot Braunschweigenben töltött Gaussnál, majd hazaindulása előtt csak ők ketten eltöltötték egy országúti fogadóban egy éjszakát. Az utolsó közösen elszívott pipa meg egyezésük értelmében ettől kezdve minden hó utolsó napján az egymásra emlékezés órája lesz. Az is feltételezhető, hogy az esetlegesen Gausstól kapott emléklapot Bolyai a többi Gauss relikviákkal és levelekkel átadta a göttingai Tudós Társaságnak, akik Gauss halála után megőrzés végett összegyűjtötték Gauss hagyatékát. Annyit azonban tudunk, hogy a szabályos 17 szög szerkesztését megörökítő lapot, amit Gauss legnagyobb matematikai teljesítményének tartott, Bolyainak ajándékozta.

1799. május 28, Bolyai hazafele készülődik. Újabb emléklapok kerülnek a gyűjteménybe. Az utolsó göttingeni keltezés június 5., ez az indulás napja is.

Mesélje Bolyai a hazaindulást:

"Elment Gauss s Kemény Simon is lejött s én Kemény Simonért, vesztegetés nélkül a költség sokkal haladván fölül a küldött pénzt, kezes maradtam. Kemény Simontól egy évig nem kaphatván pénzt, sokat szenvedtem, de soha oly boldog nem voltam: az az idő, melyre mindig örömmel nézek vissza - ba-

rátsági önkéntes áldozattal az igazság keresése tiszta éterében, a testi gyönyörök posványi felett magasan: nemesebb szenvedelem egész künnlétemben (sok kísérletek közti) tiszta életem védangyala volt - az akkori magamat ma is tisztetem. Feljött a pénz, s leindultam gyalog. Az astronomia professor (aki Napoleonnal volt Austerlitznél s azután ingenieur Oberstere lett) s mások a szomszéd faluig kísérték gyalog: az elváláskor sírva mint a gyermek, akaratom ellen mentem vissza, míg erőt vettem magamon, az utolsó tetőről, ahonnan még látszott Göttinga, még egyszer vissza néztem, megállva míg az örökre elválás homályában a Daguerrotyp megmaradott. De most is visszatekintek még egyszer: Gauss Braunschweighból írt volt, hogy határozzak napot és helyet Göttingán kívül, amikor és hol még egyszer találkozunk: mindenkor pontosak, akkor is azon egy órában érkeztünk gyalog Clausthalba, ahonnan reggel egy tetőig kísértem el s egy haldoklás búcsúkezelével váltunk el (csaknem némán) azon egy zászló alól kétféle küldetve, azzal a különbséggel, hogy ő a dicsőség templomába hatott fel, én pedig elessem. Regensburgig (valamint több gyalog tett) utazásomra nézve csak azt tartom említendőnek, hogy a sebességet kicsin kezdve s naponként móddal nevelve s mindennap is crescendo indulva s descrescendo érkezve s lábomat néha pálínkával mosva, s kapczáimat megfaggyazva s a csizma olykor megormósult bőrét (mely miatt tovább nem mehettem volna) nem zsírral kenve, hanem vízzel lágyítva, legkisebb bajom se volt. A hajón - csak azt említtem - hogy a Strudelnél egyedül állottam fenn nézni a veszélyt: de a hajósoktól mérgesen nézettetvén, letérdelve lopva nézhettem - s még egy van mindjárt említendő: Passauba kiszállva két bajom volt: mindenik-

ben ártatlan támadtatva meg, tizből vétetve körül s kevéssel azután Schildwachtól puskával döfettetve meg minden gondatlanságom mellett a tiszta és csendes lelken álló bátorság megszabadított, mint több esetben azután is. De nagyobb ellenség jött mosolyogva: egy 15 éves ártatlan szép lyánkát a hajón ostromoltak s én védangyala lettem: ment szegény Bécsbe szolgálni, a szepőlten tisztaság olyan mocsok árjába, melyekre nincs pecsétkivevő: felnyitottam előtte az erény mennyét s a vétek poklát és mindenként megvehetlen erősséget akartam csinálni egy szellő után hajló virágból. Bécsbe érkezve jobbnak láttam atyai tanáccsal válni el meggondolva, hogy a szűzhő is a nap mosolyára sárrá lesz, s ötlet se tarthatva meg, magam veszhetek el. Bécsben mulatva vagy két hónapig, mindent kérdeztem, hogy nincs-e pénzre szüksége? Mindenemet oda adtam, senki se adta meg s egy rácz kereskedő hajóján reggeltől estvig hűségesen hajtván, napszámmal jöttem le. Pesten stíléttel vigyázatlanul járva a térdemen alul oly sebet kaptam, hogy a lábomat akarták elválni: pénzem elfogyott, orvosságot se adtak, a Veres öröknél feküdtem, mindaddig a szerencsétlenség felébresztvén a léleknek a test romjai felettsége érzését, olyan kedvem volt, hogy a szállók mulatságra jöttek hozzám, de ekkor egyedül hagyatva könnyes szemekkel emelkedtem a pusztáról kimondhatatlan érzéssel a végzetetlenbe, a számtalan napok feneketlen tengere kútfejéhez: s azon órában érkezett a segítség - meggyógyultam s b. Kemény Simondtól utánam küldött szekérral lejöttem. Mind-

eddig még a szebb napot ígérő reggel volt, mely tűzzel és jéggel terhes nehéz időkkel váltott égető napok után végig tartó borúval esett, a mostani havazásig."

Göttingen-Regensburg-Passau-Bécs-Pest-Bolya.

Ahogy közeledik az otthonához, rohamosan halványulnak a gázlámpák fényei, elfogy lába alól a kövezett út, szekerét majd elnyeli a sár. 1799 késő őszen a XIX. század előhírnökeként megérkezik II. Ferenc osztrák császár és király birodalmának legkeletibb csücskébe, Bolyába. A garabonciás diák hazaérkezett Erdélybe. Kihegyezte lúdtollát, tintát, majd gyertyát készített magának, és megkezdte a szolgálatot: leróni tartozását az Alma Maternek, népének, a felnövekvő nemzedékeknek. Sok év múlva immár a garabonciás professor summázta életét: mint mondotta, legfőbb törekvés volt "a Közboldogság Templomába bár egy téglát tenni".

Halála órájában az emléklapokat nézegette. Vajon elégedett-e az életével? Bizonyára nem. A templomot felépítette, a közjó szolgálatában sok órát töltött, de a toronyra nem futotta. Valahányszor nekirugaszkodott a nagy feladatnak - megfejteti a tér titkait, életművet írni -, jöttek a mindennapok gondjai. Gaussnak is elpanaszolja, hogy "szüntelen jönnek az emberek, s néha egy levelet sem írhatok meg a nélkül, hogy tíz-hússzor ne zavarnának." Az örökösen készülő nagy mű helyett csak TENTAMEN, - próbálkozás lett. Többre nem futotta idejéből, mert vagy kályhát rakott, vagy gyógyítani kellett, mivelhogy gyakran kolera pusztított, vagy éppen az oculáját ajándékozta az arra érdekesebb fiának. Volt azonban úgy is, hogy nem teltt papírra, pennára. Az apró téglákból csak egy otthonra teltt - szélesre tárt kapukkal - ahol ország-világ gondja orvoslásra talált.

Utolsó leírt gondolata ez volt: "Én mindennel megbékélve halok meg."

Varga Gyöngyi

Ablak a világra

Varga József középiskolai tanár, volt gimnáziumi igazgató, egyetemi nyelvtanár, akinek 1991. március 15-én Karcag város polgármestere és önkormányzata a lakosság egyetértésével és bizalmából "50 éven át végzett kiváló nyelvtanári munkásságáért" a Karcag Város Díszpolgára címet adományozta, 1991. április 22-én gyógyíthatatlan betegségben elhunyt.

Még megismerhette a méltató, lelkes sorokat, s utolsó köszönetképpen ezt diktálta: "Mostanában sok hasonló visszaemlékezést kapok, ami örömmel tölt el, mert úgy érzem, nem éltem hiába, és a tanítványok iránti szeretet és bizalom meghozta gyümölcsét."

Édesapám, igazgatóm, nyelvtanárom. Mindenben példaképem, életünk irányítója. Az is marad. Csak már nem tudom Tőle soha többé megkérdezni, hogy jó lesz-e így? Munkáimat már nem nézheti át. De az Ő fejével is gondolkodom, az Ő szívének aggodalmait is érzem.

A halhatatlanság forrása

"Hosszú pedagógusi pályája alatt Karcagon a gimnáziumi tanuló ifjúság sok-sok nemzedékét tanította, nevelte. A világ minden táján ma is dolgoznak az üzleti életben, diplomáciában olyanok, akik tőle tanulták meg a hivatásukhoz nélkülözhetetlen nyelvet. Országunk igen sok nyelvtanára a keze alól került ki, s találoan jegyezte meg az egyik újság, hogy Ő az angoltanárok tanára.

A karcagi kórházzal alapításától kezdve szoros kapcsolatban volt. Dr. Zöld István kórházigazgatóval, Dr. Szathmáry Sebestyén professzorral való barátsága a szakszövegek fordításával vitte előre a tudományt. Azóta is a kórház számos dolgozója kért és kapott tőle önzetlenül segítséget. Egyengette több nyelv ismeretének birtokában a egészségügy különféle beosztású szakdolgozóinak tudományos pályáját, szakvizsgák, doktorátusok, kandidatúra, nyelvvizsgák sikeres letétele bizonyítja: szorgalmasan és szerényen felkészített mindenkit célkitűzései elére-

sére, mintha saját édesapjuk lett volna. ... A karcagi kórház más szempontból is sokat köszönhet neki. Igazgatósága alatt szerveződött át az általános gimnázium részben egészségügyi szakközépiskolává. Tudását mindenkor a város szülőtteként a karcagiakért hasznosította.

Lett volna lehetősége elköltözni és máshol folytatni az életet, de közöttünk maradt." (A karcagi kórház igazgatósága és az Ő nagyrabecsülő hálás tanítványok)

"Olyan pedagógus volt, aki a munkájának élt, aki a szakmai tudást tekintette elsőnek. Mint ember, szerette az őszinteséget, nyílt és mindig határozott volt, segítőkész. Az iskolát "emberformáló" műhelynek tartotta, és nem a politika színterének...

Igazgatása alatt fegyelem volt és becsületes oktató munka...

Emberi példamutatása és kitartása a legviharosabb időkben is nekem tanulást jelent." (Fórizs Lászlóné gyakorlati oktatásvezető, Egészségügyi Szakközépiskola, Karcag)

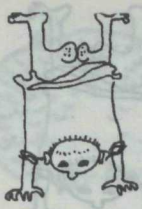
"Szeretnénk kifejezni ezen levélben egyetértő támogatásunkat, amely tükrözi személyes megbecsülésünket és szeretetünket az iránt az ember iránt, aki egész életében nagyon sok nehézséggel küszködve, emberi bölcsességét, állandóan fejlesztett kiemelkedő tudását a város mindenkor ifjúságának és tanulni vágyó lakosainak szolgálatába állította. Az Ő vezetése alatt vált a város gimnáziuma olyan színvonalú kulturális oktatási intézménnyé, amely országos rangot vívott ki. Mindezt kiemelkedő felvételi arányokkal, neves rendezvényekkel, hagyományteremtéssel és nem utolsósorban a legújabb, leghatékonyabb oktatási-nevelési módszerek alkalmazásával érte el. Az a véleményünk, hogy közösségéért, a városért elismerésre méltóan sokat tett az, aki a jövő nemzedékeit ilyen lelkiismeretesen oktatta-nevelte, hosszantartó hírnevet szerezve annak. ... Szeretnénk aláírásunkkal hozzájárulni, és majdan büszkélkedni azzal, hogy díszpolgárunknak tudhatjuk Varga József tanár urat." (Karcag, PURINA-HAGE, 91 aláírás)

"Az önkormányzat e nemes elkép-

zelését örömmel fogadjuk, és a legnagyobb egyetértéssel támogatni kívánjuk, úgy is mint volt tanítványok és úgy is mint karcagi lakosok. Varga József nyugalmazott igazgató úr több évtizedes önzetlen, értékes pedagógusi tevékenysége, személyisége, emberi magatartása példamutató volt és marad, méltó a Díszpolgári Címre." (DATE Kutató Intézete, Karcag)

"A sors megtisztelt azzal, hogy Varga tanár úr egykori tanítványa lehettem, akitől nemcsak a magyar, latin és angol nyelvet, hanem mélysegés humánumot, tisztességes emberi magatartást, a magyarság és Karcag város szeretetét és kemény helytállást tanulhattam meg. Varga tanár úr 1945-től 1950-ig volt tanárom és példaképem, s kiváló pedagógiai rátermettségével egész életemben csak szeretettel, tisztelettel és hálával gondolok rá. ... Sor-som azt is megadta, hogy oktatási rektorhelyettes koromban meghívhattam Varga tanár urat a Debreceni Orvostudományi Egyetem Idegnyelvi Lektorátusára vezetőként 1974-ben. Varga tanár úr igen nagy szolgálatot tett egyetemünk nyelvi oktatásának fellendítéséért, és itt is kivívta egyetemi hallgatóságunk és az orvosi kollektíva osztatlan elismerését. Megszámlálhatatlanul sok orvos köszönheti Varga tanár úrnak angol nyelvismeretét, amely lehetővé tette számukra szakmájuk külföldi tanulmányutakon való elmélyítését. ... Varga tanár úr a magyar közművelődés, oktatás és felsőoktatás mindenkor kiváló úttörője volt és maradt. Rendíthetetlen következetességgel és a követelmények európai szinten való tartásával igen nagy szolgálatot tett nemcsak Karcag városának, hanem egyetemünknek és a magyar hazának is." (Dr. Csaba Béla egyetemi tanár, az orvostudomány doktora, volt karcagi diák és polgár, DOTE)

"Mint volt karcagi diákok - kora-sabbak és fiatalabbak egyaránt - ismerjük és elismerjük azt a nagyszerű munkát, amelyet Varga József a gimnázium, a város, sőt az egész magyar közoktatás érdekében végzett. Meggyőződésünk, hogy Karcag város önkormányzata e döntéssel önmagát, a vá-

rost és a hajdani Alma Mátért is megtiszteli."

(Karcagi Öreg Diákok Szolnoki Baráti Köre, Hunya Zoltán elnök, Molnár Sándor titkár)

"Mi jellemezte az ő tanítását? A játsszi könnyedség, a kacagó és kacagató vidámság, a sok sikerélmény, amely mögött a követelményekben kérlelhetetlen, szinte kegyetlen szigorúság feszült!...

Rendkívül friss, éles eszével úgy tudta újjá és újjá szerkeszteni a mondatokat, hogy azokban valamennyi szó, szó szerkezet, ragozás beépülhetett. Így tanítási óráját a friss dinamika, sziporkázó szellemesség, játék, minden tanuló aktivizálása, sikerélményhez juttatása, valami kimondhatatlan szeretet és a tanuló személyiségének őszinte megbecsülése jellemezte! Mindig tökéletest kívánt - főképp a jelektől - el se mertünk menni egyetlen órájára se, hogy ne 100 %-ig tudjuk az anyagot! Sohse mondta, hogy "... az a 3-as, amit én adok, felér más tanár 5-ösével...", pedig így volt; de ha volt egy osztályban 25 tanuló, azok közül 10-12 jeles volt, és megérdemelten! Ebben rejlett tanításának művészete. Mert vannak jó tanárok, vannak kiváló tanárok - de Jóska bácsi művész volt: a nyelvtanítás művésze - 50 éven keresztül! Valamennyi tehetséges tanítványa nevében vallok így róla, akik a legőszintébb hálával gondolunk rá." (Dr. Fazekas Mihály tanár, Karcag)

"Mivel magam is pedagógus pályára léptem - sőt szüleim is azok voltak - úgy érzem, meg tudom ítélni, milyen sokat jelent egy iskola színvonalának és hírnevének az igazgató személyisége és munkája. Engem pedig - sok más társammal együtt - a karcagi gimnázium készített fel és indított útnak. S hogy az útra adott tarisnyába még tizenöt év után is van miért nyúlni, az nagyrészt köszönhető egykori tanáromnak, Varga József igazgató úrnak."

(Lőrincz Ibolya egykori karcagi diák, jelenleg magyar-angol szakos középiskolai tanár, Budapest)

"Eddigi életem folyamán kevés hasonló formátumú tanár-emberrel találkoztam. Annál is inkább mondhatom ezt, mert magam is tanár lettem, s ezt egyértelműen az általa fémjelzett karcagi gimnáziumnak köszönhetem. Úgy érzem, szülővárosom nagyon sokkal

tartozik e rendkívüli embernek, s ha valaki, ő igazán jogosult a díszpolgár megtisztelő címére!" (Pinczés Éva nyelvtanár, Budapest)

"Magam szerencsésnek tartom, hogy tanítványa lehettem a tudós tanárnak." (Varga Emese gimnáziumi tanuló)

A nyelvtanítás művésze

"Ezúton gratulálok a díszpolgári cím elnyeréséhez! Az ünnepség nagyon szép volt, csak sajnós a tanár úr hiányzott! Hogy mivel tetszett kiérdemelni? Csak annyival, hogy olyan tanár, mint Ön, nincsen sok. Büszke vagyok, hogy az Ön vezetése alatt álló gimnáziumba járhattam. Tisztán emlékszem, hogy az életre is nevelt bennünket a nyelvtanítás mellett. Mindezt szigorúan, de igazságosan, vidáman, de nagyon komolyan is egyszerre. Akkor is tudtuk, hogy ez értünk van, de az azóta eltelt évek alatt ez a tudat egyre jobban kikristályosodott és tudatosult. Egész életével, munkásságával, fáradhatatlan szorgalmával, önfegyelmével, egyszerűségével, optimizmusával nagyon is megérdemelte ezt a szép kitüntetést. ...Nagyon tetszik hiányozni!" (Dr. Perge Judit főorvos, Karcag)

"Szeretnék gratulálni a díszpolgári címhez, az ötven és kimagasló pedagógiai munkájának kézzel meg nem fogható eredményéhez, amely azonban tanítványai szívében, emberi magatartásában tovább él. ...Ott a Mikrobiológiai Intézet könyvtárában kezdett el oldódni az a "felnőtt nebuló" görcs a gyomrunkból, amikor olyan természetes derűvel tetszett velünk társalogni - és rezzenéstelenül tűrni, bármi épületeset mondtunk. Nagy diplomata bújt el Apuban, s erre akkor nem gondoltunk. Érdekes lehet sok hivatás, az azonban biztos, hogy sosem tetszett érezni a nyugdíjas években sem, hogy aztán mit is csináljak?" (Dr. Vargáné dr. Oláh Anna)

"Nem lehet elfelejteni azt a közvetlen, baráti légkört, ami óráin honos volt, azt a derűt és jókedvet, amivel még a leggyengébb gyereket is "befűzte" az orosz és angol nyelv tanulásába.

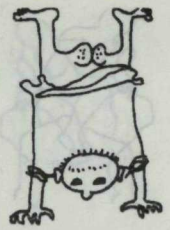
Nem vettük észre, hogy tanulunk. Csupán egy vidám és rövid 50 perc volt, amit eltöltöttünk. ... Nem véletlen, hogy egy-egy érettségi találkozón, gyülekezéskor mindenkinek az volt az első kérdése: "Jóska bácsi jön?" Kö-

szönöm, hogy mindenek ellenére mindig eljött közénk, hogy pár bölcs mondatral tovább nevelje a már maguk is gyermekeiket nevelő öreg diákokat. (Törő Erzsébet zenész-tanár)

"Meghajlok tanár úr előtt hűsége, szaktudása, lelkiismeretes munkája miatt, és köszönöm azt az útravalót, amit kaptam, kaptunk Öntől. A saját szavaim talán kevesek is ehhez, ezért Márai Sándort hívom segítségül: "Az életnek értékét csak a szolgálat adhat, amellyel az emberek ügye felé fordulunk. ...Ember módra élsz, ha igazságosan élsz: Ha minden cselekedeted és szavad alján a szándék van, nem ártani az embereknek. Ha megkísérled minden feltűnés és hiú szerep nélkül segíteni az embereket. Néha nagyon egyszerű és kicsinyes az igazság, de te ne válogass! Ennyi az élet értéke." (Jancskárné Mátyus Erzsébet középiskolai tanár, Karcag)

"Annyi idő távlatából fülemben cseng még most is hangja. Ahogyan fülünkbe sulykolta a helyes kiejtést. Ahogyan tanította már akkor a most szállóigévé váló angol kifejezéseket. Én csodálkoztam és csodálkozom, hogy siránkoznak a magyarok nyelvtanulásának hiányosságain. Karcagon ez nem volt jellemző annak, aki nyelvet akart tanulni. ...Mai napig is emlegetjük érettségi találkozón kiszólásait, a "kis noteszt a plajbással". (Revákne Ökrös Mária, Karcag)

"Kérdősködtem a díszünnepségről, melyet az Ön tiszteletére rendezett a polgármesteri hivatal. Tudom, sok tanítványa, tisztelője gyűlt össze, azt is megtudtam, hogy az ünnepi köszöntő méltó volt, a válaszként küldött és felolvasott levele költőien megható. Nagyon bántott, hogy betegsége miatt nem lehetett részese annak az ünnepelésnek, melyet Ön személyiségével, munkájával kiérdemelt és megszolgált. ...Nehéz lenne megmondani, mi lett volna, ha nem találkoztam és tanulhattam volna olyan nagyszerű emberekkel, mint Hemző tanár úr, Nagy Kálmán bácsi, Kresznerics Gyula bácsi és Varga József tanár úr. ...Ők tanítottak rácsodálkozni a tudományok és a világ szépségeire. Íróasztalomon egy kártyanaptár hever, egyik termékünk fotográfiája felett egy felirat: "Ablak a világra". Az én ablakomat szélesre tárnai az angol nyelv segítette. El szerettem volna már mondani, milyen nagy élmény volt, amikor először angol anyanyelvi területeken megértettem mondatrésze-

ket, és az akcentussal társalkodni akaró manchesteri taxisofőrt is később. Velem úgy szeretették meg ezt a nyelvet, hogy Karcagról elkerülve Budapestre az ötvenes évek elején - más gyakorlásra nem lévén lehetőség - hetente jártam el az angol követségre folyóiratot olvasni, filmet nézegetni és néhány mondatot elgügyögni. ...Ma sem tudom elképzelni életem angol nyelv nélkül, sok folyóiratot olvasok, ezen a nyelven önállóan tárgyalok. ...Nem tudnám felsorolni azt a sok sikerélményt, melyekben távoli országokban végzett munkám során volt részem. Szerettem volna törleszteni valamit ezekért az élményekért, a látott csodákért képeslapjaimmal. Szerettem volna, hogy érezze, hogy érzem, közel 250 külföldi utam többsége nem valósult volna meg, ha akkor és ott Ön nem fertőzött volna meg az angol nyelv vírusával. Munkám során kudarcok is adódtak, ilyenkor talpra állásomban a 'don't give up' parancs segített és segít ma is. Legutóbbi érettségi találkozónk videoszalagra vettem beszédének egy részét - sajnos, nem az egészet -, nézve az arcát, szemében a fiatalos lángot, hallgatva a fegyelmzéséről, gerincességéről vallott ars poetikáját, büszke vagyok rá, hogy tanítványa lehettem. (Bozóki Sándor, a VIDEO-TON főmérnöke, Székesfehérvár)

"Nagyon sajnálom, hogy bővebben nem indokoltam a javaslat támogatását, mert nem lett volna nehéz számomra, hogy méltató szavakat írjak arról az emberről, aki nem csak az angol nyelv alapjait tanította meg nekem, hanem példát is adott, hogy ezt az önmagában is érdekes, de sajátos kulturális háttérrel rendelkező nyelvet hogyan kell tanítani. Az angol nyelv tanítását országos hírűvé tette egy sokak számára "isten háta mögötti" helyen." (Bölcskeiné Kálmán Mária, magyar-angol szakos vezetőtanár, Pécs)

"Tanár Úr személyében igazi Karcagi Ember, sok ezer ember nevelője, tanítója viselheti ezt a szép címet. Boldog vagyok, hogy én is e tanítványok körébe tartozhatom." (Szűcs István, a Carbon Vállalat vezérigazgatója, Komló)

"Úgy gondolom, hogy a becsülettel végzett mindennapi munka legalább annyira elismerésre méltó, mint a rendkívüli és figyelemre méltó cselekedetek. Azt is úgy gondolom, hogy ahogyan én magam, úgy még sokan mások nagyon sokat köszönhetnek tanár úr-

nak, akit én csak egyszerűen a Pedagógusnak nevezek magamban." (Dévai Huba, Gyöngyös, volt osztálytársai nevében is)

"Mi, volt tanítványai eddig is tudtuk, mi az igazi érték, Varga-tanítványnak lenni mindig is rangot jelentett. ...Igazgató úr nem volt a nagy szavak embere, "csak" keményen dolgozott, tanított, követelt, alkotott! Azt hiszem, Jóska bácsi munkáját azok a volt tanítványok értékelik igazán, akikből szintén nyelvtanár lett, akik több osztálytermet megtölthetnek! De szép is lenne, ha egyszer mindnyájan ott lehetnénk Ön körül! S ha látna minket tanítani, biztosan ott érezné benne a «Varga-íz»." (Az 1970-ben érettségizett első angol tagzatosok közül Szívós Márta magyar-angol szakos középiskolai tanár és Mohácsi Imre agrármérnök, Hatvan)

"Varga tanár úr fogalom volt és marad Karcagon. Varga tanár úr generációk számára nyitott ablakot a nagyvilág felé, hozta közelebb az egyetemes emberi kultúrát, adott betekintést egy más életformába: a huszadik századi angolszász civilizációba, éreztetve az abban minden más társadalmaknál jobban kifejezésre jutó demokratikus szellemiséget, az emberek egymás iránti toleranciáját. Közülünk a szerencsésebbek életpályánkat, karrierünket köszönhetjük Önnek, az Ön tudásának, szabad szellemének, amelyet oly szívesen és önzetlenül megosztott, és gondolom, hogy most is megoszt tanítványaival. Karcag tényleg szerencsésnek mondhatja magát, hogy egy ilyen nagytudású, széles látókörű ember - aki előtt a világ ugyanúgy nyitva állt, mint ahogy megnyílt előttünk, tanítványai előtt - a karcagi gimnázium tanári katedróját választotta. A város a díszpolgár megtisztelő címével egy egész életutat, egy teljes életet élő ember életútját ismerte el."

(Péterfalvy Pál, a Világbank magyar konzultánsa, Washington)

"Őt nem lehet elfelejteni"

"Ma érkezett levélben kaptam a szomorú hírt Karcagról, hogy volt angol tanárom és cserkészparancsnokom és barátom, aki iránt legmélyebb tisztelettel és megbecsüléssel vagyok, tudó megbetegedéssel fekszik otthonában. A hír nagyon lesújtott, hiszen 34 évi

távollét után 1990 augusztusában sikerült Karcagra hazalátogatnom, és egyik kiemelkedő élménye ez időnek az volt, hogy annyi év után még egyszer megölelhettem, és hálás köszönetemet fejezhettem ki kedvenc tanáromnak, akinek oly sokan olyan sokkal tartozunk. ...Ennek a magyar embernek csak a szilárd és következetes magyar lelket és jellemet építő 50 éves tevékeny cselekvését láthatjuk." (Szegedi Mihály, volt karcagi diák, Melbourne, Ausztrália)

"Egész családoknak küldöm szívből jövő részvételemet. Tudtuk, hogy rákja van, tudtuk, hogy menthetetlen. Ti nem írtatok betegségről, de a rossz hír ide is eljut." (Rudolf Komissza, California, U.S.A.)

"Immár több mint 40 éve őrzöm el nem múlt szeretettel és tisztelettel emléket, alakja összenőtt képzeletemben a gyermek és ifjúság felejthetetlen korszakával, s akihez gondolatban jó volt vissza-visszatérni úgy a derűs, mint a reménytelennek tűnő szakaszaiban életemnek." (Reich Ferenc zenész, Washington, Amerika)

"Kegelettel és szeretettel őrzöm emléket, és gondolok mindig vissza felejthetetlen egyéniségére, hitet és erőt sugárzó meleg emberségére." (Dr. Imre Sándor docens, Debrecen)

"Mi is azok közé tartozunk, akik tudják, hogy Ő milyen ember és milyen tanár volt! Büszkék vagyunk arra, hogy tanítványai lehettünk a diákevek után is; sohase felejthetjük el, amit tőle tanultunk és tanulhattunk. Elismerő és korholó mosolyát, kedves emléket szeretettel és kegelettel megőrizzük! (Dr. Csornai Márta és dr. Polgár Zoltán, Kecskemét)

"A Gábor Áron Gimnázium az Ő vezetése alatt elsősorban mint erős angol-tagozatot működtető intézmény vált ismertté megszerezte. Jőmagam is így szereztem róla tudomást szülőfalumban, a Jászoknál túloldalán. Jelenleg a fővárosban tanítok, és jól látom, mennyit számít az iskola életében egy ilyen értékes, tiszta jellemű vezető. .. Vigaszt a fájdalomban talán csak az jelenthet, hogy az ilyen nemes élet nem múlik el nyomtalanul: az utódokban és tanítványokban tovább munkál. (Tarnóczy Gácsi Katalin, földrajz-rajz szakos tanár, Budapest)

Lengyel Boldizsár

Gondolatok a könyvtárban a könyvtárügyről

Utólag jelképesnek érzem, hogy az alábbi beszélgetésre a megyei könyvtárban került sor. Megtudtuk ugyanis, hogy tragikus ott a helyzet, elképzelhető, hogy hónapokra be kell zárni az intézményt. A postaköltségük májusra kimerült. Az energiára biztosított költség jó esetben szeptemberig lesz elég. Költségvetésük 1991-re májusban még nem volt. A gyűjtemény fejlesztése, a folyóiratok beszerzése sem biztosított a kívánt mértékben. A 10 %-os dologi támogatás még az áremelkedéseket sem fedezi. Az energiaárak emelése 50 % körül mozog. Az épület felújítása csigalassúsággal halad. A két önkormányzat közötti vitáról, az érdekek harcáról a szakma csak pletykaszinten tud valamit. A május 24-én történt kerekasztal beszélgetésen részt vettek: Csáti Péterné, Lengyel Gézőné, Pápayné Kemenczey Judit a megyei könyvtárból, Gaál Sándor könyvtárvezető Tiszafüredről és Kovács Zsuzsanna a zagyaréki könyvtár vezetője.

A közművelődési könyvtárak költségvetése mire elég 1991-ben?

Milyen gondok, problémák nehezítik a könyvtárak tevékenységét?

P.L.-né: A könyvtárosok arra számítottak, hogy az önkormányzatok tagjai a kultúra által már valamilyen módon megfertőződtek, hiszen többségük egyetemen, főiskolán tanult. Kézenfekvőnek tartották, hogy a művelődés ennek megfelelően kap megbecsülést. Sajnos, nem így történt. Bár titokban felkészültünk rá, mégis kijózanítóan hatott, hogy az önkormányzatok anyagi helyzete enyhén szólva nem túlságosan fényes. Attól függően, hogy szubjektíven hogyan ítélték meg a könyvtár helyzetét, alakult a költségvetés. A kiszolgáltatottság vonatkozik a bérezésre is. A kötelező bérekért például külön harcot kellett vívni. A dologi kiadásokhoz nem mindenütt kapták meg a 10 százalékkal felszorozott összegeket. Az igazsághoz tartozik, hogy néhány településen viszont lényegesen jobb anyagi kondícióval indították a könyvtárat, mint az elmúlt esztendőben. A kép tehát változatos, és önkormányzatonként egészen eltérő.

Lehetne konkrét példát is hallani?

P.L.-né: A városi könyvtárak közül nehéz helyzetben van Tiszafüred város könyvtára, ahol az igazgató kemény harcot folytatott a működési feltételek biztosítása érdekében. Tragikus számunkra a bezárt Rákócziújfalui könyvtár. Jánoshidán a takarítást is vállalták a könyvtárosok. Áldatlan állapotok uralkodnak a megyei könyvtárban.

Kötelken viszont lényegesen magasabb költségvetéssel, állománygyarapítási összeggel indultak. Jó a helyzet Tiszaörsön is.

Megértem az anyagi gondokat. A példák mégis azt mutatják, sokszor a szemlélettel van baj. Vannak előbbre sorolt feladatok. Kunmadarason a polgármester arról panaszkodott, hogy a fűtés, világítás biztosítása is gondot jelent.

Tehát minden az önkormányzatokon múlik, kötelezően előírt országos normák nincsenek?

P.L.-né: A központi irányelv lakosként 100 forintot ír elő a kultúrára összesen. Az összeg megoszlik a településen található kulturális intézmények között. Tudomásom szerint ezt az összeget sem osztották le mindenütt.

Cs.P.-né: Az államilag biztosított összegekhez szándékaik, lehetőségeik arányában tesznek kiegészítést az önkormányzatok. A gyakorlat ezért azt mutatja, csak kivételes esetekben lépik túl.

G.S.: Csak akkor kezdek gondolkodni és cselekedni, ha tudom, milyen paraméterekkel láthatom évekként előre a könyvtár szisztémáját. Fontos az előrelátás. Ha külső és belső nehézségek hatására, vissza kell lépni az 1960-as évek szintjére, akkor bőséges a költségvetésben biztosított összeg. Ha mindössze arra kell berendezkednünk, hogy a polgármesteri hivatal információs bázisa legyen, akkor szintén főleg beszélni pénzről. Dehát a könyvtár, a művelődés mindig is a jövő letéteményese volt. Napjainkban a rohamosan fejlődő országok gazdagsága bizonyosság erre. Akkor pedig ennek megfelelően kellene anyagi feltételeiről gondoskodni.

L.G.-né: Furcsa összehasonlításokat kínálnak a több évtizedre visszanyúló kimutatások. Összehasonlítottam 1980-at napjainkkal. Furcsa dolgok derülnek ki. Bár minden évben gyarapodott a könyvbeszerzési összeg, mégis 10 évvel ezelőtt 106 ezer könyvet vásároltak a könyvtárak, 1970-ben viszont 60 ezret. Csökkent a beszerzett könyvek és dokumentumok mennyisége. Korábban 4200 folyóirat járt, most 3400. Pedig soha ekkora választék folyóiratokban nem volt, mint most. Sajnos csak töredékét tudják a könyvtárak megrendelni. Még a megyei könyvtárnak is le kellett mondania külföldi és hazai folyóiratok megrendeléséről.

G.S.: Akármilyen címen csökken a könyvtárak gazdasági potenciálja, az végül is egyformán jelenik meg a gyűjteményben, a munkaidőalapban és a forgalomban. Bármelyik szeletéből kell levágnom, az egészet érintem. Az értéktelenedő gyűjtemény kihat a forgalomra, a csökkenő forgalom később feleslegessé teszi komoly szellemi erőik intézményhez kötését.

A problémát tovább bonyolítja a jelenleg alakuló könyvkiadás. A könyvpiacra történő tájékozódáshoz több idő kell, és magasabb képzettség. Legalább egy státusszal nagyobbak a követelmények. Ez azt jelenti, ha eddig 100 forintba került az egy dokumentum beszerzésére fordított szellemi munka, most 300 forintba kerül. Zaklattottabb, feszültebb közérzetű társadalomban a rutin olvasószolgálat nem sokra megyünk. Nem lehet igényesen kiszolgálni több száz olvasót egy embernek. Nehéz hangot találni a munkanélküliekkel, a marginális szférába sodródó nyugdíjasokkal. Ehhez a munkához magas kvalifikált, sokoldalúan képzett könyvtárosokra lenne szükség.

Sajnos a könyvtári szakma félénk, rengeteg belső feszültséggel küzd. Nehezen képes tévhitet, hamis elemeket megengedni. Az országgyűlésben is most folyik annak a törvénynek a megalkotása, mely előírja az önkormányzatok szerepét, felelősségét a település könyvtárügyéért. A jó törvény hiánya is nehezíti helyzetünket.

K.Zs.: A községi könyvtárak állapota még rosszabb, hiszen ott egy, jobb esetben két könyvtáros dolgozik mindössze. Beszerzéssel, leltározással, olvasószolgálattal, rendezvények szervezésével kell foglalkoznia. Pakol, takarít, raktároz, sokszorosít egy személyben a könyvtáros. Megszűnnek a muzik, visszafejlődnek a művelődési otthonok. A könyvtár lassan szinte egyedül marad, ezért érdemelne nagyobb figyelmet az önkormányzatoktól. Mégis, szinte utolsó helyen vagyunk a beosztásban. Legtöbbször az alig megfogható maradékot kapjuk. Egyetemet végzett önkormányzati tagok nem érzik a könyvtár szükségességét a település művelődésében. Saját gyerekeiket hozzák akaratlanul is hátrányos helyzetbe. Sokan mondják, a kultúra csak ráfizetés. Pedig a fejlett országok példája egyértelműen bizonyítja, hogy minden gazdasági fellendülést a művelődés fejlesztése indított el. Ma ott tartunk, hogy évente egy olvasóra nem tudunk venni egy könyvet. Pedig most kellene igazán a könyv, amikor a lakosságnak egyre jelentősebb része nem tud vásárolni irodalmat, folyóiratot. Az elmulasztott lehetőségekkel ír keletkeznek, amit később nem lehet kitölteni. Ma még olyan az állomány, hogy középiskolások, főiskolások, egyetemisták tudják használni. Ha lerobban, kiopnának belőle a használók.

Cs.P.-né: A könyvtáraknak végtelenül nagy a tűrőképességük. Soká derül ki bármiféle tragédia. Ugyanakkor kettős szorításban élnek. A használói igény gyakran alacsony szintű, igénytelen, a könyvtár pedig igazi alapértékek tárolására hivatott. Most a könyvtárak jelentős része annak örül, ha működési költségeit szeptemberig fedezni tudják.

A könyvtárak nem először kerülnek nehéz helyzetbe történetük során. Milyen kiutat lát a szakma? Sor kerül-e a közeljövőben valamiféle váltásra?

P.L.-né: A váltás apró jelei már mutatkoznak. Nagykörűben például egyesületi könyvtár létesült. Az egyházak is gondolkodnak könyvtárak felállításán. Az üzemekben szakkönyvtárak működnek. Igazából megvan a lehetőség magánkönyvtár létesítésére is, ha erre lenne tőke, és valaki ebben látna lehetőséget. A folyamat természetesen ma még hosszú.

Cs.P.-né: A szerkezetnek változnia kell, ez egészen biztos. Egymástól karnyújtásnyira, hasonló funkcióval dolgoznak könyvtárak. Ez felesleges! Új

formák kialakulásához viszont hosszabb időre van szükség.

P.L.-né: Nagykörű azért fontos a könyvtárügy szempontjából, mert a megszokottól eltérően, fordított képet mutat. Nem az önkormányzat fenntartói tevékenységét segíti az egyesülés, hanem az egyesülés által fenntartott intézményt segíti az önkormányzat. Van egy közösség, amely magáénak érzi az intézményt, kontrolálni tudja annak hiányait, szükség esetén dotálni is képes. A használó alakítja tehát saját igénye, szükséglete szerint. Ez ma szinte az egyetlen motivációs tényező. Közösségi igény nélkül nincs értelme közösségi könyvtárnak. Nem új dolog ez, hiszen 1949-ben rengeteg olvasókör működött például a megyében, könyvtári készletekkel. Vannak gyökekek, melyeket újra eredeztetve fejlődést lehet indukálni. Sajnos, működik egy fékező erő is. Ha valaki változásra tesz javaslatot, mindenki védeni kezdi a saját várát, mert ott mégis csak ő az úr. Függetlenül minőségtől, komforttól és egyebektől. Felülről vagy belülről jövő kezdeményezések mellett tehát a közösségi igények szerveződése hozhat lényegi változást a könyvtárügyben. Érní kell az időnek.

G.S.: Adva van a század utolsó évtizedének magyar népessége. Fogadjuk el az egyharmad elméletet. Egy rész funkcionális vagy valóságos analfabéta, másik rész éppen csak hogy olvasni tud, a harmadik rész, aki esz-közként használja az olvasást. Ez tökéletesen megfelel a magyar gazdaság és a magyar társadalom jelenlegi állapotának. A kérdés lényege, hogy a mozgás iránya merre mutat. Valóságosan és meghirdetve. Kísérletezésre se idő, se hely. Ehhez kicsik és szegények vagyunk. Olyan meglévő nemzetközi példákat kell követni, amelyek javítanak a meglévő arányokon. A magyar könyvtárügy romlása nem az utolsó egy-két évben következett be. A hetvenes évek végén már érezhető volt a jelenlegi problémák egy része. Tehát folyamatos leépülésről, defenzióról van szó. Számomra most azok a jelenségek fontosak, amelyek mellé ésszel, tehetséggel hozzá lehet állni. A cselekvési formák egy részét pedig csak félszeg mosollyal figyelem. Tervezni, szervezni, elemezni, értékelni, instrukciókat adni, bátorítani vagy bátortalanítani csak úgy lehet, ha öt vagy tíz évre előre látok. A könyvtár hallatlan lusta, merev intézmény. Adott a kialakított állománya, és adott használói

közegének szokásrendszere, ízlésvilága, mentalitása. Ezért reagál lassan.

Ma már világos, hogy a használói közeg anyagi, erkölcsi áldozatvállalása nélkül nem tud működni az intézmény. Így van ez minden gazdag és művelt államban. A másik fontos pillér a helyi önkormányzat. A harmadik fontos tényező az állami szabályozás és gazdasági befolyásolás.

Sajnos a Kupa-program csak 1993-ra tervezi a közgyűjteményi törvényt az országgyűlés elé vinni. A briteknél 1757-ben már volt könyvtári törvény, amely az akkori önkormányzatokat kötelezte könyvtárfejlesztésre. Meg is lehet nézni a brit könyvtárügyet.

A művelődéstörténet azt is igazolja, hogy nem lehet jó könyvtárhálózatot kialakítani a három pillér nélkül. Csak együttes jelenlétük garantálhat minőséget. Illetve bármelyik hiánya leépüléshez vezet, beteggé teszi az egyébként is sérülékeny könyvtárügyet.

P.L.-né: Véleményem szerint ott, ahol polgárság van, a szó nemes értelmében, és ott, ahol demokrácia van, a három pillér valójában csak kettő. A polgár adózásával támogatja a művelődés ügyét az adott településen. Ugyanakkor keményen számon tudja kérni a pénzek felhasználását. Ma még ez nálunk elképzelhetetlen.

A politikusok már közhelyszerűen használják a kifejezést: művelődés nélkül nincs gazdasági fellendülés. Sokan emlegetik Széchenyi mondását a kiművelt emberfőkről. Sajnos, a gyakorlat más. Amikor az önkormányzati törvény hatáskörét kiegészítő jogszabályokról volt szó, az előkészítő időszakban, akkor a könyvtárügyről első variációját a következő javaslat született. Minden háromezer lakosúnál nagyobb településen nyilvános közkönyvtárat kell működtetni az önkormányzatnak. Második menetben már csak 5000 lakostól kellett, aztán lakostól eltekintve már csak annyi volt, hogy valamilyen szolgálatot működtessen a könyvellátás érdekében. A napokban vitatják az egyik képviselő önálló indítványát, aki azt kérte, teljes egészében maradjon ki ez a mondat. Az önálló indítvány tartalma döbbenetes, függetlenül attól, hogy még nem tudom, mit mond rá a Tisztelt Ház. Az illető, tudomásom szerint, könyvtárszakot is végzett kolléga volt valaha. A Könyvtáros Egyesület hivatalosan tiltakozott indítványa

ellen. Bármilyen szinten széjjelnezzünk tehát, az elmúlt 20-25 év keményen leverte a közművelődés ügyét, a könyvtárügyet is. Idő kell a károk kiheveréséhez. A könyvtárak állapota folyamatosan romlik, az állomány egyre értéktelenedik, kevés a folyóirat, és jólképzett szakemberek mennek el más területre dolgozni. A minimális műveltséggel dolgozó, esetleg jószándékú emberekből soha nem lesz világító lámpás a faluban. Van olyan könyvtáros, aki este hét óra helyett már négy órakereset hazamegy munkahelyéről, és mindezt a település közönyösen nézi. A könyvtárost nem érdekli, hogy napokon keresztül senki rá nem nyitja az ajtót.

A múlt persze más vonatkozásban is visszaüt. Évtizedekig művelődési hálózatot építettek inkább, könyvtárat alig. A klubkönyvtárak jelentenek némi kivételt. Nem sikerült jelentős könyvtárfejlesztést kikényszeríteni. Fegyel-mivel fenyegették azt a vezetőt, aki könyvtárat akart építeni.

Nehezen élünk tehát. Tudjuk, hogy alig jut pénz erre a területre. De azzal is tisztában vagyunk, ha nem tudjuk önmagunkat kihúzni a kátyuból, akkor a környezet igényét sem tudjuk felkelteni.

L.G.-né: Többnyire minden községben van főfoglalkozású könyvtáros. Átlagos a középfokú képesítés. Községekben ritka kivétel a főiskolai végzettség, városokban az egyetemet végzettek hiányzanak. Jelenleg 205 főfoglalkozású könyvtáros dolgozik a megyében. A szakmai irányelvek szerint 313-ra lenne szükség minimálisan. Az utóbbi időben sorra szüntetnek meg állásokat, illetve félműszakos szolgáltatásokat adnak csak. A nehezülő viszonyok a fluktuációt is erősítik.

G.S.: Nekem külön véleményem is van ebben a kérdésben. A főiskolai képzés a hatvanas években indult. A helyi társadalmi struktúrákban alig van múltja a szakmának. Lényegesebb még ennél is viszont az, hogy iskolai végzettség tekintetében lakónépességünk hogyan viszonyul más megyékhez. Rendkívül alacsony az érettségizettek aránya, emlékezetem szerint 22-23 százalék. Kik fognak olvasni, és mit olvasnak az emberek? A könyvtárba térők itt nem azt mondják, mit kérnek, hanem azt, hogy vinnék magammal valami olvasnivalót. A jelenlegi mű-

veltségi szint, a társadalmi, gazdasági állapot körülményei között alig számíthatunk jobbra. A helyzetet tekintve akár azt is mondhatom, könyvtáros túlképzés van. Ha nem Hongkongot akarunk csinálni Jász-Nagykun-Szolnok megyéből, hanem Biafrát, akkor nem érdekes, mennyi a kiművelt emberfő a megyében, illetve egy-egy településen. Ebben az esetben maradhatnak a kevésbé felkészült könyvtárosok, mert azok legalább hajlamosak letörölni a port a könyvekről, megtalálhatóvá teszik a könyvet, becsülettel adminisztrálnak, és ügyelnek a vagyonvédelemre. Ha gazdasági megfontolásokból emeljük a szolgáltatási díjakat, ez további forgalomcsökkenéssel jár. Vagyis azonnal felesleges munkaidő alap keletkezik, létszámot lehet csökkenteni. De ebben az esetben merre fogunk haladni? A dilemma, ami előtt állunk, megengedjük-e magunknak azt a luxust, hogy nullára viszünk mindent, hogy egy újabb építkezést kezdhesünk? Ha ezt megtesszük, akkor a Finlandizálásként deklarált célok léggömbökké válnak. A taktikai kín ebben a pillanatban az, hogy az emberi lelkiismeret és tűrési határain belül meddig lehet elmenni a kikerülhetetlen retriskció műveleteiben. De számomra sokkal izgalmasabb az, hogy 1992-93-94-re vannak-e kijelölhető prioritások, és ha vannak, melyek azok? Másfelől, a társadalom a maga minden kínjával, a prioritásokhoz rendelkezik-e fizetőképes kereslettel.

A szakma akkor jelölhet ki fontosági sorrendet, ha az önkormányzatot partnernek tudja tekinteni. Mert a megvalósuló prioritások érdekében - szóhasználatukkal élve - ők hoznak következmény döntéseket. Sajnos, a könyvtárral kapcsolatos teendők nem tartoznak az alapfeladatok közé.

Szolgáltatás-visszafejlesztést, egy használati depressziót, nyitvatartáscsökkenést taktikailag egy-két évre el tudok képzelni. Egy feltétellel. Ha a harmadik esztendőben hozzá tudok igazodni a társadalmi pezsdüléshez.

P.L.-né: Szerintem nagyon nehéz prioritásokat kijelölni, és a csendes türés útját meghatározni. Ellentmondásos a kép sok vonatkozásban. A standokon tömegével jelent meg a krimi és egyéb kiadvány, köztük azok az alapvető kézikönyvek, amelyek eddig hiányoztak. Sorra adják ki azt a szépirodalmat, melyet egy korábbi kultúrpolitika mellőzött. Ezek nem hiányozhatnak a könyvtárakból. Még sincs pénz a

megvásárlásukra. Ami most kimarad, pótolhatatlan lesz tíz évig. A könyvtár pedig éppen a szolgáltatásra lesz alkalmatlan. Valamikor azt tanultuk a könyvtárhálózat előnyéről, hogy bárhol belépünk a rendszerbe, az egész gyűjteményt használhatjuk. Ezt bizonyította az úgynevezett könyvtárközi kölcsönzés. Most viszont ott tartunk, hogy nem tudja megfizetni a falu a postaköltséget. Az olvasó szintén nem tudja ezt megfizetni. A valamikor szép elmélet tehát már rég a múlté.

Ebben az átmeneti helyzetben a szakemberek mit tartanak fontosnak a könyvtárügy érdekében?

P.L.-né: A magam részéről legfontosabbnak tartom a gyűjtemény megmentését.

Ne fűtsenek, ne világítsanak, ne nyissanak ki ha kell, de a gyűjtemény hiánytalanul mentődjék át a jövő számára. Ez azt jelenti, hogy a könyvvásárlásról nem szabad lemondani. Nem szabad engedni, hogy egy jól kifejlesztett gyűjteményt a szétforgácsolódással teljesen értéktelenné tegyenek.

K.Zs.: Érzésem szerint viszont a gyűjtemények az említett körülmények között történő megmentésével elveszítjük a szakképzett könyvtárosokat, akik kevesebb pénzért, csökkentett munkaidőben, rosszabb körülmények között nem vállalnak munkát.

P.L.-né: A gyűjteménnyel együtt természetesen a szakképzett könyvtárost is meg kell tartani. Abban reménykedem, hogy az olvasók, ha kevesen vannak is, de cselekedni fognak, ha bezárják a könyvtárat anyagi problémák miatt. Nem lehet langyos vízben maradnia a lakosságnak sem.

K.Zs.: Az önkormányzatok, ha akarnak, tudnak gazdálkodni. Az lenne jó, ha a maradék pénzekből többet adnának a könyvtárak költségvetéséhez. Különösen fontos lenne ez most, az átmeneti években. És meg kell tartani a szakképzett embereket.

G.S.: Önművelés, önkritika, és ennek tükrében megőrizni ameddig csak lehet a használók bizalmát. Tetszik, nem tetszik, újra kell tanulni a szakmát. Vége a kényelmességnek, a megszokásnak, a rutinnak.

Cs.P.-né: A szakmát most kell felrázni. Most kellene hangoskodni a jövő könyvtárai érdekében. Érvelni kell, hogy a jelentkező jogos érdekek rendszerében megfelelő helyet kapjanak a könyvtárak. Sírjunk, ha kell, fogalmazzuk meg igényeinket, mozgósítsuk az olvasótáborot.

Wehner Tibor

Szolnok, szabványok, szobrok

Most már - képletesen és valóságosan is - tisztul az összkép: az átláthatatlannak tűnő kavargásból védtelenül és csupaszon hullanak ki súlyosnak és hitelesnek minősített, testetlen, bábszerű fogalmak és képződmények, s áttetszőn áll előttük egy látszatpillérei nélkül maradt, támaszait vesztett, gyenge konstrukció.

 négy és fél évtized valóságát hol barbár, hol gyengéd agresszivitással meghódító rendszer ön maga igazolására, híveinek és ellenségeinek meggyőzésére lázas sietséggel díszítette fel sívár élettereinket. Gazdag színképű, szövvényes összetételű örökség gondozóivá avattattunk: a politika és az esztétika sajátos elegyében vígan tenyészett a tartalmatlanságot ügyesen álcázó üres forma. A szobroknak, emlékműveknek, díszeknek kinevezett, szobrászati eszközökkel, metódusokkal és ceremóniákkal létrehozott és elhelyezett objektumok, példányok tömege köztereinken állandó résztvevőként agitált, reklámozott, intett, figyelmeztetett, dorgált, fenyegetett, felszólított, felvigyázott, utalt, asszociáltatott, térített, ösztöklélt. A szocialistának nevezett rendszer ideológusai - feltartóztathatatlan tüsténkedésük megannyi tárgyiasult emléke tanúsítja - igencsak jól megtanulták: az emlékmű, a szobor a rendszer legjobb, leghatásosabb reklámhordozója. Masszív, maradandó, lassan jár le a szavatossági ideje, egyébként bármikor - különösebb feltűnés nélkül - cserélhető.

Sajnálatosnak minősíthető azonban, hogy a monumentumállítási jogát (ostobán felismerve szükségszerűségét) az uralkodó osztály, réteg mindig fenntartja magának, s így a kontroll lehetősége megszűnik. A hatalom egészen addig, míg nem fordul újra a kocka, ellenőrizetlen, mohó, bővített szobor/újra/termelést kezd és folytat (az elsődleges cél felülmúlni a megelőző korszak és berendezkedés ebbéli tevékenységét), hogy aztán átadja a helyet az újonnan érkezők tisztogatási akcióinak.

A mennyiségi mutatók, a méretek általában nőnek, talán elég, ha a szentek szobrait összehasonlítjuk a munkásmozgalmi hősök monumentumai-val, vagy ha a budapesti, gellérthegyi Felszabadulási Emlékműnek nevezett objektumra utalunk, amellyel az új hatalom manapság sehogy sem tud mit kezdeni: tipikus se vele, se nélküle-situáció. (Jómagam demokratikus, a társadalmi mozgásokat érzékelő-közvetítő mobilál alakítanám: alaphelyzetben a pálma a nő lábainál heverne, és a hét egy napján - amikor a kiváló termelési sikerek tetőznének, legalacsonyabb lenne a munkanélküliség, éppen nem tüntetnének a hajléktalanok, bizakodásra adhatnának okot a tőzsdei mozgások is, és nyugvópontra jutnának a pártpolitikai küzdelmek -, szóval eme tényezők szerencsés együjtjárszása pilanatában, amikor felcsillanna végre valami kis általános (heti) remény, nos akkor a sudár magyar fiatalasszony robotderekával lehajolna, szoborkarjaival felemelné és a magasba nyújtaná a pálmaágat. Erre lehetne várni, esetleg tippelni, fogadni is: az emelés időpontjára, talán mértékére, magasságára - a város, az ország életébe így kapcsolódhatna be aktívan egy múlt rendszer által teremtett, a mai élethez igazított jelképi tartalmú(?) mű(?).

 ulajdonképpen e hoszszúra nyúlt bevezetőben is már Szolnok szobrairól beszéltünk. Kockázatos vállalkozás egy város monumentumairól írni, egy olyan település műveiről, amellyel a krónikás nem él együtt: a szobrok, a szobrászati emlékek csak úgy élhetők át, csak úgy érzékelhetők teljes mélységükben, értékelhetők teljes felelősséggel, ha múltjuk van bennünk, ha történeink összekapcsolódnak. Kérjük tehát eszmefuttatásunkat benyomásaink gyors ítéletté formálásának minősíteni, amellyel vitatkozni: szükségszerű. A nyolcvanas évek végén, a kilencvenesek elején azonban hatványozottan nehéz a helyzet: a változások időszakát éljük, és egyáltalán nem biztos, hogy amit egyszer megnéztünk,

azt néhány hónap múlva - visszatérően, kontrollálni véleményünket - a helyén találjuk. A köztéri állandóság talán sohasem vált olyan ideiglenessé, mint napjainkban. Szolnokon is ezért válhattott a változások áldozatává: Kovács Ferenc Munkásmozgalmi Emlékműve a városközpontban, Kocsis András Lenin-monumentuma a Tisza-parton, valamint emeltetett le posztamenséről néhány mellszobor (pl.: Szamuely), és könnyen lehet, hogy mire e sorok napvilágot látnak, további alkotásokról is csak múlt időben beszélhetnénk (beszélhetünk) már. Természetesen a dolog azért nem ilyen egyszerű: a szoborbontással (esetenként döntéssel) csak a köztéri objektumok tárgyi mivolta tűnik el, a vizuális emlékezet, a kollektív tudat nem töröl: a Tisza-parti sétány ligetében hosszú évtizedekig ott áll még majd Vlagyimir Iljics konvencionális - és jóságos, atyáskodó - alakja, és a városközpontban ott "tüntet" majd a keményen lecövekelt, bal karját égnek nyújtó, briliáns jellegtelenségbe gyömöszölt, szürkességbe burkolt, általánosságok bilincseibe szorított - erőt, bizakodást, magabiztonságot, optimizmust, stb. sugárzó-tükröző - ércfigura (a háttérben zászlórudak). A budapesti Sztálin-emlékmű - jóllehet csak néhány évig állt helyén - bizonyosan nem esztétikai értékei révén, mégis a kollektív tudat fontos szereplőjévé, szerkesztésévé vált.

Elég körbepillantani a városban, elég egy röpké séta, a gyors szemrevételezéssel megállapíthatjuk, hogy Szolnok is megkapta a szocializmus korszakának köztéri szobordózisát: központi és helyi pénzekből, felsőbb utasításokra és "lentről indított" kezdeményezésre a hevenyészve kialakuló, zavaros kánon íratlan törvényeihez igazodva a köztéri ágazatok megannyi megszokott típusa, műformája, anyaga és technikája felvonult a korábbi időszakok architektonikus örökségével alig-alig számoló embertelen szabványépítéssel pusztítása nyomán fennmaradt parányi térségeken, összeszűkült kis terekben. Így az MSZMP-ikonográfia meglehetősen lassan és esetle-

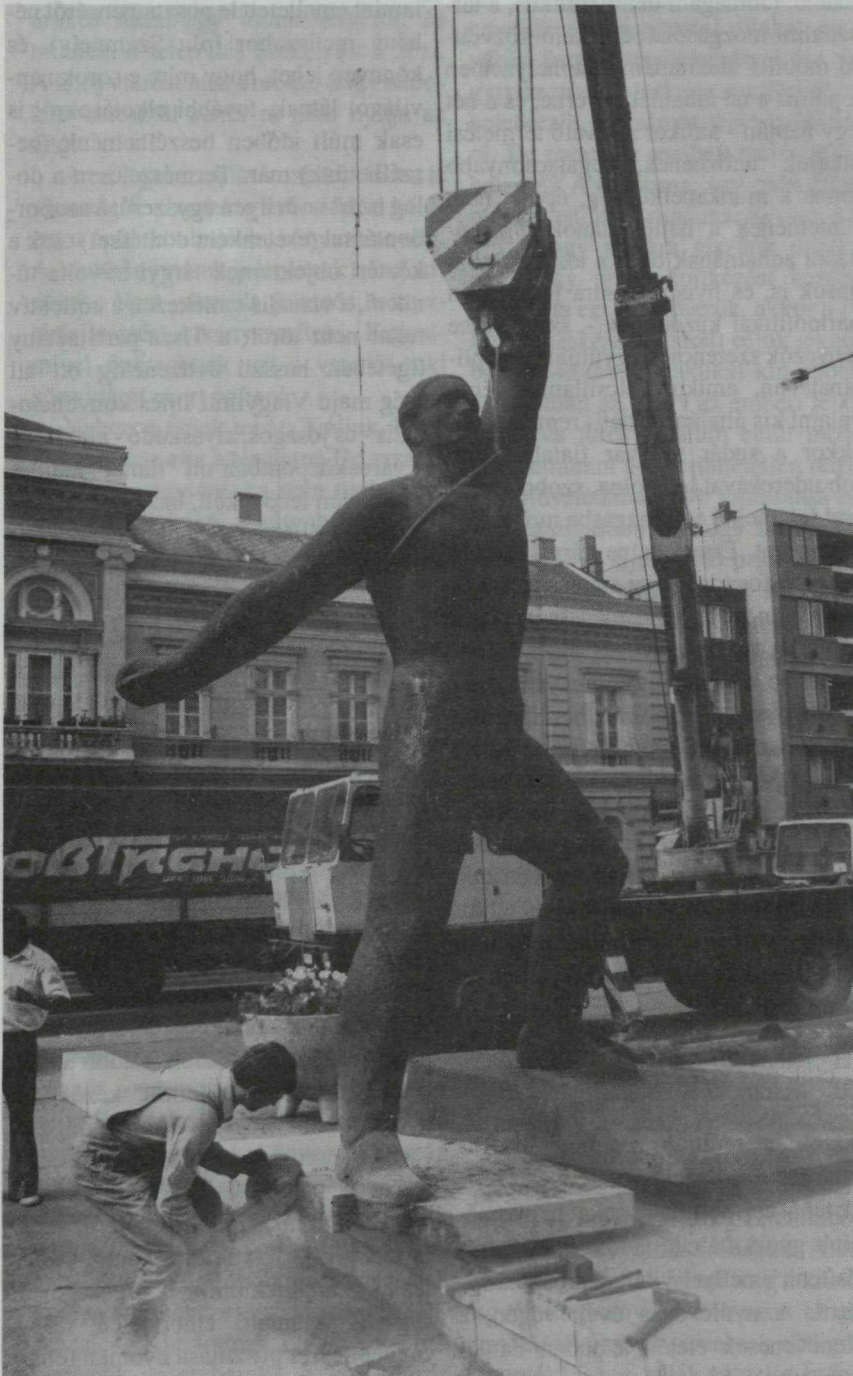

gesen kikristályosuló, a tudatos szándékokat és a véletlenszerű tendenciákat elegyítő szabályrendszere - amelynek két alapvető, jól körülhatárolt dik-tátuma a tiltás és a megengedés volt - szellemében Szolnokon is feltornyo-sult a felszabadulási, a munkásmozgal-mi és a szovjet hősi emlékmű, és persze létesült Lenin-szobor is 1945 és 1990 között. Ez a négy típus volt a legfontosabb, s valószínűleg minden 1945 utáni megyeszékhely, nagyobb

város dicsekedhetett velük: általában a városközpontok frekventált helyein, a pártszékház előtt vagy közelében, de legalábbis kiemelten, tájékozási pontok gyanánt álltak, állnak. E köz-ponti emlékek mellett szobrot kaptak az új rendszer új szentjei - a munkás-mozgalom hősei -, és kissé - finoman, de mégiscsak háttérbe szorítva - az egykori helyi kötődésű írók, költők, művészek, tudósok portréi, az országos nagyságok (Kossuth Széchenyi, Pető-fi) emlékei; aztán hosszú, tömött so-rokban vonultak, vonulhattak fel az ún.

díszítőszobrok: jobbára vérbő, realista stílusban, elsősorban a munkát és a pihenést is kedvelő, az önfeledt és ugyanakkor nyugodt, életerős és tette-rekész (gyermeküket szerető és óvó) em-bert testesítve-jelenítve meg. Nagy eredménynek számított, ha a művész az elvonatkoztatás, a stilizálás olyan fokára juthatott el a köztéri műfajok-ban, mint Laborcz Ferenc a Vonulók (vagy Óvodások) című alkotásával, amely 1974 óta a Marx-parkban áll: a hatvanas években ez a mű még vérlázi-tóan formalistának, avantgardnak mi-nősítettetett volna.

Nagy szerencse, hogy a korábbi ko-rok "hordaléka" a megállíthatatlannak tűnő szobortelepítés ellenére - többé-kevésbé sértetlenül - fennmaradt. Szol-nok legértékesebb szobrászati emlékei - értékeremtő tényező gyanánt nem-csak az időt, a kort mérlegelvén - a régmúltban jöttek létre: milyen szép, hivalkodástól mentes a Baross utcai víztorony tövében álló fogadalmi ke-reszt, s a Tisza-parti Mária Immacula-ta-oszlop, s mély, emberi hangon szól hozzánk a Koltói Anna úti ferences templom előtti téren otthonra lelt, 1749-es keltezésű, későbarokk Kálvá-ria-szoborcsoportozat. A barokk és a klasszicista stílus érintkezési pontjain született a Vártemplom mögött az arra járó 1804 óta köszöntő, kőből faragott Nepomuki Szent János-emlék, s ennek a korszaknak a terméke a provincioná-lis színekben játszó, Koltói Anna úti, 1800-ban emelt, "Szomorú Jézust" áb-rázoló mű. Különleges emléke a város-nak - és nagy kár, hogy a településen áthömpölygő gépjárműfolyam befo-gadhatatlanná, megközelíthetetlené, holttá teszi - a Tisza-hídnál 1868-ban állított, faragott kődíszszel ékesített 1848-as emlékoszlop, s ugyanígy Rad-nai Béla Damjanich János-emlékműve (1912). A carrarai márványból kialakí-tott, íves záródású architektúrával ke-retelt, mozgalmas, négyalakos szobor-csoport a Művésztelep melletti park kis dombján, mint természetes posztamen-sen áll, s uralja terét: a kompozíció mesterien idézi meg az 1948-as forra-dalom és szabadságharc szellemét, tör-ténéseit. Szerényebb jelentőségű az 1928-ban állított, a korszak emlékmű-termésének átlagát reprezentáló, Szentgyörgyi István alkotta első világ-háborús emlékmű a Ságvári körút vé-gét lezáró parkban. Az értékek között

Fotó: Nagy Zsolt

tarthatjuk számon a városhoz az 1930-as évek első felében kapcsolódó Borberek Kovács Zoltán-életmű néhány jelentős alkotását is: mindenk előtt a Damjanich János Múzeum épületének bejárati falát díszítő két, összefogott, kompakt szerkesztésű - egykori emlékmű-részlet - domborművet: a háromalakos Aratók és a négyalakos Kubikusok (1939) címűt. Borberek Kovács műhelyéből került a Tisza-Szálló és Gyógyfürdő épülete elé a játékos megformálású Leány halakkal című díszkút (196), amely L.Menyhért László jellemzése szerint az épülettel egybehangolva Szolnok legszebb, intim hangulatú terét hozza létre, s kiváló mestermunka a Tisza-parti sétányon látható Verseggy-büsztt (1934) is. Szolnok is magáénak tudhatja - a város Rendelőintézetének épülete fogadta be századunk egyik legnagyobb szobrászának, Medgyessy Ferencnek egyik 1955-ben faragott, mesteri kőszobrát: a lány körvonalakkal közrefogott, tömbszerűen fogalmazott, gyermekét szoptató anyát ábrázoló alkotás egy-egy példánya a budapesti Gellérthegyen és a debreceni Medgyessy Múzeumban is megtalálható. A Művésztelep kertjében rejtőző XVIII. századi indiai bivalyszobor (1926 körül) - itt hiába kerestük a Pátzay Pál megformálta Vidovszky Béla-bronzszobrát; csak posz-

tamensét találtuk -, s a telep bejáratával szemben látható, Papi Lajos által kialakított ún. Török kút (1975) a város érdekes, artisztikus emlékei közé sorolható. Rejtélyes, furcsa, besorolhatatlan, az újkortól magyar köztéri szobrászatban társtalan alkotást fedezhetünk fel a Koltói Anna úti egykori gimnázium, a ma kollégiumnak otthont adó épület előtt: Kamotsay István 1974-ben állított, nyilvántartási címe szerint Műszaki-technikai fejlődést szimbolizáló szobrát. A kompozíció középpontjában egy rozsdás csődarabokból összeállított, kitárt karú alakot stilizáló fal áll, amely előtt és mögött vízszintesen elhelyezett sorban tizenegy fekvő üveglap alatt feliratok, idézetek rejlenek. A kompozíció fémrészét már alaposan megrágtá a rozsdá, az üveglapok töredezetek, a feliratok olvashatatlanok voltak látogatásunkkor: sajnos a kompozíció így nem képviselheti már az eredeti művészi elgondolást, koncepciót.

fentebb futólagosan elemzett köztéri alkotások mellett bárhol, bármikor, bármilyen ürüggyel felállíthatták volna a közelmúltban Szolnok szobrát: ifj. Szabó Imre Tanulófiú (1966. 605. sz. Ipari Szakmunkásképző Intézet Kollégium), Bencsik István Ülő

lány (1960. Tánacsics út), Gyenes Tamás Ácslegény (1972. Ipari Szakmunkásképző Intézet), Kovács Ferenc Guggoló fiú (1972. volt Megyei Tanács és Úttörőház közötti park), Simon Ferenc Tanuló lány (1974. Tiszaparti Gimnázium), Kucs Béla Ivó nő (1972. volt MSZMP-székház előtt) - ez maga a Nagy Megtestesült Köztéri Közhely -, Papi Lajos Kuporgó (1975. Várkonyi tér), Nagy István Zenélő (1983. Városközpont), Lajos József Tiszai hajósok (1979. Tiszahídfő), stb. című alkotását; ezek több-kevesebb mesterségbeli tudással kivitelezett, szokványos, közhelyszerű szobrászati termékek. A semmitmondó, plasztikai újdonságot nem hozó, másolatok szintjén vergődő művek a hatvanas-hetvenes-nyolcvanas évek szobrászati tömegtermelésének szellemében és gyakorlata szerint jöttek létre: a feladat pusztá teljesítése esetén a szobrászi invenció nem kéretett számon. A sablonok sorában ott állnak az esztétika, a szobrászat tartományait alig-alig megközelítő mellszobrok, arcképek (Solymosi Ignác, Tisza Antal, Vásárhelyi Kálmán, Sajó Elemér stb.).

Az országosan megszokott-megunt szobrászi kifejezések bombasztikus hatású példányai között méretei, hangsúlyai révén is kiemelkedett a már fentebb jellemzett és időközben helyéről eltávolított Kossuth téri munkásmozgalmi monumentum, s kiemelkedik a Szabó László-Barna Gábor alkotópáros tiszaligeti bejáronál álló Felszabadulási Emlékműve (1970): az ívesen meghajló, a szép természeti környezetet szétroncsoló betonhéj - eseten-modern zászló-imitáció, vagy csak egyszerűen háttér? - előtt, kezében fáklyát tartván egy fiatalember bábja igyekszik diadalmasan előre. Csak azt tudnánk, miért, hová siet oly öles léptekkel, s miért szorongat a kezében - az elektromosság századában - fáklyát?

Netán ez valami szimbólum lenne? (A testtartás, a mozdulat közvetlen párhuzama a budapesti, Kiss István megformálta, 1919-es plakátról átvett motívumot feldolgozó Tanácsköztársasági Emlékmű). Szokványos elemekből építkezik Gyurcsék Ferenc és Kampis Miklós Szolnok 900 éves jubileumi emlékműve (1975) is. A dombon ma-

Fotó: Tarpai Zoltán

gasodó, négy oldalról megközelíthető, egymásra eltoltan elhelyezett súlyos kőtömbök együttese a körülvevő térség toronyházainak vertikálisával és a pályaudvar horizontálisan elnyúló tömbjével felelget. A kőtömbök oldalán feliratok, évszámok, menetelő gyalogos- és lovaskatonák sora, álló paraszthalakok, halászok, állatokat terelő figurák jelennek meg, s e frízszerű díszítések mellett redőzések, hullámvázások lélenkítik - vagy tompítják - a felületek

merevségét. Elbeszélő módban fogalmazott történeti áttekintést kap a hét kőhasábból álló tornyot körbejáró szemlélő - de meglepetésekben, felfedezésekben nincs része, csak azt konstataálhatja, hogy itt egy óriási vállalkozás véghezvitelére készültek a művészek és a megrendelők, de elképzeléseiket nem bontakozhatták ki teljes intenzitással: a téma, a lépték és a mű között szakadékok tátonganak. Miként őszintén csodálkozhat a pályaudvar környékén sétálgató az ismeretlen szobrász alkotta absztrakt fémkonst-

rukción (1975) is: a hasáb-körszelet-elipszis variációira hangolt mű meglehetősen szerény, szegényes hatású. A nagy szobrászati közhelyek sorában az egyik kimagasló teljesítmény Szabó Lászlónak a városközpontban 1986-ban elhelyezett, négy méter magas, kétalakos Olajbányászok című szobra: a fúrószerkezettel tevékenykedő két, fiatal, izmos, sisakos munkás - ő, ha láthatnánk már egyszer szoborban is a munkásosztály egyik pocakos, behúzott nyakú, szája sarkában csikket tartó tagját! - lába alatt posztamensül szolgál a fúrótorony stilizált vasszerkezete, és a fúrófej nemcsak képletesen, valószínűleg is a földfelszín alá hatol. Könnyedén felmérhetjük, hogy a valóágimitáció és a szobrászi elvonatkoztatás harcából ezúttal az előbbi került ki - méghozzá kiütéssel - győztesen, de ez a győzelem bizony meglehetősen kétes értékű. A sokszor látott szobrászi megfogalmazásoktól-megoldásoktól úgy látszik, nem mentenek meg a korszakhatárok, a rendszerváltások sem. Ebbéli vélekedésünket bizonyítja, hogy a Gutenberg téren - előttünk ismeretlen művész - emlékművét avatták fel a közelmúltban: utcakőhalom és lánctalpmaradvány mögött egy kopjafa áll 1956 forradalmára emlékeztetve...

Nem szóltunk, nem szólhattunk minden szolnoki köztéri alkotásról - így számos, belső térben elhelyezett kompozícióról sem - de nem leltárkészítés volt a célunk, csupán benyomásainkat rögzítettük.

Szolnok százas darabszámot közelítő, köztulajdonban lévő, állandó nyilvánosságra szánt műegyüttesének zöme az 1945-től napjainkig terjedő időszakban jött létre. Az érték kevés. A sok-sok sablon, a rengeteg átható fátsultságot sugárzó alkotás tanulsága talán nem lesz egészen haszontalan: talán reménykedhetünk abban, hogy az új korszak már nem követi, nem követheti el még egyszer ugyanezeket a súlyos hibákat. E sorok írójának egyébként az a meggyőződése, hogy az ezerkilencszázkilencvenes évtized úgy állíthatna emléket, emlékművet önmagának, ha nem állítana semmit: az így megtettesülő hiány fejezné ki plasztikusan helyzetünket, állapotunkat, érzésvilágunkat.

Fotó: Tarpai Zoltán

Rideg Gábor

Opus - opera - operi

Gondolom, nem lehet tisztem, hogy egy képzőművészeti tárgyú írásban én értékeljem, mit is jelent, hogy végre egy kicsit mozdulva a város civil társadalma, öntevékeny polgári társaságok szervezték meg a június 2-9-ig tartó Fesztivál Szolnokért című rendezvény-sorozatot. E helyen én legfeljebb örömmnek adhatok hangot, hogy e hagyományteremtőnek szánt kezdeményezés ünnepélyes megnyitására a szolnoki Galériában képzőművészeti kiállítással, illetve kiállításokkal került sor.

Az előbb önszerveződött polgári társaságokról szóltam, maradnék is ennél az elnevezésnél, annak ellenére, hogy a rendező egyesületek közül kettő is kifejezetten művészeti csoportosulásként definiálja magát.

Legalábbis az Opus Művészeti Egyesület, amelynek kiállítását június első hetében rendezték meg, csupán jellegét és tárgyát illetően tekinthető művészeti csoportnak, és nem a lényegét.

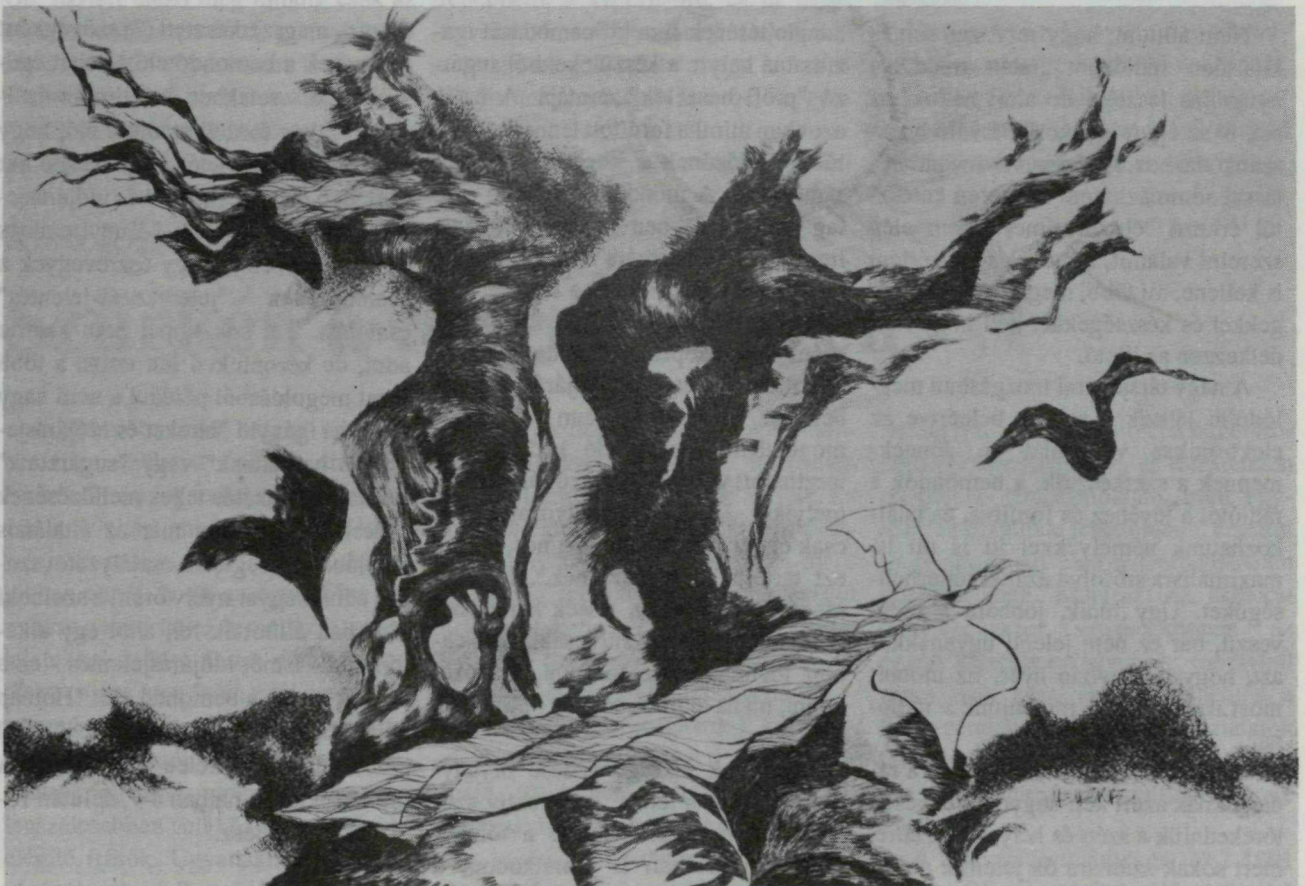
Talán az első pillanatban túl szigorúnak látszik az a megállapítás, hogy az Opus ugyan művészeti, de nem művészeti társulás, ezzel azonban csupán csak egy másik kategóriát jelöltem ki a számára, mint amilyent esetleg a létrehozói szántak neki, de semmiképpen nem értékítéletet akarok mondani felette. Sőt, nagyon fontosnak és hasznosnak tartom e tízegynehány ember közös vállalkozását, és bár a bemutatott anyag színvonala nagyon egyenetlen, érzem benne a tehetség megnyilvánulását, de igazán hasznossá ez az egyesület úgy válhat, ha élesztője, hatókörében az igények felkeltője lesz a vizuális értékek iránt, s ha a cselekvő részvétele keresztül segít az esztétikum felismerésében és megbecsülésében.

Erre minden lehetősége adott, hiszen tagjainak mintegy a fele rajzpedagógus, szakmailag jól felkészült, képzett ember. Ezért is lenne meglehetősen fals amatőr művész-csoportosulásnak titulálni az egyesületet. A szakmai

profizmus azonban önmagában még nem egyenlő a művészet fogalmával.

Szerencsés emberek az Opus tagjai, hiszen olyan manuális képességekkel és készségekkel rendelkeznek, és olyan igények munkálkodnak bennük - a képi artikuláció vágya -, hogy folyamatában átélhetik az alkotás, a valamit létrehozás gesztusának örömét. Ez az élmény azonban nem feltétlenül jelenti, hogy e folyamat végeredménye műalkotás. A mű ugyanis nem csupán artikulált valóság vagy érzelemdarab, hanem egyúttal magatartás-modell, ha úgy tetszik, materializálódott eszme. Ezt a szellemi konstrukciót nem éreztem a Galéria földszintjén, a szakmailag többségükben profi képekben, szobrokban.

Ahhoz, hogy a képi jelek és az azok mögött felsejlő eszme, a konzekvenciájukban is egyfajta etikai állásfoglalást jelentő magatartás-modellek megérintsenek, fel kellett másznom a csigalépcsőn az emeleti részre, ahol Velekei

Életparancs

Fotó: Korényi Éva

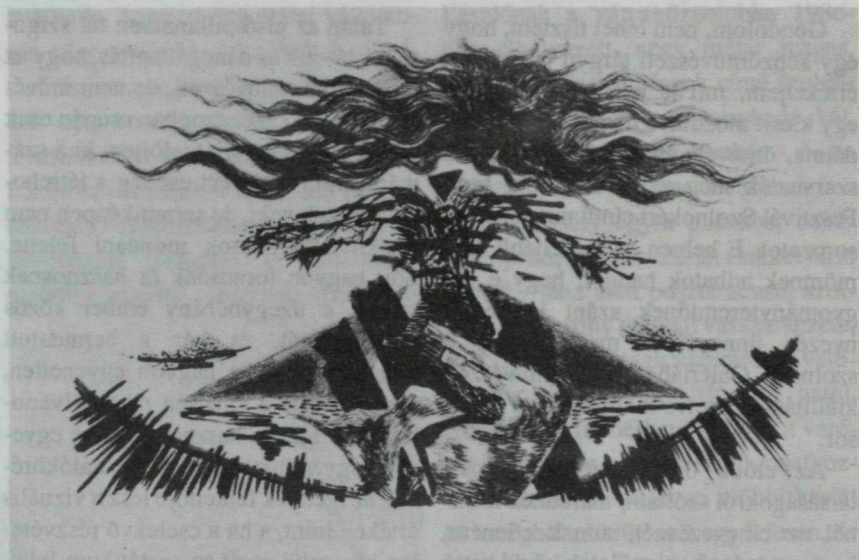
József Lajos Ártér című grafikai ciklusát állították ki.

Velekei "de jure" kevésbé profi, mint sok, a földszinten kiállító művész-tanár. Autodidakta. E tény megragadva szeretném annak még a látszatát is elkerülni, hogy a művész-diploma iránti elfogultsággal osztályozom az alkotókat és a műveket.

Velekei több mint tíz éve járja nyaranta a Szolnok környéki ártéri erdőt, mint a "madarász" ifjúsági tábor egyik alapítója és szervezője. Innen a grafikai ciklus motívumai. Egy olyan zárt és autonóm világot fedezett fel a nyári barangolásain a maga számára, amellyel és amelyben emberi sorsokat, szituációkat, sőt társadalmi léthelyzeteket modellezhet. Mondhatnánk, kicsit naív szimbolikával, ha a szimbólum megnevezés egyáltalában alkal-

mazható lenne töredékes, tépett, látomásos formavilágára. Azt gondolom, közelebb járok az igazsághoz, ha a szimbolizmus vagy a szürrealizmus helyett a panteizmust jelölöm meg Ve-

lekei alkotó módszere lényegének. Fel fogása szerint az egész teremtett világot azonos eszme, szellem lelkesíti át. Fa, madár és ember ábrázolása ezért is egynemű.

Tűztánc Fotó: Korényi Éva

Molnár H. Lajos

Magyar? Rádió?

Nem állítom, hogy rendszeresen és kitarítóan rádiózom (talán majd ha nyugdíjas leszek), de amit hallok, az sok is az egyre gyakoribbá váló boszszankodáshoz. A klasszikus megállapítással sommázhatom az éteren keresztül érkező "élményeim": nem elég szeretni valamit, a műveléséhez érteni is kellene, mi több, megfelelő képességekkel és készségekkel kell hogy rendelkezzen az illető.

A nagy társadalmi mozgásban megoldulni látszik a sajtó - beleértve az elektronikus változatát is. Jönnek-mennek a szerkesztők, a bemondók a rádiótól a tévéhez és fordítva, és találkozzunk némelyekkel itt is ott is, maximálisra srófolva ezáltal túlterheltségüket. Úgy tűnik, jobbjára a rádió veszt, bár ez nem jelenti ugyanakkor azt, hogy a televízió nyer. Ez utóbbit most nem firtatva, maradjunk a rádiónál.

Régóta és sokszor elmondták: a rádiósoknak azért kell nagyon igényesen törekedniük a szép és helyes beszédre, mert sokak számára ők jelentik a modellt, az utánozandót, az okulás forrását. Köznapi nyelvünk, élő beszédünk

hanglejtésének fura kifecamodását igazíthatná helyre a készülékekből sugárzó "profi beszélők" mintája. A hatás azonban mintha fordított lenne, a ficam tűnik fertőzőnek a kevésbé ellenálló rádiósokra. A mondatvégi utolsó szótag "magas C"-ben énekelt változata immár sokuk számára nem probléma. Nem szeretném elvenni a beszédoktatók kenyerét, de mondanék még egy - számomra elképesztő - példát, nemrég hallottam egy bagatell időjárásjelentésben. Az "Esz holnap nem valószínű" mondatban a bemondó kedvére választhatott volna három szóból is, hogy melyiket véli hangsúlyozandónak, csak egyet nem, az utolsót; nos, ő csak ezt tartotta kiemelendőnek... Ha már magától nem megy, tessék kérem beszédtechnikushoz, súlyosabb esetekben logopédushoz fordulni, leckéket venni, utána leülhet, esetleg - mikrofon elé.

Nyelvünk elszegényedése olyannyira általános lenne, hogy aktív szókincsünk beszűkülése már a tömegkommunikációban is eluralkodott, a műsorszerkesztőkre is jellemző? Tudom, a különböző hírek és közlések

megírt, megszerkesztett (?) szöveggént fekszenek a bemondó előtt, tehát egészen ritka esetekben kell improvizálnia. Hogyan fordulhat akkor elő, hogy egy műsorismertetés így kezdődik: "Minden órában hírekkel és időjárásjelentéssel jelentkezünk." Ennyire nincs idő (vagy szem), hogy észrevegyék a szerencsétlen "jelentkezés-jelentés" csatolást. Túl sok tippet nem akarok adni, de kézenfekvő lett volna a több tucat megoldásból például a nem nagy fejtörést igénylő "híreket és időjárásjelentést hallhatnak" vagy "sugárzunk" forma. A stilizálás teljes mellőzésének csúcspontját (ezért talán már az általános iskolában is elégtelen osztályzatot szokás adni magyar nyelv órán) a szolnoki rádióban állították fel, ahol egy alkalommal - ismét időjárásjelentés - ez a szöveg került a bemondó elé: "Holnap napsütés lesz. Eső nem lesz. A szél előbb déli, majd keleti irányú lesz. A hőmérséklet hajnalban 4-7, délután 15-20 fok között lesz."

Hát a nyelvérzékünkkel és a fülünkkel mi lesz?...

Zelei Miklós

Nicsak, ott vagyok én!

Tessék elképzelni egy pontosan akkora hazai autótérképet, mint az ország. Szeged nagyságú Szegeddel, egy az egyben eljölve a 4-es nemzetközi műút, a szélére hajigált joghurtos poharakkal, a parkolóban hortyogó török kamionost.

De ez még semmi! Most képzelje el önmagát, kedves asszonyom, tisztelt uram, sót, kisasszonyok és úrfik - a Fidesz korosztályt se hagyjuk ki!-, hogy ridikülükből, autóstáskájukból előveszik e térképet, széthajtják, s megpróbálnak tájékozódni, vajon hogy is lehet eljutni Zselicszentpálra?

Nehezen fog menni, már csak a távolságok miatt is. Nem szólva azokról, akik az útbaigazodás tartamára az agresszív térkép alatt rekednek: a postás megáll a levelekkel, a tyúkok ijedtükben elfelejtik, hogy meg akarták tojni nekünk a holnapi hemendegsz egyik felét, a disznók rémülten szaladnak szét a másik felével, a gyárakban akadozni kezd a termelés... És akkor Ön, tisztelt utazó még mindig csak az első kilométereket teszi, gyalog, hogy Zselicszentpál ugyan merre is van?

Körülbelül az a viszonya a műalkotásnak a valósághoz, ami a térképnek az országhoz. Ha egy kicsit leegyszerűsít

rúsfő is ez a kijelentés, a lényegyet tekintve igaz.

Ezért bámulom én olyan lenyűgözve a tévésorozatot. Ülök a képernyő villogásában, s mintha pupilláimat tapadókorongokkal rögzítették volna rájuk, meredten nézem a Szomszédokat meg a Dallas tökös szereplőit.

Nagyon rokonszenves ez a Mágenheim doki, és a lakótársai is mind egytől-egyik azok! Ugyanolyan problémákkal, mint amilyenekkel mi évek óta küszködünk, anélkül, hogy a legkisebb reményünk volna a megoldásra. (Mint nekik!)

A Trabantjuk meg a Ladájuk is ugyanolyan, mint a mienk, és ők is ugyanúgy álmodoznak - hiába! - egy esztergomi Suzukiról, mint mi, ha majd a szocializmus technikai emléke végképp kirohad alólunk. A lakásuk is éppen olyan, mint a mi panelünk. Akár ki-be járhatnánk egymás életébe! Ők kijönnének a képernyőről, folytatnák a gyerekekkel a szépolvasást, mi pedig fellépnénk a képernyőre, és új babát terveznénk a csinos tanítónénivel, azaz a hátsó gondolattal, hogy akkor is jól jártunk, ha mégse lesz belőle gyerekek.

A készülék elé betonozott fotelünk-

ben ülve a saját lakásunkat, a saját hétköznapijainkat nézzük. Csak minek ehhez televízió? Megtehetnénk úgyis, hogy fölmászunk a falon a harmadikra - negyedikre, ötödikre stb. -, és fehéredő ujjakkal kapaszkodva az ablakpárkányban bámuljuk az egyik Szomszédot, amint új babát tervez a feleségünkkel.

Valójában új műfaj született: a műsor. Hiszen az életet egy az egyben ábrázoló műalkotás nem műalkotás. Az "igazi" regényben, filmben, színdarabban húsz év egyetlen perc alatt megtörténhet, s fordítva, egy perc "története" tarthat ötven oldalon, fél órán át... Feszültségektől izzik a szöveg, a képsor, eltörpülések és felmagaslások tanúi, átélői lehetünk. Egy ilyen sorozatban pedig minden ugyanolyan, ugyanakkora. Magyarország Magyarország nagyságú, színeiben azért kihípzott, olykor azért nagyon is elrajzolt, meghamisított autótérképe. Elsikkasztott útvesztőkkel, nem jelölt pokolbejáratokkal. ..

Ettől persze még nyugodtan nézhetjük. Hisz mindig felemelő a pillanat, amikor az ember felkiálthat: nicsak, ott vagyok én! De közben nem szabad elfeledkezni arról, hogy ez nem igaz.

Rigó József

Szürkén a tenger mélyén

A tizenkilencedik század első harmadában született norvég drámaíró, Henrik Ibsen jól tudta, hogyan működik a színház, mi módon jön létre a színpad hatása. Mi sem bizonyítja ezt jobban annál, hogy az egyébként dramaturg gyakorlattal és rendezői tapasztalatokkal is bíró Ibsen darabjai egyrészt a piéce bien faite, a jól megcsinált színmű igényeit is kielégítik azáltal, hogy a cselekmény, a történet érdekes, hatásos, mi több, várhatóan sikeres, a legszélesebben vett közönségigényt kielégítő írások. Ugyanakkor rejtelmes ségével, allegorikusságával, a helyzetek és a történet szimbolikus értelme-

zésével gazdag jelentésű, érzéki-hangulati elemeivel a konkrét történeten messze túlmutató jelentéssel bírnak. Ez az intellektuális igény azt a közönségréteget nyeri meg, amelyik a jól megcsináltság mellett e szimbolikusságot értelmezi, keresi.

Ibsen drámaírói munkásságára jelentős hatással van kortársa, a dán filozófus, Sören Kierkegaard. E korai egzisztencialista világnézeti alapproblémája az egyéni választás szabadságának kérdése, az etikum, az etikusság különböző dimenziói. Az egyén döntései mindenkor erkölcsi vonatkozásúak - vallja Kierkegaard. Az egyén

természeti és társadalmi meghatározottsága tőle független, de többszinten megjelenő létezményben, mint egyrészt az esztétikai létszférában, érzelmi és ösztönszerű megnyilvánulásokban jelennek meg. Másrészt az erkölcsi döntéskényszer szükségképpen az egyén kétségbeesésével jár, amelyből nincs más kiút, csak a közelítés a transzcendentálizmus felé, a tapasztalatok felettihez, a vallás felé. Az elidegenedés megkerülésének egyetlen feltétele tehát a hit.

A Norvégiát elhagyó és 1862-1891 között Olaszországban élő drámaíró darabjai a Kierkegaard-i filozófiái

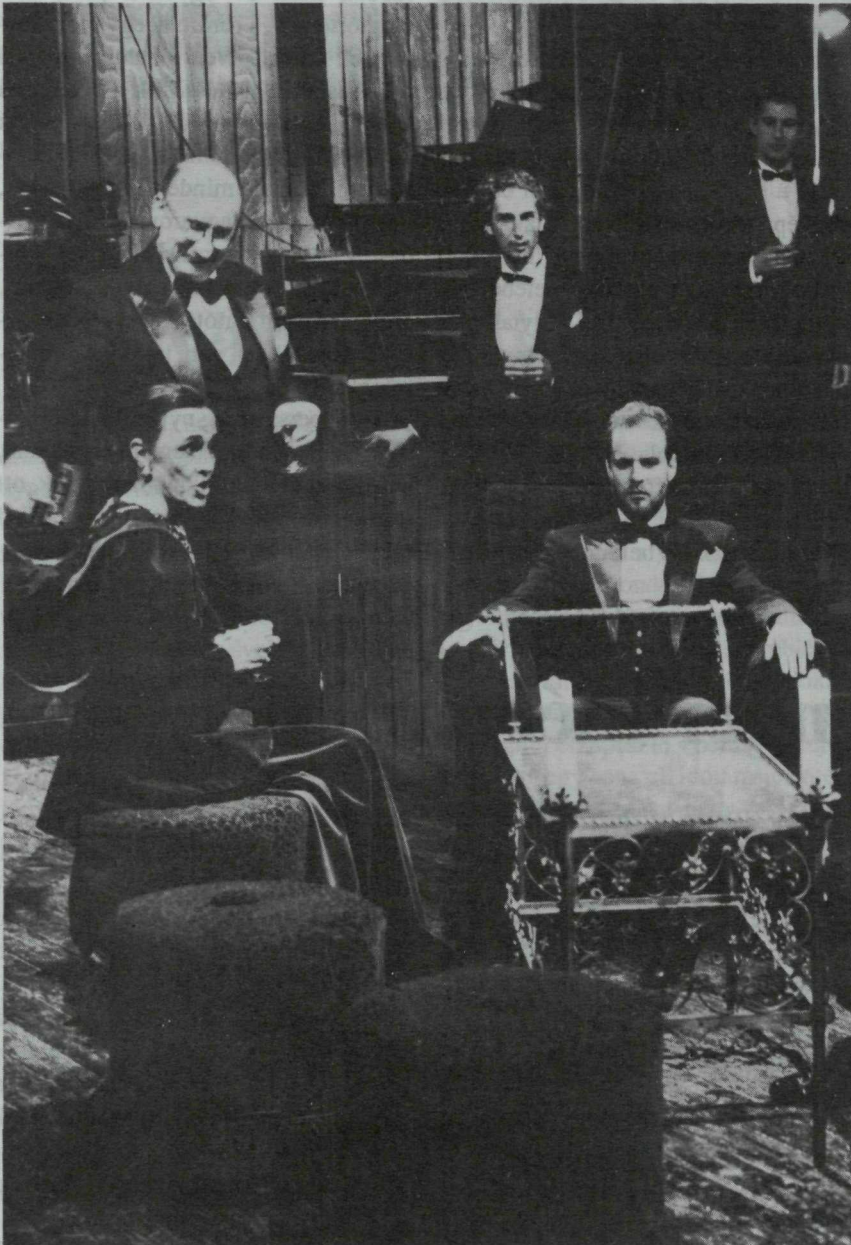
gondolkodás érzéki, irodalmi leképződései. Saját etikai hozzáállása szerint az írás nem jelenthet mást, mint önmagunk felett tartani ítéletet. Három szabatosan elhatárolható alkotói korszakában a kezdetekkor a forradalmi múlt és a hősi ideák felé fordul. E rövid alkotói életperiódust mintegy harminc éven át tartó magvas szellemi igénnyel megírt alkotások követik, amelyekben a társadalomhoz való viszonyulása tükröződik. Ebben a korszakban születnek legjelentősebb munkái, mint a Peer Gynt, a Nóra, a Kísértetek, A népgyűlölő. Az ehhez az alkotói periódushoz tartozó évek végén, 1884-ben írja egyik legis-

mertebb darabját: A vadkacsát. Utolsó korszakában a szimbolikusság megjelenítéséhez fordul. Ekkor születik a Solness építőmester, és a Ha mi halottak feltámadunk.

A vadkacsa szerkezete az analitikus drámatechnikára épül. Ez a görög drámákhoz teszi hasonlatossá abban, hogy a cselekmény már megtörtént a darab kezdete előtt, így az eseménysor megváltoztathatatlan. Mint Szophoklesz Oidipusz királya esetén, ahol a dráma eseménysora tulajdonképpen egy tragikus analízis. Werle nagykereskedő fia, Gregers Werle sem tesz mást A vadkacsában, mint végrehajtja ezt az analízist. A dráma jelenideje csak alkalom a múlt felidézésére. A múlt egyszerű, mindennapi eseményei mögött etikai

vétések húzódnak. Frank Wedekind szerint Ibsen szürke háziállatok letargikus sereglétének tenyésztését festi. A vadkacsában a sejtelmes múlt következményeit másképpen tekinti igazságnak Gregers Werle, a nagykereskedő fia, és másképpen Hjalmar Ekdal, a fényképész, az ifjú Werle egykori barátja. Így Werle analízise, a Hjalmarnak tett igazságfeltárás, Werle apja és Hjalmar felesége, Gina Ekdal viszonyáról nem a szándéknak megfelelően történik. Célt tévesztve szétrombolja Hjalmar családját, mi több, közvetetten Gina és Hjalmar lányának, Hedvignek halálát is okozza. Gregers a lázadás szellemét kívánja kiengedni palackjából, de ez a szellemiség nem tudja áttörni a konvenciókra épített társadalom védőfalait, idegenné válik. Az ifjú Werle nem bűnös, csak az élet az idealizmusa számára használhatatlan. Hjalmar egy felsőbbrendű lényvel téveszti össze, és hősimádata válik a tragédia okozójává. Ibsen A vadkacsával tagadja a lázadás érvényességét. Nem válhat önmagává az egyén anélkül, hogy el ne pusztítsa önmagát. A lázadás érvénytelenségét a meglévő hazugságok csak erősítik. A család nem tud hazugságok nélkül élni! - közli hideg keménységgel Ibsen. Retus nélkül nem tudunk, nem lehet élni.

A fényképszerű utánzással leképezett élethelyzetek nem az események ok-okozati egybefűzésével, hanem a lélek mozgását bemutatva, a szerepek egymás közötti erővonalainak kibontásával mutatkoznak meg. A darab vezérmotívuma a vadkacsa, ez a megsebzett szürke állat Hjalmar Ekdal padlásán, amit Werle nagykereskedő lótt az öreg Ekdallal, Hjalmar apjával egy vadászaton, és most Hedvig tulajdona. A történések, a szerepek viszonyai a vadkacsa szimbolikusságában tükröződnek. Ez az egyszerű, szürke állat olyan régóta van a padlásán, hogy el is felejtette a szabad életet. Holott titkokat is hordoz, sorsa is sejtelmes, nem tudjuk, honnan jött és hová tart. Ez a ház, ami a tizennégy éves Hedvignek a tenger mélye, a hosszú évek után hazatért Werlének poshadt levegőjű mocsár, amelyben Hjalmar, az egykori barát, akiben van még valami a vadkacsából, e mocsárba süppedt, a dögletes fertőbe, és a benne lappangó kór a mélybe húzza, és el fog merülni a félhomályban. Werle azért akarja a leleplezést, mert úgy hiszi, nincs felemelőbb érzés,

Bajcsay Mária (Sörbyné), Kátay Endre m.v. (Werle), Mertz Tibor (Gregers Werle) a háttérben, Fotó: Kardos Tamás

mint megbocsájtani a bűnösöknek, és magunkhoz emelni a vétkezőket a szeretet erejével. Hjalmar másik lakójának, Relling doktornak más az álláspontja. Hjalmar szerint nem volt egyéniség soha. Az erény egyenlő a hazugsággal, és - mondja Werlének - aki megfosztja az átlagembert élete nagy hazugságától, a boldogságát veszti el tőle. A hazugság az élet meghatározója.

A darabot a Szigligeti Színház Szobaszínházában színpadra állító rendezőt, Fodor Tamást, alkotótársával, Szeredás András dramaturggal nem érdekli a múlt analízise. Nem az a fontos a rendező számára, hogy mi történt másfél évtizeddel ezelőtt Werle nagykereskedő és az akkor a családnál házvezetőként dolgozó Gina Ekdal között. Ez a szál másodlagossá válik a rendezői felfogásban. Sokkalta fontosabb a fényképszerűen leképezett élethelyzetekben megnyilvánuló magatartás. Fodor Tamás olvasatában mindenki szárnyalott, szürke vadkacsa egy tenyészeten, akik nem tudnak élni a szabadsággal, mert félreismerik, mi is a szabadság.

A sötétben egy preparált zongora zörgő futamait halljuk, Völgyi Tibor improvizációját. A felkésző fényben őrhelyükön katonás szigorral álló személyzet, rezzenéstelen. A padlástérből Werle nagykereskedő hangja, zsvivaj szűrődik. Jensen pincért Mészáros István, Pettersen inast Horváth Lajos játssza. Fegyelmezetttségük oldódik, amikor a kíváncsiság a padlásfeljáróhoz viszi Jensent. És pletykálgodnak. Werlérről meg Sörbynéról. Meg a höy-

dali telepre másfél évtizede felköltözött, és most vacsoravendégként hazatért ifjú Werlérről. Beszélgetésüket az öreg Ekdal (Győry Emil) érkezése zavolja meg.

A rendező pontosan értelmezi a helyzeteket. Nem kívánja kívülről erőltetett felfogásban, különös nézőpontból szemlélni a darabot. Körbejár helyzeteket, pengeélesen pontos és szabatos értelmezésekkel támogatja a színészek szerepelemzésének folyamatát. Ezáltal pontosan megmutatkozhat az a cél, amit a szerep képvisel. Ugyanakkor az értelmezésben és bemutatásban ügyel arra is, hogy értelmezése ne állásfoglalás, hanem felmutatás legyen. Így nem egy egyenes vonalú igazság kibontásával kell azonosulnunk, mindegyik szerepnek a saját nézőpontjából igaza van. Ezáltal válik a darab problematikája a nézőben is saját érveléseinek ellentmondásaival, ítéletalkotásának kétségekkel terhelt részévé. Különböző ellentétes hatású gondolatok, érzelmek együttes megnyilvánulásából fakadó állásfoglalást kiváltó, hatásmechanizmusát tekintve intellektuális hatású előadás született.

Ez a hatás a színészvezetés pontosságában érvényesül. A nézőkre zárt térben az apró rezdülések, halk szövegintonációk, a hanghordozás sokszínűsége bonyolult árnyaltságot hoz létre a realista színészi játék eszközeivel, az olyan „mintha” az életben színészi technikájával. Az előadásban résztvevők, az együttes minden tagja pontosan és kiegyensúlyozottan játssza ezt a stílust. Létrejön a színpadi előadások so-

rán a legkülönbözőbb alkalmakban oly sokszor keresett, de csak nagyon ritkán megszülető ensembles hatás, az együttes játék ereje. A játéktípusból fakadó túlzott aprólékosság lassan hömpölygő tempójává teszi ugyan az előadást, nincsenek kirobbanó indulatok, egyenletes dinamikával, azonos hangnemben tartva zajlik a játék. Az előadás végén a gyermeklány Hedvig tragédiájától dermedtően hideggé vált hangulattal távoznak.

Werle nagykereskedőt Kátay Endre m.v. játssza. Robosztusságával, felhőkánásaival pontosan érzékelteti azt az erőt, amit szerepének társadalmi helyzete betölt. Nem is érti, miért mondanak neki ellent. Hideg, számító és tárgyilagos karaktert mutat, pontos értelmezésben.

A fiát, Gregers Werlét alakító Mertz Tibor érzékeny játékkal van jelen. Rezdüléseiben, ideges, folytott mozdulataiban benne van az ifjú Werle önmagában ellentmondásos személyisége. Halk megszólalásai, visszafogott fojtottságai is ezt erősítik. Vibráló idealizmusával válik idegenné. Pontos szerepértelmezése különösen hangúlyos a Hjalmarral való első beszélgetésben, az első felvonás elején, a höydali telepről való beszélgetésben, valamint a harmadik részben a Hedviggel történő beszélgetésekor.

Ekdal, Hjalmar fényképész apja Győry Emil. Megjelenése pillanatától érzékelteti a szerep minden jellegzetességét. Koreografikus, a térben kacázó mozgása a lelkében sértett embert külső megjelenésében képezi le. A zsebében lógó konyakosüveggel padlásra igyekvő egykori hadnagy életlehetőségeiben, szellemiségében lecsúszott, de érzelmeivel a család életét katalizáló, egy kicsit idegenszerű, de mégis szeretetre méltó karaktert teremt.

Fia, Hjalmar Ekdal, a fényképész. Szerepét Mucsi Zoltán alakítja. A becsvágyó, érvényesülési szándékában feltaláló, de hétköznapi megalkuvásai- ba fulladó ember helyzetét játssza, jól. Ahogyan a vacsorán történő kiszolgáltatottságát, megalázását odahaza győzelemmé fordítja, vagy amikor asztalhoz ülve két pofára falni kezd, miközben szerénységét és önmegtartóztatását akarja elhithetni, pontosan megmutatja

Szentendrei Angéla (Hedvig), Mucsi Zoltán (Hjalmar Edgal) és Spolarics Andrea (Gina Ekdal). Fotó: Kardos Tamás

Hjalmar alakjának lelki kettősségét. Kis hazugságaival, a lányának megígért ajándék elmaradása helyett étlap-olvasást tart, vagy ahogyan távozási szándékánál kiderül, hogy nagy feltaláló ambíciói ellenére fel sincs vágva az összegyűjtött szakirodalom, mind pontos értelmezéséről tájékoztatnak. Könnyedén adja át Hedvignek a retusálás gondját, miközben arról fecseg, hogy milyen keményen dolgozik. Ezek mind a színész stílusérzékenységét bizonyítják.

Gina Ekdal szerepében Spolarics Andrea visszafogottságában, érett asszonyiságot hordozó jelenlétében árnyalt pasztellszínekkel dolgozik. Neki kell elvinnie a ház dolgait, ebben a házban ő az egyetlen realista. Ez szerepfelfogásának kulcsa. Mindent megpróbál, hogy összetartsa a családot. Spolarics finom, rebbenékeny játéka meggyőző szerepének igazságáról. A jól megtalált szereposztás új színekkel gazdagítja szakmai épülését. Az eddigi dinamikus szerepek helyett most egy kívülről visszafogott, csak lelkében dinamikus szerepben vibrálóan érdekes, és érdeklődést felkeltővé válik.

Bajcsay Mária Sörbyné szerepében az elégedett nagyasszonyt játssza. Azt a világi nőt, akinek világiasságát a hozzá tartozó, illetve őt választó férfi világiassága határolja be. Szolgálja Werle nagykereskedőt, mert szolgálata saját egzisztenciáját teremti meg.

Derzi János Relling doktor szere-

pében a tőle megszokott formában remekel. Nagyon pontos szerepértelmezésével és a szerep ívének, dinamikájának pontos felépítésével, gesztusaival az orvos objektív tárgyiasságát, tárgylagosságát mutatja meg. Derzi alakításával, a leleplezések keménységével, az erényről és az átlgaemberről vallott nézeteivel az előadás üzenetének kulcsát is hordozza.

Molvik, egykori papnövendék szerepét Tóth József maszkjának pontosságával, kifejezési erejével erősíti fel. Az epizódszerep pontos felépítettsége miatt erős nyomot hagy bennünk. A részeges, züllött, tétova, bukott papnövendék figyelemre méltó karakter Tóth József alakításában. A halál beálltát közlő Relling doktorra rímel füstölgő szivarjával, a fotelban ülve.

Árva László Groberg könyvelője egyetlen epizódban pontos karakter.

A Kaspersen kamarást játszó Háda János, a Flor kamarást játszó Kocsó Gábor, a Balle kamarást játszó Bellus Attila a simulékony és nagyképszerűség különböző megjelenéseit karakterizálják egy-egy pontos, jellemző vonással. Alakításaik kidolgozottak.

A nagykereskedő vendégei szöveg nélkül vagy egy-két mondattal, irányított tekinteteikkel vannak jelen Czako Jenő, Horváth Gábor, Kaszás Mihály, Szöllösi Zoltán, Tóth István személyében.

A gyermeklány Hedvig szerepét a szereppel azonos korú, amatőr Szentendrei Angéla játssza. Az előadás kétharmadnyi idejében színpadon van. Fegyelmezettsége, szerepépítése és játékkultú-

rája nem marad el a társulat hivatásos tagjaitól. Fodor Tamásnak sikerült megoldania - pontos színészvezetési technikájának köszönhetően - azt a kihívást, amikor fiatal szerepre a szerző által megírt korú szereplőt állít be. Itt, a Szobaszínház miliójében ez természetes feltétel, a hitel rovására ment volna alkatilag megfelelő, de idősebb hivatásos színésszel való eljátszása. Fodor merészsége dicséretes, megoldásának biztonsága egyik erénye az előadásnak.

Németh Ilona jelmezei a darab és az előadás értelmezéséhez illőek.

A teret horizontálisan és vertikálisan kihasználó, mesteri hozzáértéssel tervezett játéktér Kemény Árpád munkája. Építésetileg, színeiben egyaránt telitalálat díszletmegoldása. Tervezői leleményességére vall, hogy sikerült a Szobaszínház statikailag szükségszerű bejáratú oszlopait úgy eltüntetnie, hogy beépítette a díszletbe azokat. A teljes szobaszínházi tér játszik, nemcsak szélességében és magasságában, de mélységében is. Figyelme arra is kiterjedt, hogyan fogalmazzon a díszlet, amikor Hjalmar távozási szándékánál a meleg hangulatú fotóhátteret letépve, mögötte komor szürke felhőkre vált. Ugyanakkor az egész művi, műtermi. A műves munkával kidolgozott tér ugyanakkor nem tolakszik, nem terhelődik rá az előadásra, zezugosságával, játéklehetőségeivel megnyitja a színészek és a rendező fantáziáját. Árnyalt és nagyon pontos, tervezett, kemény folthatású világítás segíti a színpadképeket, értelmezést, játékot és térplasztikát teremtvé.

Kunos László fordítása az előadást úgy tartja stílusban, hogy megőrizve az ibseni világ hangulatát mai szlogeneket ültet be a szövegbe, így az előadás nyelvezete mai és stilizált, de nem válik idegenné.

Nem kiugró teljesítmény, de magas technikai színvonalon, minden tekintetben korrektül létrehozott, pontos előadás Fodor Tamás Henrik Ibsenhez hű „A vadkacsa” rendezése. Amit ő és minden közreműködő felvállalt, egyenletes színvonalon teljesítette, kiegyensúlyozott, erős szakmai biztonsággal. Ettől már jó egy színház, de még nem lehet igazán odafigyelni rá. Ahhoz az értelmezés nagyobb merészsége is szükségeltetik.

Szentendrei Angéla, Mucsi Zoltán, Győry Emil, Mertz Tibor.

Fotó: Kardos Tamás

Botka János

Jász-Nagykun-Szolnok megye új címeréről

A megye közgyűlése 1991. február 8-án *önkormányzati rendeletet* alkotott Jász-Nagykun-Szolnok megye címerének és zászlajának létesítéséről s azok használatáról.

A közgyűlés a településtörténeti emlékek és a megye hagyományainak ápolása, valamint a megyerészek és a lakosság összetartozása kifejezésre juttatása végett visszaállította, illetve megújította az 1878-ban elfogadott megyei címet, és önkormányzati zászlót létesített.

A címer leírása

„A címer a volt jászkun kerületek címerének pajzsa, az azon lévő koronával és kereti díszítéssel. A Jászság, a Nagykunság és a volt Külső-Szolnok megye címerének egyesítéséből áll. A felső rész felülről lefelé függőleges irányban két egyenlő mezőre osztott. A jobboldali ezüst (fehér) mezőben egy természetes színezésű álló golya a volt Külső-Szolnok megyét, a bal oldali arany (sárga) mezőben álló sötétbarna oroszlán, felette vörös félholddal és csillaggal, a Nagykunságot jelképezi. A jászsági részek jelképéül a címer kétfelé osztásával különvált alsó rész kék mezőben egy fehér lovon vágatató vitézt ábrázol, jobb kezében a Lehel-kürttel, bel kezében védőpajzsral. A lovas felett három hullámos ezüst sáv Jász-Nagykun-Szolnok megye három folyóját, a Tiszát, a Zagvát és a Kőröst jelképezi.”

A zászló leírása

„Jász-Nagykun-Szolnok megye zászlója téglalap alakú, hosszában felénél kettéosztott, búzavirág kék és fehér színű selyem. Középen mindkét oldalon a megye címere természetes eredeti színezésű hímmzéssel készül. Alatta félkörben a - Jász-Nagykun-Szolnok megye - felirat szerepel arany színezéssel. A zászlót körben arany rojtozás díszíti, két arany bojttal. A zászló méretaránya: 2:1, alapmérete

3x1,5 méter. A zászló két oldalán lévő címer átmérője 80 cm.”

A *rendelet részletesen szabályozza* a két jelkép használatának körét, módját, forgalomba hozatalának lehetőségét s az ezzel kapcsolatos tudnivalókat. Eszerint a címer és a zászló kizárólag díszítő és utaló jelképként használható, s természetesen csak hiteles alakban. Külön engedély nélkül alkalmazható például a címer a közgyűlés hivatali helyiségeiben, meghívóin, rendezvényein, kiadványain. Engedéllyel használható többek között idegenforgalmi propagandakiadványokon, emlék- és ajándéktárgyakon, a megyei intézményekben, jelentősebb kulturális és sportrendezvényeken, emléklapokon, domborműveken. Az önkormányzati zászló elsősorban a nemzeti ünnepek alkalmával s a közgyűlés ülésein használható, valamint a több település részvételével tartott rendezvényeken, s a megyék közötti bel- és külföldi kapcsolatokban.

Megyénk e két legjelentősebb szimbólumáról és előzményeiről a közzélemény viszonylag kevés ismerettel rendelkezik. Pedig *nagyon fontos jelképeink helyes értelmezése, a tartalmi és formai jegyek megismerése*, hiszen csak a megalapozott és a tudatos vállalás ad igazán értelmet használatuknak. Az általuk hordozott és kifejezett mondanivaló a szülőföldhöz, a lakóhelyhez, a szeretett vidékhez való kötődést s az érte érzett felelősséget erősíti. De minden bizonnyal abban is segít, hogy jobban megtaláljuk egymást a remélhetőleg egyre inkább magunkénak érzett és vallott tájon.

A fenti gondolatok elősegítéséhez helyénvalónak vélem a megyei önkormányzat címeréről és zászlajáról határozó közgyűlésen elhangzott hozzászólásom közlését. (Módosító javaslataim a megyegyűlés elfogadta, ugyanakkor az elhangzottak jegyzőkönyvi szó szerinti rögzítéséről is határozott.)

1991. február 8-i közgyűlés

Dr. Botka János hozzászólása a Jász-Nagykun-Szolnok megye címeré-

nek és zászlójának rendelet-alkotásához.

Tisztelt Közgyűlés!

Meghívottként veszek részt a közgyűlésen, s néhány szakmai megjegyzést kívánok tenni.

Mondandóm az 1878. évi *megyei címer* és a jelenleg javasolt címer összehasonlításával kezdem. Kézbe véve őket, először azt az egyszerű kijelentést tudom megfogalmazni, hogy a mostani címerünk jól láthatóan szebb. Ha az összehasonlítást mélyítem, már azt kell mondanom: a jelenlegi változat stílusában egységesebb, kifejezőbb, heraldikailag helytállóbb, pontosabb. És mit mond a tartalmi összevetés? Változott-e a régihez képest? Mennyiben más, másabb-e az itt kiállított s megkapó látványt jelentő címerkép?

Válaszom határozottan ez: tartalmában a mostani több a réginél. Gazdagabb a réginél. Régibb és eredetibb a réginél, s ezáltal értékeesebb is annál. Néhány gondolat ennek bizonyítására, attól, aki részt vett az előkészítő munkálatokban.

Sok-sok tudományos vita és bizonytalanság után végre eldőlhetett, milyen színű a kunok oroszlánja. Sikertült megtalálnom - és ezt nem kis büszkeséggel mondom - azt az 1746. évi latin nyelvű iratot, melynek pontos fordítása alapján állíthatom, hogy a nagykunok oroszlánja nem kék színű, nem sárga és nem is fekete színű, miként a régebbi címerekben szerepelt, hanem természetes színű, kb. olyan színű és formájú, ahogyan az - immár egész megyénk egyik jelképeként - itt áll előttünk. (A vörösös-barnás természetes színt nem sikerült igazán jól megfesteni.) Nem véletlen a természetes szín, hiszen ilyen oroszlán található a régi Cumania ősi címerében is.

Javasoltuk az oroszlán kettős farkának pontos ábrázolását is, pl. olyan apró részleteket is figyelembe véve, hogy miként hajolnak egymás fölé annak bojtjai.

Módosult a golya is. Budapesten a lektorátusi vitán (Patakinéval vettünk részt Szolnokról) egy karcsúbb, hosz-

szabb lábú gólyát kértünk szerepeltetni megyénk címerében. (Én úgy mondtam, ne a régi „kacsásgólya” szerepeljen.) A mostani gólyaalak már megközelíti a régi Heves és Külső - Szolnok egyesült megyék címerében megjelenített igen szép, arányos, kecses gólya formáját, mely a Tiszatáj, a Tisza-mente (Külső-Szolnok) népének jelképe, címerállata volt.

Nem szerepel a most bemutatott címeren - az oroszlán és a gólya lába alatt - a régin heraldikailag zavaróan megfestett talaj. Egyszerűbb megoldást választva elhagytuk azt.

Változtatás az is, hogy kisebb lett az oroszlán fölött elhelyezett csillag és hold nagysága. Ezek az önönmagukban is nagyon mély tartalmat hordozó jelképek arányosabb megformálást kaptak. Jelentéstartalmukról - idő hiányában - annyit tudok csak megemlíteni, hogy a teremtést, az újjászületést, a megújulást, az emberi tudat és alkotás változását is kifejező jelképeket a megye minden települése és lakója bizonyosan vállalni tudja.

Az új címernél, pontosabban a javasolt címernél nem kerültek berajzolásra a pajzs körül elhelyezkedő, a barokk díszítéstől elütő különböző cirádák. Tehát stílusában egységesült a díszítés.

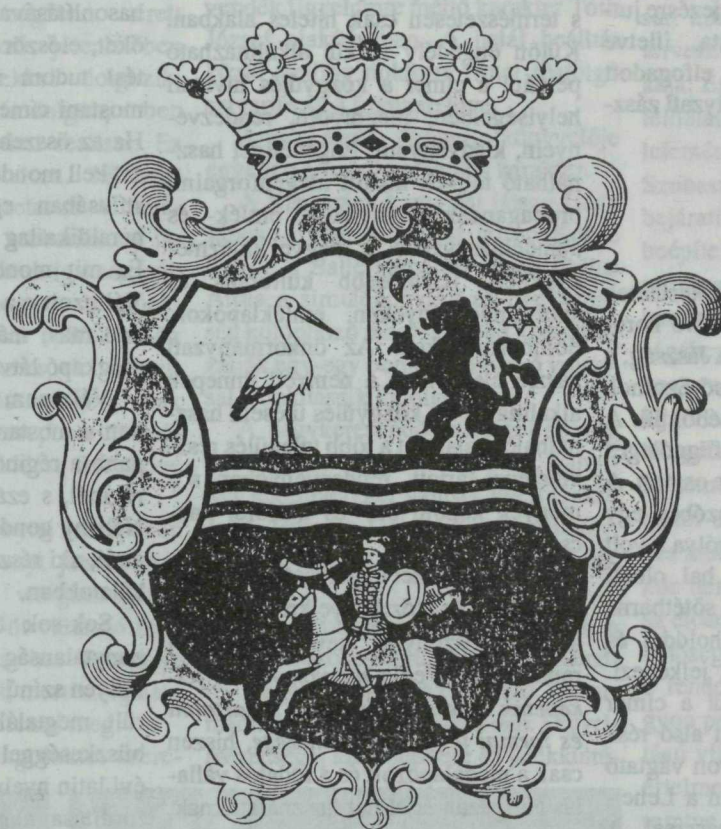
Következő vitatott fontos részlet volt a lovagló vitéz kezében tartott kürt színe. A régi címeren (1878) ez piros volt. Az 1746. évi oklevél alapján én kértem az eredeti, az arany szín szerepeltetését.

Nagyon fontosnak ítélem az ún. kun kék szín (kun kék) megfestését az új címerben. Ez a sajátos szín - amelyről már a hagyomány is alig tud - a Mária Terézia által adományozott jász kun címeren (1746) még jól megfigyelhető. Én láttam ezt Budapesten a Királyi

Könyvben, eredetiben. A róla készült másolatot bemutatva próbálom érzékeltetni Önökkel ezt az igazán különleges kék színt. De más levéltári dokumentumokból is tudok a kun kékre vonatkozó utalásokról. Tehát, ez a szín már magában is egy külön jelleg, mélyen gyökerező jelkép. Ezt örökíti meg mostani címerünk a régi (1878. évi) zöldes acélkék helyett.

Említék még egy módosítást: a jász lovas elhelyezése is heraldikailag pontosabb lett, s nem lóg le a ló lába a pajzsról, ill. nem érinti annak szélét.

Összefoglalva tehát az eddigieket:

az 1878. évi megvecsmert több helyen módosítva és pontosítva terjesztették az előkészítők a T. Közgyűlés elé egy új címerváltozatot. A módosítások megalapozott, hagyományokra épülő változtatások, pontosítások. De mindenképpen fontosak, tartalmilag is számottevőek az eltérések. Azt kell tehát mondanom a napirendi pont előterjesztőjének, dr. Bozsó Péternek, szíveskedjék figyelembe venni következő javaslatom az előterjesztés első bekezdésének véglegesítésénél. Javasolom a bekezdés harmadik sorában található „visszaállítja” szó után az „illetve megújítja” kifejezés beírását. Ez fejezné ki mindazt, amiről beszéltem, amit

bizonyítottam is, hogy ti. nem pusztán egy régi szép címer visszaállításáról van szó, hanem a hagyományoknak még jobban megfelelő, még több régi jelleget egyesítő és címertanilag is szakszerűen kifejező új címer megalkotásáról. Tehát nem szolgálai átvétel történt. Az új címer nem az a címer, amelyet megyénk közössége 1878-ban magáénak választott, s amelyet 1949-ben felső rendelettel megszüntettek, ez egy visszaállított, s egyben tartalmilag és formailag is megújított címer.

Van egy panaszom is. A lektorátus - amely a segítség és irányítás helyett inkább csak gátolta a hagyományokra építő címerelőkészítő munkánkat - nem fogadta el azt a kérésem, hogy a megye címerében szereplő kürt a Lehel-kürt legyen. Azt mondták, túlzottak az igények. Pedig csak a jellegének néhány vonallal történő visszaadását kértem. A mostani megfestett címeren sem így szerepel, annak ellenére, hogy még időben, levélben is kértem, mintát is küldtem hozzá. Most is megmutatom. Itt van. A Lehel-kürt - mindannyian tudjuk - egy fogalom, a Jászság egy külön jelképe. Nélküle a Jászságot elképzelni nem lehet. A Lehel-kürt nem általában egy kürt, a Lehel-kürt nem egy dudu. A kürt jász jellegé-

nek érzékeltetése nem túlzott követelmény. Sokkal inkább a hagyományok tisztelete, s annak a hagyománynak a követelése, amely csak akkor válhat igazán azzá, ha a közösség tagjai azt magukénak érzik, azt elfogadják. A Lehel-kürt megjelenítése nélkül csorbát szenved az egész címer. A javításra most van az utolsó lehetőség. Nagyobb címerkép esetében, mint például amely majd a megye zászlajára kerül (átmérője 85 cm), a kürt már 4-5 cm nagyságú lesz. Ezen a jelleg hiánya már kiáltó lesz. Én azt javaslom, hogy a T. Közgyűlés csak azzal a megkötéssel fogadja el az új címert, ha a részét képező

Lehel-kürt jellegét a készítő művész még utólag kifejezésre juttatja. Csak a kürt sajátosságának egyszerű visszaadására gondolok, amely a már megalakított címer egészével is összhangban van.

A zászlóval kapcsolatban: A zászlót a közvélemény sokszor egy legyintéssel elintézi. Pedig a zászlónak nagyon komoly funkciója és tartalma van. Benne az autonómia, az önállóság, az önkormányzat, a szuverenitás fejeződik ki, s az ezzel járó felelősségvállalás is. Tehát, a zászló önmagában is rendkívül meghatározó jelkép. Az elfogadásra ajánlott zászlóról elmondhatom, hogy ez a jelképünk is hagyományokon alapszik, gyökerei megalapozottak (az előterjesztés ezeket nem említi). Meggyőződésem, hogy a megye címérének 1878-ban történő megalkotása után egy-két évvel már Jász-Nagykun-Szolnoknak volt zászlaja is, bár a pontos időpontot és a leírást nem ismerjük. Egy megújított változatának egyes részletei azonban már ismertek. Ezek figyelembevételével készült az előterjesztés. A levéltári kutatások adatait igazolta Gecse Árpád festőművész visszaemlékezése is, aki fiatal korában többször látta a megyezászlót. Emlékezetből le is rajzolta számomra. Tehát

egy hagyományos zászló felújításáról van szó valójában. Eltérés elsősorban a zászló selyem-anyagában van.

A zászlónál azonban ki kell emelnem a legfontosabbat, a színt. Milyenek a színek? Viták voltak, kék-fehér-e valójában, s hogyan helyezkednek el a színek a zászlóban? Egyértelműen meghatározható, hogy ez a forma a helyes, ahogyan most a zászló - kicsinyített változatban - megtekintésre kirakatott. Igaz, most éppen rúd nélküli, azaz lobogó változatban láthatjuk. A lényeg azonban azonos, felül kék, alul fehér, szegélye arany, két bojtjal, mindkét oldalán a megye hímezett címere stb.

Legfontosabb azonban - mint említettem - a szín. Zászlónk színe a kék és fehér. E két szín a jászok és kunok ősi színe. Nagy megnyugvással mondom azonban azt is, hogy a kék-fehér szín nemcsak a Jászkunság színe. Ha megnézzük ugyanis a régi Heves és Külső-Szolnok egyesült vármegyék címerét (18. század), ahol egy kecses fehér gólya kék színű pajzsból emelkedik ki, nyilvánvalóvá válik előttünk, hogy megyénk tiszatáji településeinek is (Külső-Szolnok) kék és fehér a színe. Nagyon szerencsés ez az egybeesés. Így a kék és fehér szín egyformán

jelképe régtől a Jászkunságnak és Külső-Szolnoknak is. Nagyon fontos, hogy mindez a közvélemény előtt is így váljon ismertté vagy újra ismertté. Az is fontos, hogy a címerrel kapcsolatban is tudjuk, hogy abban a jászkun jelleg nem tűzött, igaz, a Tiszatájat csak kis rész képviseli, de az a kis felület heraldikailag az első számú helyet, az ún. főhelyet foglalja el. Ez ellensúlyozza a felületi arányokat.

A zászló rúdja kék-fehér vagy kék lehetne. A régi spirálisan haladó kék-fehér volt, javasolom azonban a kék szín alkalmazását.

Befejezésül azt mondom, a bemutatott címer és zászló a mostani formájukban hagyományokra épülő, tartalmas, szép jelképek összegzései. Ezek méltán vállalhatók, s úgy gondolom, megyénk lakossága is vállalni tudja, és magáénak fogadja.

Javasolom a T. Közgyűlésnek, vegye figyelembe két kiemelt észrevételem (szöveg módosítás és a Lehel-kürt), s azokat támogatva döntsön Jász-Nagykun-Szolnok nagyon szép jelképei, a megye címere és zászlaja kérdésében. Remélem, így is lesz.

Mezey Lajos felvétele (századforduló körül)

Ecseki Jánosné

Rólunk írták

(1991. április-május)

Jász-Nagykun-Szolnok megye

1. Szikszai Mihály: A Jász-Nagykun-Szolnok megyei keskenyvágányú vasutakról. = Honismeret, 1991. 2. sz. 74-77. o.
2. Tolnay Gábor: A Nagyatádi-féle földreform Jász-Nagykun-Szolnok megyében. = Honismeret, 1991. 2. sz. 22-31. o.
3. Kulturális alap kistelepüléseknek. = Kurir (kék), 1991. ápr. 17. 74. sz. 5. o.
4. Jász-Nagykun-Szolnok megye bemutatkozik Bécsben. = Magyar Nemzet, 1991. ápr. 23. 94. sz. 14. o.
5. Mini expo. = Új Szövetkezet, 1991. ápr. 24. 17. sz. 2. o.; Pesti Hírlap, 1991. ápr. 25. 96. sz. 9. o.
A bécsi Collegicum Hungaricumban április második felében 20 megyei vállalat és szövetkezet mutatkozik be.
6. Farkas Dénes: A hazai ózallomány minőségének alakulása. = Nimród, 1991. máj. 5. sz. 6-7. o.
A témát a múlt század végétől a '80-as évek közepéig taglaló írás ismerteti a megyénkben elejtett ózbakok trófeaminőségét és mennyiségét is.
7. Ki kicsoda a Nagykunságban? = Esti Hírlap, 1991. máj. 9. 107. sz. 4. o.
Ki kicsoda a J-N-Szolnok megyében? címmel közéleti személyiségeket bemutatkozó kötet megjelentetését tervezi a Veresghy Ferenc Megyei Könyvtár.
8. A kiscsodák levele a miniszterelnök-höz. Túl súlyos disznóügy. = Népszava, 1991. máj. 17. 114. sz. 13. o.
A megye sertéstartói képtelenek túladni a túl súlyos állatokon. A miniszterelnök segítségét kéri.
9. (egri) Egri Sándor: Az ismeretség szerepe. = Magyar Nemzet, 1991. máj. 20. 116. sz. 4. o.
Megyénkben az érettségizők fele nem talál munkát az idén.
10. Félmillió a Nagyalföld Alapítványnak. = Üzlet, 1991. máj. 21. 79. sz. 2. o.
Az összeget a megye önkormányzati testülete szavazta meg.
11. Murányi László, L.: A nincse nincs sorszám. = Népszabadság, 1991. máj. 21. 117. sz. 5. o.
Az áremelés hírére kialakult Tűzéptelepek előtti helyzetről.
12. - E -: Törvény és alkotmányosság. Mindenki saját bőrén tapasztalja az értékesítési válságot. Jobb a semminél. = Magyar Nemzet, 1991. máj. 30. 125. sz. 5. o.
A megye mezőgazdasági termelőinek véleménye a kárpótlási törvényről

13. Napló május 20-tól május 26-ig. Május 20. - Hétfő. = Tallózó, 1991. máj. 31. 22. sz. 1053. o.

Az FKGP levelben kért segítséget a miniszterelnöktől, mert 5 megyében, köztük J-N-Szolnok megyében, járványveszély fenyeget a túl súlyos sertések felvásárolatlansága miatt.

Abádszalók

14. Idegenforgalmi létesítmény. Tóparti panzió. = Esti Hírlap, 1991. máj. 21. 116. sz. 3. o.
Megnyitották a Tiszatour panzióját a nemzetközi kemping területén.

Besenyszög

15. Valkó Béla: Gyapjúválság fogyó birka-türellemmel. Végveszélyben a honi posztó. = Ötlet, 1991. máj. 16. 20. sz. 4-5. o.
A gyapjútermelés válságával kapcsolatos riportban a besenyszögi Kossuth Tsz juhászati vezetőjét és juhását is megszólaltatták.

Cibakháza

16. Berkes Ferencné: Cibakházi hírek. = Heti Kis Újság, 1991. ápr. 26. 16. sz. 2. o.

Fegyvernek

17. Bokodi Ferenc: Kifigyelhetetlen pénzátvétel. A fegyverneki hivatalvezető (1.) = Új Posta Magazin, 1991. ápr. 4. sz. 4. o.
A posta vezetőjének újításai.
18. Bokodi Ferenc: Miért ne lehetne a postán bolt is? A fegyverneki hivatalvezető 2. = Új Posta Magazin 1991. máj. 5. 14. o.
A hivatalvezető gazdaságos ötleteinek bemutatása.

Jánoshida

19. Sz.Á.: Üzletek. = Állatvilág, 1991. ápr., 3. sz. 22-23. o.
A Jánoshidára került mongol farkasokról.
20. Hevesi László-Kovács Zsolt: Farkasok lédában. = A Kutya. 1991. máj., 5. sz. 4. o.
A félig illegális úton Jánoshidára került mongol farkasokat elszállították a Pireneusok lábához. Négy farkas a jászberényi állatkertbe került.

Jászsószyentgyörgy

21. Kiss Erika: Aláírásgyűjtésben profik. = Pesti Hírlap, 1991. máj. 24. 120. sz. 5. o.
Jászsószyentgyörgyön aláírásgyűjtés indult a bölcsőde és az óvoda megmentéséért.

Jászapáti

22. Lapozgató. = Heti Hírhozó, 1991. ápr. 18. 16. sz. 23. o.
Híradás a jászapáti szociális otthonról.
23. Lazányi József: Tartós tejnek tartós piac. = Üzlet, 1991. ápr. 27. 66. sz. 3. o.
A jászapáti Velemi Tsz és az Industria Külkereskedelmi V. Kft.-t hozott létre tartós tej gyártására.

Jászárokszállás

24. Hírek. Városi rangot kapott... = Könyvtári Levelező/lap, 1991. 4. sz. 29. o.
Jászárokszállás kapcsán utal a cikk a könyvtár körülményeinek kedvezőtlen változására. (T.i. olvasótermét az ipartestületnek kellett átadnia.)
25. Lazányi József: Telkek vállalkozóknak. = Üzlet, 1991. ápr. 26. 65. sz. 3. o.
26. Ismét város (Hír.) = Új Magyarország. 1991. máj. 20. 20. sz. 3. o.
Jászárokszállás polgármesterének Szűrös Mátyás adta át az oklevelet.
27. Kiss Erika: A piacgazdaság még messze van. Olcsó fogyasztóládák. = Pesti Hírlap, 1991. máj. 29. 124. sz. 7. o.
A hűtőgép-értékesítés gondjai.
28. - bokodi - : Jászárokszállás próbálkozik. Az ipartelep terv marad? = Számadás, 1991. máj. 30. 22. sz. 3. o.
29. Hegyes Zoltán-Keresztényi Sándor: Egy megye - nem megye? Válasz egy korábbi kérdésre. - Sokszínű régió. = Heti Magyarország, 1991. máj. 31. 22. sz. 10-11. o.
Beszélgetés dr. Skultéty Gábor köztársasági megbízottal és Jászárokszállás, Kisújszállás polgármesterével, városuk múltjáról, jövőjéről.

Jászberény

30. Kiss Erika: Európai kincs Jászberényben. = Pesti Hírlap, 1991. ápr. 4. 79. sz. 10. o.
Siss József iparművésznek (szül. Jászberény) a jászberényi házasságkötő teremben elhelyezett Életfa c. alkotását mutatja be a cikk, fényképpel.
31. Kiss Erika: Pesti Gyula. = Számadás, 1991. ápr. 11. 15. sz. 9. o.
P.Gy. a jászberényi Kossuth Tsz új elnöke.
32. (m): Leolvasztás előtt a Lehel? = Ötlet, 1991. ápr. 25. 17. sz. 5. o.
33. Eller Erzsébet: Mélyhűtő privatizáció... Eladta az Állami Vagyonügynökség a Lehelt. Miért húzódnak a tárgyalások az Electrolux-szal?... = Figyelő, 1991. máj. 9. 19. sz. 11. o.

34. Garam Katalin: Jászberényből Európába... = Figyelő, 1991. máj. 9. 19. sz. 11. o.
Riport az Electrolux elnökhelyettesével. A Lehel Hűtőgépgyár előzetes vételára ötmilliárd forint.
35. Lazányi József: Új életet lehelnek. = Üzlet, 1991. máj. 16. 76. sz. 7. o.
A cikk összefoglalja a Lehel Hűtőgépgyár eddigi történetét, az Elektrolux üzletpolitikáját és terveit a Lehel-lel.
36. Murányi László, L.: Mélyhűtött kedélyek. Bizonytalanság a Lehel Hűtőgépgyárban. = Népszabadság, 1991. máj. 21. 117. sz. 4. o.
37. Vegyes vállalati kalauz. A magyarországi privatizáció aktív résztvevője a svéd tőke. = Figyelő, 1991. máj. 23. 21. sz. 27. o.
A cikk az Electrolux svéd konszern és a jászberényi Lehel Hűtőgépgyár kooperációs együttműködését vizsgálja a hetvenes évektől.
38. Vicsotka Mihály: Mi lesz veled, Lehel? = Pesti Hírlap, 1991. máj. 23. 119. sz. 7. o.
39. Vicsotka Mihály: Oktatás, közműdjak. = Pesti Hírlap, 1991. máj. 23. 119. sz. 4. o.
8 osztályos lesz a Levér Vezér Gimnázium.
40. Intenzív továbbképzés pedagógusoknak 1991/92-ben. = Köznevelés, 1991. máj. 24. 20. sz. 19. o.
A minisztériumi pályázatra a Jászberényi Tanítóképző Főiskola is nyújtott be programot. A közlemény az indítandó alap- és speciális stúdiumokat ismerteti.

Jászboldogháza

41. Földkimérés Jászboldogházán. = Számadás, 1991. ápr. 11. 15. sz. 10. o.

Jászdózsa

42. Kertész Péter: Örökre kitelepítve? Megfeledeztek kétszáz ezer ember kárpótlásáról. = Magyar Nemzet, 1991. máj. 24. 120. sz. 8. o.
Riport Csapószegi Viktorral, a Kényszermunkatáborba hurcoltak és Kitelepítettek Szövetsége elnökével, akit Jászdózsa telepítettek ki szüleivel együtt. Szól az itt töltött évekről is.

Jászfényszaru

43. Schneider László: A Samsung Magyarországon. = Technika, 1991. ápr., 4. sz. 36. o.
Adatok a jászfényszarui összeszerelő üzemről. Ld. még 50. sz. tétel.
44. Lazányi József: Megvették az egészséget. = Üzlet, 1991. ápr. 25. 64. sz. 3. o.
A Jászfényszaruban működő, televíziókészülékeket összeszerelő üzem 100%-ban dél-koreai tulajdon.

Jászfákóhalma

45. Jászok napjává nyilvánították... (Hír.) = Népszabadság, 1991. máj. 7. 105. sz. 13. o.

A helyi önkormányzat máj. 6-át a jászok napjává nyilvánította.

46. -bóna -: A jászok napja. = Új Szóvetkezet, 1991. máj. 22. 21. sz. 9. o.
47. Fodor István Ferenc: Egy új ifjúsági mozgalomról. = Új Magyarország, 1991. máj. 25. 25. sz. 16. o.
A szerző a Magyarország Felfedezői Hagyományörző Szövetség helyi csoportjának tevékenységét ismerteti.

Jászkisér

48. Turóczy Istvánné: Húszéves a jászkiséri Csete Balázs Honismereti szakkör. = Honismeret, 1991. 2. sz. 87-88. sz.
49. Jászkisér hatszáz éves. (Hír.) = Magyar Nemzet, 1991. máj. 27. 122. sz. 14. o.

Jászság

50. H.Z.: Önkormányzati híradó. Szövetségben a Jászság. = Heti Magyarország, 1991. máj. 17. 20. sz. 4. o.
A megye 1. és 2. sz. választókerületében - Jászfényszaru székhellyel - megalakult a Jászsági Településszövetség.
51. Kiss Erika: Jászsági igen. = Pesti Hírlap, 1991. máj. 18. 115. sz. 5. o.
A Jászság a világhiállítás megrendezése mellett szavazna, ha kérdeznék. Terveik is érlelődnek.

Karcag

52. Bosnyák Imre: Dudoros galambfajták kiállítása Karcagon. = Kistermelők Lapja, 1991. máj., 5. sz. 35. o.
A karcagi ötlet alapján megalakult fajataklub első önálló kiállítása.
53. Végkiürítés. = Népszabadság, 1991. máj. 16. 113. sz. 4. o.
Öt polgármester (Karcag, Kenderes, Kunhegyes, Kunmadaras, Kisújszállás) levélben kérte a Vagyonellenőrző bizottságot, hogy ne hagyja jóvá azokat a föld-adásvételi szerződéseket, melyeket településük tsz-ei saját tagjakkal kötöttek.

Kenderes

54. Rövid hír (24 óra Naptár) = Mai Nap, 1991. ápr. 20. 3. o.;
Pesti Hírlap, 1991. ápr. 20. 92. sz. 16. o.
Gazdasszonyképző osztály indul már második alkalommal a Kenderesi Mezőgazdasági Szakmunkásképző Intézetben. Az intézet az egykori Horthy kastélyban működik. Ld. még 53. sz. tétel.

Kisújszállás

(Ld. 29., 53., 118. sz. tétel.)

Kunhegyes

Ld. 53. sz. tétel

Kunmadaras

55. Antal Anikó: Kunmadaras, Repülőtér kiadó: ötmilliárd dollár a levegőben. = Népszabadság, 1991. ápr. 27. 98. sz. 1. o.
A repülőtér megtekintette a British Aerospace képviselője és több hongkongi üzletember.

56. Pelle János: A kunmadarasi pogrom. = Magyar Nemzet, 1991. máj. 15. 112. sz. 8. o.
Ld. még 53. sz. tétel.

Kunszentmárton

57. Paulina Éva: Csak munkából álljon az élet? = Képes Újság, 1991. ápr. 27. 17. sz. 12. o.
Falusi multságba hívták az újságírókat. Egy család élete és terveit Szelevény-Haleszen.
58. L.M.L. (Murányi László, L.): Új sírban az áldozatok. = Népszabadság, 1991. máj. 10. 108. sz. 4. o.
A II. világháborúban elesett szovjet katonák tetemeit a templomkertből a városi alsótemetőbe helyezték át.

Martfű

59. Jerének Mária: Áttekintés a növényolajiparban folyó kutatásokról. = Élelmézés Ipar, 1991. ápr., 4. sz. 122-125. o.
Említi a martfűi Növényolajgyárat.
60. N.T.K.: A Martfű elérte a kibocsátási árat. = Magyar Hírlap, 1991. ápr. 5. 79. sz. 9. o.
61. Náray Vilmos: Martfű-pletykák Bécsben. = Üzlet, 1991. ápr. 9. 55. sz. 11. o.
A meg nem erősített híre, hogy az Ottakringer Sörgyár megvenné a magyar sörfőzdét, emelkedett a papír ára.
62. Dolgozói részvényjegyzés a Tisza Cípgyárban. = Figyelő, 1991. ápr. 25. 17. sz. 5. o.
63. Lazányi József: Tőkeinjekcióra várnak az olajütők. = Üzlet, 1991. ápr. 27. 66. sz. 7. o.
Előkészületben van a Növényolajgyár privatizációja, de még nem tudni, ki lesz a vevő.
64. Royal Cola Martfűről. = Tiszta Hírlap, 1991. máj. 7. 105. sz. 6. o.
Júliustól üdítőitalt is készít a martfűi Sörgyár.
65. R.E.: Sör és kóla Martfűn. = Tőzsde Kurir, 1991. máj. 23. 21. sz. 8. o.
Aláírás előtt a Szövetkezeti Sörgyár és a Royal Crown Cola licenccserződése.
66. Náray Vilmos: Emelkedő sörárfolyam. = Üzlet, 1991. máj. 28. 83. sz. 11. o.
A Martfű-részvény a bécsi tőzsdén.

Mezőtúr

67. Patkós István: Tartástechnológia a tehenészeti telepeken. = Állattenyésztés és Takarmányozás, 1991. 1. sz. 49-52. o.
A szerző GATE Mezőtúri Főiskolai Karának a tanára.
68. Szita Ferenc: Hallatni magunkról mindenütt. = Könyvtári Levelező/lap, 1991. 4. sz. 5-6. o.
Negatív példaként szerepel a cikkben Mezőtúr, ahol az önkormányzati testület összevonta a városi könyvtárat és a művelődési otthont.
69. Szita Ferenc: A Kammara haszna - a könyvtárak haszna. = Könyvtári Levelező/lap 1991. 4. sz. 2-4. o.
Negatív példaként említi Mezőtúrt, a városi könyvtár és a művelődési ház

összevonását. Említést tesz a szerző Nemes András igazgató (Jászberény, Városi Könyvtár) hozzászólásáról is, mely a Könyvtári és Informatikai Kamara febr. 19-i ülésén hangzott el.

70. Lazányi József: Összefogtak az önkormányzatok. = Üzlet, 1991. máj. 2. 68. sz. 3. o.

Mezőtúr és Túrkeve új gázprogramot indított.

Ld. még 118. sz. tétel.

Szászberék

Ld. 118. sz. tétel

Szolnok

71. Gerhardté Polyák Aranka: A termálvizre alapozott üdülés és idegenforgalom távlati fejlesztési koncepciójának felülvizsgálata. = Településfejlesztés, 1991. jan., 1. sz. 49-56. o.

A szolnoki Tiszaliget fejlesztése az I. ütemben szerepel.

72. Matkovicné Dajka Magdolna-Bellér László: Membránszűrés a cukoriparban. = Cukoripar, 1991. ápr. - jún., 2. sz. 48-53. o.

Technológiai folyamatot ismertet a két szolnoki szerző.

73. Megyeriné Kánya Edit: ICP készülék a cukoriparban. = Cukoripar, 1991. ápr.-jún. 59-61. o.

A cukorgyárak közös beruházása, az ICP készülék Szolnokra, a Cukoripari Kutatóba került.

74. Csáki Judit: Még egy évad - jókedvből. Beszélgetés Schwajda Györggyel. = Színház, 1991. ápr., 4. sz. 25-29. o.

75. Koltai Tamás: Isten nem felel. = Színház, 1991. ápr., 4. sz. 13-15. o.

Kritika Alber Camus: A féreértés c. drámája szolnoki előadásáról. A Szigligeti Színház mutatta be a darabot. Rendező: Tompa Gábor.

76. Schwajda György: Színházavató. "Az csináljon színházat, aki tönkre akar menni." = Taps, 1991. ápr., 4. sz. 30-31. o.

Április 19-én újra nyitja kapuit a Szigligeti Színház. Színháztörténeti áttekintést ad a szerző.

77. Bérczes László: Felismeretlenül. Albert Camus: A félreértés. = Hítel, 1991. ápr. 3. 7. sz. 59-60. o.

Kritika Camus: A félreértés c. darabjáról, a szolnoki Szigligeti Színház előadásáról. Rendező: Tompa Gábor.

78. Szolnokiak a világhiállításért. = Kurir (kék), 1991. ápr. 3. 64. sz. 5. o.; Népszabadság, 1991. ápr. 4. 78. sz. 12. o.

Megalakult Szolnokon a Társaság a világhiállításért országos egyesület Jász-Nagykun-Szolnok megyei szervezete.

79. B.F.: Egyetlen gépünket sem kellett hazahozni. = Számadás, 1991. ápr. 4. 14. sz. 3. o.

A Szolnoki Mezőgépi Vállalat sikeréről.

80. s.l.: "Torgyán nem hegedülhet külön".

Megfenyegették Vincze Kálmánt. = Népszava, 1991. ápr. 4. 78. sz. 4. o. Beszélgetés Dávid Sándorral és Vincze Kálmánnal, az FKGP szolnoki ill. Szolnok megyei vezetőivel Torgyán József tevékenységéről.

81. Nagy Ida: Ha meghal a Tisza. = Mai Nap, 1991. ápr. 5. 79. sz. 6. o.

A Tisza szennyezettségéről.

82. Rab László: ZTE-főlény a második menetben. Férfi bajnoki döntő. = Népszabadság, 1991. ápr. 5. 79. sz. 32. o. Beszámoló az ápr. 4-én Zalaegerszegen játszott ZTE-Szolnoki Olajbányász kosármérkőzésről, amelyen a hazaiak nyertek.

83. Barátságos üzlet. Felkelő nap Szolnokon. = Esti Hírlap, 1991. ápr. 8. 81. sz. 3. o.

Japán napokat rendeztek Szolnokon.

84. Tovább él a szolnoki mítosz. = Magyar Nemzet 1991. ápr. 8. 81. sz. 12. o. A Szolnoki Olajbányász-ZTE Heraklith küzdelme az első helyért.

85. (takács): Régi színház - új köntösben. = Népszava, 1991. ápr. 11. 84. sz. 5. o.

A Siklós Mária építész és Schinágel Gábor belsőépítész tervei szerint újjáépített Szigligeti Színház rövid bemutatása.

86. Bereczky-Óri: Egy győztes nap éjszakája. = Kurir (kék), 1991. ápr. 12. 71. sz. 15. o.

Az aranyérmert nyert Olajbányász kosárlabdacsapat ünneplése Szolnokon, hazaérkezésük éjszakáján.

87. Dálnoki Sándor: A Szolnok a kosárlabdabajnok, = Magyar Hírlap, 1991. ápr. 12. 85. sz. 16. o.

Ami eddig nem sikerült: bajnok a Szolnok Olajbányász.

88. Fehér Ferenc: Zalaegerszegen lett bajnok a Szolnoki Olajbányász. = Esti Hírlap, 1991. ápr. 12. 85. sz. 6. o.

89. Jánósy Károly: A harangok Szolnokra mentek. = Mai Nap, 1991. ápr. 12. 85. sz. 20-21. o.

A Szolnoki Olajbányász kosárcsapat lett a bajnok.

90. Színházavatásra készülnek Szolnokon. = Magyar Nemzet, 1991. ápr. 12. 85. sz. 12. o.

91. Cseh Béla: Szolnok-Weimar együttműködés. Tudunk-e németül. = Pesti Hírlap, 1991. ápr. 13. 86. sz. 7. o.

A tárgyalások eredményeként a szolnoki Mezőgépi V. egy hatvanmillió márkás export- és egy tízmillió márkás importszerződést írhat alá rövidesen a volt NDK-s piacon.

92. Enyedi Nagy Mihály: Thália újabb temploma Szolnokon. = Pesti Hírlap, 1991. ápr. 13. 86. sz. 16. o.

A Szigligeti Színház épületének átadásáról és az építés körülményeiről.

93. Kész a Szigligeti Színház. = Heti Világ-gazdaság, 1991. ápr. 13. 15. sz. 11. o.

A határidőnél korábban átadta az INGRA Építőipari és Gépgyártó Rt. az újjáépített színházépületet.

94. Részvénytársasági cukor. = Kurir (kék), 1991. ápr. 17. 74. sz. 5. o.

A Szolnoki Cukorgyár 1991. júl. 1-jétől részvénytársasági formában működik. A tőkés partner a francia BEGHYN-SAY cég lesz.

95. Szolnoki párttársaságok. = Népszabadság, 1991. ápr. 17. 89. sz. 10. o.

Az MSZDP Szolnok megyei szervezete 700 ezer forintos bérleti díjjal adósa az önkormányzatnak.

96. Lazányi József: Színház barterben. = Üzlet, 1991. ápr. 19. 61. sz. 1., 7. o. Színházavatás Szolnokon. Tájékoztató a beruházásról, a felújítás pénzügyi háttérééről.

97. F.F.: Tizennégy évesen kezdett a 203 centis center. Kosárcsapatot koronázták Szolnokon. = Esti Hírlap, 1991. ápr. 20. 92. sz. 10. o.

A Szolnoki Olajbányász kosárlabdacsapat centerének, Berkics Lászlónak a sportpályafutása és a csapat következő feladatai.

98. Ország Lili emlékkiállítás. = Beszélő, 1991. ápr. 20. 16. sz. 30. o.

99. P.H.G.: Minden lehetséges. = Pesti Hírlap, 1991. ápr. 20. 92. sz. 11. o. Színházavató előadás a Szigligeti Színházban.

100. Iparpolitikai eszmecsere Szolnokon. = Magyar Nemzet, 1991. ápr. 22. 93. sz. 7. o.

Az ápr. 20-i tanácskozáson részt vett Bod Péter Ákos miniszter.

101. M.G.P.: Szolnokon összeszorult torokkal...

Népszabadság, 1991. ápr. 22. 93. sz. 9. o.

Az újjáépített Szigligeti Színház megnyitó estjéről, melyen részt vett Göncz Árpád köztársasági elnök és dr. Franjo Tujman, a Horvát Köztársaság elnöke is. Taub János rendezésében és átírásával a Liliomfi került színre.

102. Stuber Andrea: Schwajda legújabb műve. Színházavatás Szolnokon. = Esti Hírlap, 1991. ápr. 22. 93. sz. 2.1.

103. Francia érdekelttségű lesz a szolnoki Cukorgyár. = Világ-gazdaság, 1991. ápr. 23. 77. sz. 5. o.

104. Rt. lesz a szolnoki Cukorgyár. = Figyelő, 1991. ápr. 25. 17. sz. 5. o.

105. -cs-: A kutyaszalonna mint delikátesz. = Beszélő, 1991. ápr. 27. sz. 30. o.

Kritika a Szigligeti Színház Liliomfi-ék előadásáról.

106. Bajári Károlyné: Ki lesz a pünkösdi király? = Óvodai Nevelés, 1991. 5. sz. 170. o.

Beszámoló a szolnoki 9. sz. Óvoda egyik foglalkozásáról.

107. Nagy András: Szelíd kacsa. Henrik Ibsen: A vadkacsa. = Színház, 1991. máj., 5. sz. 23-25. o.

Kritika a Szigligeti Színház előadásáról. Rendező Fodor Tamás.

108. Szekeres Zsuzsa: Nyugtával dicsérd a pénztárgépet. = Privát Profit, 1991. máj., 5. sz. 59-60. o.

Nyugtaadási kötelezettségüknek a magánkereskedők csak megfelelő pénztárgép használatával tudnak eleget

- tenni. A szolnoki Elektrosoft Kft. által kifejlesztett "fekete doboz" bármely hagyományos pénztárgépbe beleépíthető.
109. Nagygyűlés Szolnokon. Tízezernek kárpótlás - és a többiek? = Népszava, 1991. máj. 2. 101. sz. 4. o.
Május 1-jén a Szakszervezeti Művelődési Házban Sándor László, a MSZOSZ alelnöke mondott beszédet.
110. Novák Gábor: Konceptió van, pénz nincs. = Köznevelés, 1991. máj. 3. 17. sz. 5. o.
Iskolai kísérletekről, kísérleti iskolákról beszél Mihály Ottó, az OKI iskolafejlesztési központjának vezetője. A szolnoki Varga Katalin Gimnáziumot is megemlíti.
111. Szolnoki mentőmodell. (Hír.) = Kurir (piros), 1991. máj. 7. 123. sz. 5. o.
1991. május 6-án megkezdte működését Szolnokon az első hazai vidéki légmentőbázis.
112. Metz Katalin: Játék és játék... Beszélgetés Taub Jánossal. = Új Magyarország, 1991. máj. 8. 10. sz. 7. o.
Interjú a Szigligeti Színház Liliomfiék c. előadásáról. Taub János további tervei.
113. Lazányi József: Fűszerolaj és tasakos habtejszín. = Üzlet, 1991. máj. 9. 72. sz. 10. o.
A szolnoki Tejipari V. új termékei.
114. A "Hűsmivességért" Alapítvány 1991. évi nyertes pályázatai. = Számadás, 1991. máj. 16. 20. sz. 18. o.
A nyertesek között van a szolnoki Ruhaiipari Szakközépiskola és a Hűsipari V.
115. Néprajzi gyűjtés. = Esti Hírlap, 1991. máj. 20. 116. sz. 4. o.
Néprajzi és nyelvjárási pályázatot hirdetett a J-N-Szolnok megyei Múzeumok Igazgatósága.
116. Rab Nóra: Vasfüggöny-nemzedék. Gyóry Emil. = Pesti Hírlap, 1991. máj. 20. 116. sz. 9. o.
Gyóry E. három éve ismét a Szigligeti Színház tagja.
117. Fekete doboz pénztárgépekhez. = Üzlet, 1991. máj. 21. 79. sz. 2. o.
A szolnoki Elektrosoft Kft. által Samsung pénztárgépekhez kifejlesztett szerkezet 7 évre tárolja az adatokat.
118. Lazányi József: Önálló Akkufer egységek. = Üzlet, 1991. máj. 23. 80. sz. 2. o.
A J-N-Szolnok megyei Akkufer Akkumulátor és Fémipari Vállalat kisújzállási, mezőtúri, szászberki, törökszentmiklósi üzeme és a szolnoki vállalatrész önálló lett.
119. Negyvenmillió bírság a Tisza mellett. = Kurir (kék), 1991. máj. 23. 99. sz. 10. o.
A TVM szennyezi a környezetet.
120. Jövőre Tisza-híd. = Mai Nap, 1991. máj. 24. 120. sz. 5. o.
121. Ószabó Attila: Egy visszavont meghívó nyomában. = Népszabadság, 1991. máj. 24. 120. sz. 17. o.
Szabó Rudolfné dr., a jelenlegi vezető volt esélyes a Szolnok Megyei Munkaügyi Központ igazgatói székének elnyerésére. Pályázata elbírálásának, sorsának bonyolalmait mutatja be a cikk.
122. Lazányi József: Leírhatják az adóalapból = Üzlet, 1991. máj. 25. 82. sz. 2. o.
Az Aerocarita Légi és Földi Önkéntes Mentőszolgálat első légi bázisát szerény házi ünnepségen adták át.
123. (egri): Szolnokiak olcsón a Balatonon. = Magyar Nemzet, 1991. máj. 27. 122. sz. 5. o.
A városi önkormányzat jelentős támogatásával Balatonszepezden és Káptalanfürdőn nyaralhatnak szolnoki gyerekek.
124. Érdek-képviselési szövetség. = Népszava, 1991. máj. 27. 122. sz. 5. o.
Országos munkavállalói érdekképviselési szövetséget hoznak létre máj. 25-én Szolnokon a szakszervezeti kerkesztales soros elnökei.
125. Gantner Ilona: Csak magyarosan! = Népszava, 1991. máj. 28. 123. sz. 6. o.
Miért nem kapta meg Schwajda Gy. a Nemzeti Színház igazgatói székét?
126. Ismét az adományozó nevét viseli az iskola. = Esti Hírlap, 1991. máj. 28. 123. sz. 12. o.
A volt Beloianisz úti Általános Iskola ismét felvette Konstantin püspök nevét.
127. Mélykúti Ilona: Nemzeti: tiszta színház. Művészet vagy politika. A tanács lobbyzott? = 168 óra, 1991. máj. 28. 21. sz. 4-5. o.
A riport témája a Nemzeti Színház élén történt igazgatóváltás. A színházi tanácsadó testület egyhangúlag Schwajda Györgyöt (Szigligeti Színház ig.) javasolta
128. Szolnokon... (Hír.) = Pesti Hírlap, 1991. máj. 29. 124. sz. 16. o.
A városi képviselőtestület elbúcsúztatta az utolsóként hazatérő szovjet katonát, a volt helyőrség parancsnokát.
129. D.: Mezőgép-dilemmák. Bukás vagy alkalmazkodás. = Számadás, 1991. máj. 30. 22. sz. 3. o.
Május 28-29-én bemutatót tartott a Mezőgép. A kamatpolitika nem kedvez a vállalatnak.
130. Önkormányzati telefax. Szolnoki lakástámogatás. = Magyar Hírlap, 1991. máj. 30. 125. sz. 6. o.
A költségvetésből elkülönített 24 millió Ft-ból 150 ezer forintot vissza nem térítendő támogatásban részesülnek a szolnoki igényjogosult kérelmezők.
131. Szolnokon győzött a Bp. Honvéd. = Népszava, 1991. máj. 30. 125. sz. 15. o.
Az Olajbányász kosárlabda-csapat otthonában kapott ki.
132. Expo? = Tallózó, 1991. máj. 31. 22. sz. 1025-1026. o.
A vilákiállításról nyilatkozik - többek között - Kónig László polgármester és más szolnokiak.

Tiszaföldvár

133. Végh Endre: (általam mérsékeltén) Tisztelet Beke Albert! = Kapu, 1991. máj., 5. sz. 60-61. o.
A tiszaföldvári szerző, reagálva Beke Albert korábbi írására, védelmébe veszi Illyés Gyula íróit.
134. Kitüntetett pedagógusok. = Népszabadság, 1991. máj. 30. 125. sz. 13. o.
Németh Gyula, a Hajnóczi Gimn. tanára, Apáczai Csere János-díjat kapott.

Tiszainoka

135. Bazsik József: Már az istálló is luxus. Jóval olcsóbb lehetne a tej. = Új Magyarország, 1991. máj. 3. 6. sz. 5. o.
Két vállalkozó a világon egyedülálló technológiával működtet szarvasmarha telepet Tiszainokán.

Tisza-tó

136. Kiss Erika: Ne uniformizáljuk tájainkat. = Pesti Hírlap, 1991. máj. 30. 125. sz. 4. o.
A parlament Környezetvédelmi bizottsága ülést tartott a Tisza-tónál.
137. Segít a magántőke. Parlamenti bizottság a kiskörei víztározónál. = Népszabadság, 1991. máj. 31. 126. sz. 5. o.

Tiszaug

138. Uszályhíd a Tiszán. = Mai Nap, 1991. ápr. 10. 83. sz. 17. o.
A tiszauzi közúti-vasúti hidat javítás miatt lezárták.

Törökszentmiklós

139. Sindelár Henrietta: "Kötelező" játék, kötetlen tanulás. = Óvodai Nevelés, 1991. 4. sz. 129-130. o.
Vegetes korosztályú óvodai csoport napirendje a törökszentmiklósi Petőfi úti Óvodában.
140. B.J.: Nagyválasztmány előtt. Törökszentmiklóson Torgyán doktorral. = Tallózó, 1991. máj. 3. 18. sz. 825. o.
141. Önkormányzati telefax 134-0712. Városgazdálkodási Vállalat helyett Városüzemeltetési Centrum Törökszentmiklós. = Magyar Hírlap, 1991. máj. 29. 124. sz. 5. o.
Ld. még 11° sz. tétel.

Túrkeve

142. Kóváry E. Péter: Túrkeve csata után. Frakcióharc vagy valami más? = Népszabadság, 1991. ápr. 22. 93. sz. 7. o.
A cikk az önkormányzati választások idején kezdődött politikai belharc fordulatot eseményeit kíséri végig.
143. Lazányi József: Szalonna Szalontára. = Üzlet, 1991. máj. 2. 68. sz. 16. o.
A túrkevei állattenyésztők Nagyszalontára adnak el sertéseket.
144. Tejtermelők egyesülete. (Hír.) = Számadás, 1991. máj. 16. 20. sz. 10. o.
75 taggal megalakult a Túrkevei Tejtermelők Egyesülete.
Ld. még 70. sz. tétel

(folytatás az 1. oldalról)

Tisztelet persze a valódi ellenállóknak, szabotőröknek, zsidómentőknek, azoknak, akik valóban vállalták is a kockázatot s feláldozták akár az életüket is, és nem a markukat tartották a pénzeknek, hajtókájukat a csinos kis medálloknak - később.

Feltételezem, ők voltak a kevesebben.

Honnan jut mindez most az eszembe? Alighanem onnan, hogy elszaporodtak manapság az irodalomban is ez ellenállók, az ötvenhatosok, akiket a Kádár rendszer nyomorított meg. Túlszaporodtak a partizánokat, túl, túl. S bizony jó érzés, hogy nem csak kollaboránsok voltak itt az írók között, hanem igazi férfiak és hölgyek, akik nem adták fel/meg magukat. Mert mi történt itt valójában a rendszerváltásig? Voltak kollaboránsok és voltak nemkollaboránsok. Voltak, akik kitüntetések kaptak és voltak akik nem. Voltak, akiknek díjakat adtak, voltak, akiket nem közöltek a folyóiratok. Voltak, akik szerepeltek a tévében és a rádióban, voltak, akiket nem szerepeltetett sem a tévé, sem a rádió. Mert miért? Egyiket miért igen, a másikat miért nem? A dolog egyértelmű. Mert azok megalkudtak, emezek meg nem. Arról persze nyilván szó sem lehet, hogy netalántán tehetségbeli differenciák is jelentkez(het)tek. Ugyan miért jelentkeztek volna? Egyértelmű. Akiket nem közöltek a szerkesztők, azokat politikai okok miatt nem közölték. Na, helyben vagyunk. Mert kik voltak azok a bitang szerkesztők? Hát nyilván azok is kollaboránsok voltak, akiket azért szerződtettek azokba a kádárista-sztálinista szerkesztőségekbe, hogy pont azt a sok ellenzéki és ötvenhatos szerzőt szűrjék ki a jelentkezők közül, akik most íme, hála istennek, jelentkeznek, s helyettük közölnék azt a sok dilettáns alakot, akiknek később díjakat lehet adni, meg hasonló. Ezeknek a megátalkodott szerkesztőknek a dolgát nyilván megnehezítette, hogy a most elősorjázó ellenállóknak és hősöknek a legtöbbje, egészen az utóbbi időkig, gondosan titkolta múltjának e hirtelen megvilágosodott fejezetét. Mondhatni, rendkívül jól leplezték a hősi időkből betöltött szerepeket. Annyira, hogy maguk az ellenzékiek sem vették, vehették észre őket. Mert, történetesen voltak ellenzékiek, akikről lehetett tudni, hogy azok. S voltak közöttük, akiket néha, rövidebb-hosszabb időre, nem lehetett közölni. Őket valóban nem-esztétikai okok miatt nem lehetett. S talán itt léphet be a partizánok esete a képbe. Hogy hirtelen túl sokan lettek és ezzel tették nevetségessé magukat, az ügyet, amelybe belekapaszkodva remélték elérni a szerencséjüket. Nos előkerültek és hangjukat hallatják ama irodalmi (s nem irodalmi) személyek, akik azzal indokolják a művek, a jelenlét hiányát, hogy múltjuk miatt, nézeteik miatt nyomták el eddig őket. Itt vannak, s követelik a jogaikat. Sőt, ajánlatokkal is élnek, majd ők megújítják az elkorhad-

elrohadt irodalmat. Majd ők új szerkesztői korszakot kezdenek.

Az ám, a jogok. Az ám, a helyek.

Mondják, teljesen jogos, hogy a szerkesztőségek személyi állománya - milyen szép régi, sztálinista kifejezés - kicserélődjék. Kire is? Hát rájuk. Akik nem korrumpálódhattak, mert nem voltak jelen. Most majd jelen lesznek és rajta lesz a kezük az új esztétikán. S ez bizony roppant emlékeztet egy régebbi időszakra, amikor a középszerű figurák azzal foglalták el az irodalmi pozícióikat, hogy megmutassák. Mit is? Hát a szocialista esztétikát. Emezek, az új területfoglalók a nemkommunista (nemszocialista) esztétikát akarják megmutatni, azt, amelyben az ő műveik is fontosak lehetnek. No, de lesznek-e? Lettek-e az említett fél-irodalmárok, fél-funkcionáriusoknak fontosak a művei azért, hogy dönthettek és oszthattak, elvehettek és adhattak? Nemigen.

A művészetben, lettlégyen az irodalom akár, az értékrendek kialakulnak a hatalom leosztásától függetlenül is. Kialakultak a kádár-rendszer leosztásától függetlenül is, különösen annak utolsó korszakában. Az írók ismerték egymás munkáit, függetlenül attól, nyugaton vagy idehaza jelentek meg az írások a nem működő hivatalos értékrendek mellett, vagy helyett működtek ezek a nem hivatalos, de létező értékrendek. Melyekben, milyen rossz fricskája a sorsnak, egyes ellenzékiek helyet kaptak, mások meg nem. Egyes ötvenhatosok benne voltak, mások kimaradtak. Vajon mi okból?

Nyilván megint az az átkozott hatalom keverte a kártyát. Ha nem, fel kéne tételeznünk, hogy itt már esztétikai okok játszottak közre. A művek, ugyebár, amelyek azért, így-úgy, de csak kellett, legyenek. Ha voltak. Mert a hatalom a mű megalkotásától nem tilthatja el az alkotót. Ha valóban alkotó az illető, s valóban van alkotnivalója.

Kíváncsian figyelem, mi lesz a vége ennek az új honfoglalásnak. Zavaros fejű, negyed- és féltehetségek meddig juthatnak el létező-, vélt- vagy kitalált érdemekre hivatkozva. Hogy gyalázkodva, köpködve, hazudozva és terrorizálva létre tudják-e hozni az új középszerű birodalmát-irodalmát?

Mert sokan vannak, a falkaöszön állandó vadászatra, üldözésre és gyilkolásra kényszeríti őket, útban vannak nekik azok, akiket eddig elismertek az olvasók és az írók, legyenek bár valódi ellenzékiek, valódi ötvenhatosok, vagy legyenek olyanok, akik publikáltak és szerkesztettek és díjakat kaptak a kádár-rendszerben és tehetségesek és írók a szó egyetlen lehetséges értelmében.

Megilletődés, némi borzadály az őket követő tekintetekben.

Tanácsstalanság. Melyből előbb-utóbb orrbavágás következik. Ám kinek az orráról van már szó megint?

A FOR KALÁRA